

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studia občanského sektoru

**Implementace lidskoprávního přístupu v rozvojové spolupráci
českými nestátními neziskovými organizacemi**

Diplomová práce

Bc. Magda Stehlíková

Vedoucí práce: Mgr. Selma Muhič Dizdarevič, Ph.D.

Praha 2024

Závazné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text v plné verzi nebo její části.

V Praze dne

Magda Stehlíková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat své vedoucí práce Mgr. Selmě Muhič Dizdarevič, Ph.D. za odbornou pomoc, cenné komentáře a čas, který mi věnovala. Poděkování patří také respondentům z vybraných organizací, kteří ochotně a otevřeně odpovídali na mé dotazy. Děkuji také JUDr. Ing. Jitce Brodské za postřehy a podněty, které mi pomohly při dokončování diplomové práce. Děkuji Davidovi za neutuchající inspiraci.

Obsah

Úvod	1
Vymezení tématu	2
Operacionalizace konceptuálního rámce	3
1. Teoretické aspekty a konceptuální rámec lidských práv a rozvoje	6
1.1 Univerzalismus versus kulturní relativismus	6
1.2 Individuální versus kolektivní práva	9
1.3 „Nová“ lidská práva	10
1.4 Generace lidských práv	12
1.5 Historický exkurz do rozvoje	14
1.5.1 Vídeňská deklarace a právo na rozvoj	16
1.6 Kritické pohledy na evoluci lidských práv a rozvojových perspektiv	19
1.7 Současné fungování zahraniční rozvojové spolupráce v ČR	22
2. Nestátní neziskové organizace a rozvoj	25
2.1 Vývoj NNO	27
2.2 Kritické pohledy na NNO	29
2.3 České NNO působící v oblasti rozvoje	32
2.3.1 Role českých rozvojových NNO	33
2.3.2 Lidskoprávní principy v Kodexu efektivity FoRS	34
3. Lidskoprávní přístup	36
3.1 Co se tedy skrývá pod pojmem „lidskoprávní přístup“?	37
3.2 Referenční rámec HRBA v OSN	39
3.3 Unijní definice HRBA	42
3.4 HRBA v pojetí NNO	42
3.5 Metody aplikace HRBA	43
3.6 Implementace HRBA v rámci NNO	45
3.6.1 Zkušenosti s implementací HRBA v ActionAid	48
3.7 Kritické pohledy na HRBA	50
Shrnutí	54
4. EMPIRICKÁ ČÁST	55
4.1 Metodologický postup	55
4.1.1 Výzkumný cíl	55
4.1.2 Výzkumný design	56
4.1.3 Výběr vzorku	57
4.1.4 Metoda sběru dat	57
4.1.5 Metoda analýzy rozhovorů	59
4.2 Analýza dat	60
4.2.1 ADRA	61
4.2.1.1 Faktory ovlivňující rozhodování o přijetí HRBA	62

4.2.1.2	<i>Celosvětová kampaň Every Child. Everywhere. In School.....</i>	66
4.2.1.3	<i>Rozvojový projekt v Moldavsku</i>	66
4.2.1.4	<i>Shrnutí hlavních zjištění.....</i>	68
4.2.2	<i>Člověk v tísní.....</i>	68
4.2.2.1	<i>Faktory ovlivňující rozhodování o přijetí HRBA.....</i>	69
4.2.2.2	<i>Překážky při implementaci HRBA</i>	70
4.2.2.3	<i>Překonávání vnitřních překážek při implementaci HRBA</i>	72
4.2.2.4	<i>Evaluaace HRBA</i>	73
4.2.2.5	<i>Rozvojový projekt v Angole.....</i>	74
4.2.2.6	<i>Shrnutí hlavních zjištění.....</i>	75
4.3	<i>Hlavní zjištění v kontextu výzkumných otázek</i>	76
	Závěr	80
	Seznam použité literatury a zdrojů	81
	Příloha č. 1	92

Abstrakt

Diplomová práce si klade za cíl popsat vývoj a teoreticky ukotvit koncept lidskoprávního přístupu (tzv. HRBA) v kontextu rozvojové spolupráce a zjistit jeho zohledňování českými neziskovými organizacemi. Teoretická část je zaměřena zejména na dosud sporné otázky týkající se universalismu a kulturního relativismu lidských práv, jakož i jejich vesměs individualistické povahy. Blíže je popsáno postupné pronikání lidských práv do mezinárodního rozvojového diskurzu a role a specifika rozvojových nestátních neziskových organizací. Práce předkládá teoretické poznatky a konkrétní příklady aplikace lidskoprávního přístupu neziskovými organizacemi. Zmíněny jsou také kritické pohledy a problematické důsledky spojené s jeho uplatňováním. V českém prostředí je implementace lidskoprávního přístupu zkoumána pomocí případové studie ve dvou významných NNO.

Klíčová slova

Lidská práva, lidskoprávní přístup, rozvoj, nestátní neziskové organizace, participace, odpovědnost.

Abstract

This thesis seeks to describe the development and theoretical anchoring of the concept of the human rights-based approach (HRBA) in the context of development cooperation and to examine how it is taken into account by Czech NGOs. The theoretical part focuses in particular on the still controversial issues related to the universalism and cultural relativism of human rights, as well as their mostly individualistic nature. Then, the gradual penetration of human rights into international development discourse and the role and specifics of development NGOs are described in more detail. The thesis presents theoretical insights and concrete examples of the application of the human rights-based approach by NGOs. Critical perspectives and problematic implications associated with its application by NGOs are also discussed. In the Czech environment, the implementation of the HRBA is examined through a case study of two prominent NGOs.

Keywords

Human rights, human rights-based approach, development, non-governmental organisations, participation, accountability.

Seznam použitých zkratek

ADRA	Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj
ČR	Česká republika
ČvT	Člověk v tísni
DAC	Výbor OECD pro rozvojovou pomoc
DFID	Ministerstvo pro mezinárodní rozvoj Spojeného království
EU	Evropská unie
FAO	Organizace OSN pro výživu a zemědělství
FoRS	České fórum pro rozvojovou spolupráci
GRV	Globální rozvojové vzdělání
HRBA	Lidskoprávní přístup
ID	Institut Dayakologi
ICCPR	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
ICESCR	Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
ICT	Informační a komunikační technologie
JSNS	Jeden svět na školách
IMF	Mezinárodní měnový fond
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NGO	Nevládní organizace
NNGO	Severní nevládní organizace
NNO	Nestátní neziskové organizace
NORAD	Norská agentura pro rozvojovou spolupráci
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OHCHR	Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu
ORS	Odbor rozvojové spolupráce MZV
OSN	Organizace spojených národů
SAP	Programy strukturálního přizpůsobení
SDGs	Cíle udržitelného rozvoje
SIDA	Švédská agentura pro mezinárodní rozvojovou spolupráci
SNGO	Jižní nevládní organizace
UNICEF	Dětský fond OSN
UNDP	Rozvojový program OSN
USA	Spojené státy americké
USAID	Agentura Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj
WB	Světová banka
ZRS	Zahraniční rozvojová spolupráce

ÚVOD

Lidská práva a mezinárodní rozvojová pomoc se od 2. poloviny 20. století ubíraly v mezinárodním prostoru podobným směrem, přesto trvalo několik desetiletí, než se jejich oddělené trajektorie skutečně propojily. Zpráva OSN o lidském rozvoji z roku 2000 uvádí: „*Lidský rozvoj a lidská práva jsou si, co se týče jejich motivace a předmětu zájmu, dostatečně blízké na to, aby byly kompatibilní a slučitelné, a zároveň jsou dostatečně odlišné ve svých strategiích, že se mohou efektivně doplňovat*“ (UNDP 2000: 19).

V posledních třech dekadách se v mnoha ohledech změnily cíle a metody při poskytování rozvojové pomoci. Pojetí rozvoje, které se dříve zaměřovalo primárně a výlučně na hospodářskou oblast a zvyšování materiálního blahobytu, získalo sociální, bezpečnostní a environmentální rozměr. Z pomoci se stala spolupráce. Společným jmenovatelem se stala udržitelnost. Oproti předchozímu období se více zdůrazňuje aspekt lidských práv a hlavní lidskoprávní principy, do nichž se vkládá naděje, že pomohou vytvořit více holistickou podobu rozvoje.

Otázky lidských práv a rozvoje jsou neodmyslitelně provázány s občanskou společností, která je klíčovým hybatelem a hnacím motorem v jejich vývoji. Jak na lidská práva, tak na koncept rozvoje lze pohlížet z mnoha různých perspektiv a teorií. V obou případech lze propojení s občanskou společností popsat a vysvětlit pomocí teorie sociálních hnutí.

Protesty a boje za občanská práva probíhaly v USA již od 50. let. Jak hnutí za práva černochů, tak hnutí za práva žen dokázala ovlivnit veřejné mínění a prosadit trvalé legislativní změny ve prospěch marginalizovaných skupin. S přechodem k tzv. postindustriální společnosti se dle mnoha významných evropských teoretiků¹ začínají formovat nová sociální hnutí, za která jsou označována hnutí lidskoprávní, environmentální, feministická, hnutí sexuálních menšin, mírová a další, v nichž stále více sílí lidskoprávní rétorika. Přelom tisíciletí charakterizují masivní protesty proti způsobu ekonomické globalizace, skrze které byla ventilována nespokojenost velké části veřejnosti s neoliberalní

¹ Ve stejnou dobu se v USA problematika sociálních hnutí přelévá do teorie mobilizace zdrojů (Znebežánek 1997: 32).

politikou 80. a 90 let. Geopolitické změny v 90. letech a následné zintenzivnění procesu globalizace vedly zároveň k větší internacionalizaci aktivismu, a to jak vlivem zahraničního financování neziskových organizací, tak ve vztahu mezi vlivnými a mediálně známými mezinárodními organizacemi, jako např. Amnesty International nebo Greenpeace, a lokálními protestními skupinami. Individuální problémy a praktiky jsou transformovány do otevřené výzvy existujícímu společenskému uspořádání, neboli osobní rovina se posouvá do politické, potažmo veřejné sféry. Obdobně tato perspektiva přesahuje národní stát a zahrnuje globální snahy jako je boj proti chudobě a klimatickým změnám či iniciativy za potravinovou suverenitu. Sociální hnutí coby přední hráč na poli sociální změny konfrontuje společnost s novými a mnohdy nepříjemnými otázkami, které mohou v konečném důsledku přispět k její trvalé proměně. (Mazák 2016: 12, 15, 23, 25; Znebežánek 1997: 26-27, 32; Muhič Dizdarevič 2010: 106-107, Jenderedjian, Bellows 2019: 47-48).

Vymezení tématu

Diplomová práce si klade za cíl popsat a porozumět klíčovým aspektům tzv. lidskoprávního přístupu (Human Rights-based Approach – HRBA) v kontextu rozvojové spolupráce a jeho aplikaci v praxi. Strmý vývoj tohoto konceptu lze sledovat od konce studené války v návaznosti na novou geopolitickou situaci ve světě. I když existuje celé široké spektrum přístupů označovaných jako HRBA, sjednocujícím prvkem v této výkladové různorodosti je myšlenka, že lidská práva jsou zároveň cílem i nástrojem v procesu sociální změny. O teoretické ukotvení tohoto přístupu se zejména v akademické rovině významně zasloužil ekonom a nositel Nobelovy ceny Amartya Sen publikací „Rozvoj jako svoboda“ (Sen, 2001). Zdůrazňuje, že rozvoj je především procesem rozšiřování lidských schopností, aby všichni mohli žít plnohodnotný život. Na jeho dílo navázal Peter Uvin, který Senovy vize rozvádí do praktické podoby a navrhuje konkrétní kroky, které mají relevantní aktéři podniknout v souvislosti s naplňováním lidskoprávního přístupu v rozvojové spolupráci. Úspěšná implementace lidskoprávního přístupu potírá hranice mezi lidskými právy a rozvojem (Uvin 2004: 175).

Teoretická část je rozdělena do tří kapitol. První kapitola obsahuje teoretické vymezení základních pojmů, kterými jsou lidská práva a rozvojová spolupráce. Nastíní problematické aspekty a aktuální směřování globálního lidskoprávního diskurzu. Nabídne stručný exkurz do vývoje vztahu mezi rozvojovou spoluprací (dříve pomocí) a lidskými

právy v kontextu činnosti mezinárodního společenství. Zmíněny budou některé zlomové události (Vídeňská konference o LP v r. 1993), jež v tomto směru sehrály zásadní roli. Vzhledem k tomu, že lidská práva a rozvoj přináší celou škálu kontroverzí a sporných otázek, bude věnován prostor také kritickým pohledům na evoluci lidských práv a rozvojových perspektiv. První kapitola bude zakončena stručným přehledem rozvojové politiky ČR.

Druhá kapitola je zaměřena na nestátní neziskové organizace, které jsou považovány za klíčové aktéry a realizátory rozvojových aktivit. Popsány budou jejich specifika a vývoj jejich strategií. Kromě předností NNO budou představeny také některé kritické pohledy na jejich rozporuplný charakter a aktivity. Závěrečná část se bude věnovat českým NNO působícím v oblasti rozvoje.

Třetí kapitola blíže vymezuje lidskoprávní přístup a stěžejní principy společné všem přístupům označovaným termínem HRBA. Věnuje se pojetí a aplikaci lidskoprávního přístupu z pohledu hlavních aktérů rozvojové spolupráce s důrazem na neziskové organizace. Budou rovněž stručně zmíněni dva významní multilaterální aktéři: OSN a EU. Stěžejní část bude zaměřena na neziskové organizace, které se angažují v rozvojové spolupráci na úrovni jednotlivých států i v širším mezinárodním měřítku. Práce představí organizace, jež se rozhodly pro přijetí lidskoprávního přístupu mezi prvními (ActionAid, Oxfam, Save the Children), a analýzu zkušeností a poznatků s implementací HRBA v organizaci ActionAid. Kapitulu uzavřou kritické pohledy na aplikaci HRBA v kontextu rozvoje.

Operacionalizace konceptuálního rámce

Teoretická část vymezuje v dříve popsaných kapitolách konceptuální rámec, o nějž se bude opírat následné výzkumné šetření. Dle Švaříčka a Šed'ové zahrnuje konceptuální rámec především definování klíčových konceptů, které se objevují ve formulaci výzkumného problému (Švaříček, Šed'ová, 2007: 64-66). Předkládaný výzkumný problém je de facto obsažen v názvu diplomové práce a lze jej formulovat jako *Implementace lidskoprávního přístupu českými rozvojovými NNO*.

Stěžejní koncepty, které jsou teoreticky ukotveny v jednotlivých kapitolách, lze pro účely této práce dále operacionalizovat následovně:

- *Nestátní neziskové organizace*, které lze obecně definovat dle strukturálně-operacionální definice Salamona a Anheiera (1998) a které zaměřují svou činnost na realizaci projektů v rámci zahraniční rozvojové spolupráce.
- *Rozvoj* zahrnuje aktivity, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudoby v kontextu udržitelného rozvoje, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích.²
- *Lidskoprávní přístup* (tzv. *HRBA*) lze chápat jako normativní rámec, který je současně nástrojem i cílem v procesu rozvojových aktivit. Mezi základní principy HRBA k rozvoji jsou nejčastěji uváděny: odkaz na lidská práva, zmocnění, participace, odpovědnost a nediskriminace / upřednostňování zranitelných skupin.

Výzkumným cílem diplomové práce je zjistit přítomnost a naplňování konceptu HRBA v rámci českých rozvojových neziskových organizací, které jsou tradičně významným realizátorem projektů rozvojové spolupráce. Přestože se jedná o koncept, jehož výzkumu se v mezinárodním měřítku věnuje celá řada vědců, odborníků a dalších zainteresovaných aktérů, v českém prostředí zůstává tento přístup dosud blíže neprozkoumán.

Hlavní výzkumná otázka:

V jakých podobách a jakým způsobem uplatňují vybrané neziskové organizace lidskoprávní přístup?

Odpověď by měla přinést poznatek, zda vybrané neziskové organizace zohledňují lidskoprávní přístup ve svých projektech a v rámci organizace explicitně (příp. implicitně). Míra implementace bude hodnocena z hlediska pěti stěžejních principů, které lidskoprávní přístup vymezují: odkaz na lidská práva, zmocnění, participace, nediskriminace a upřednostňování zranitelných skupin, odpovědnost.

² Vychází z definice rozvojové spolupráce zakotvené v zákoně č. 151/2010 Sb., o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí.

Vedlejší výzkumné otázky:

Jaké faktory ovlivňují rozhodnutí NNO implementovat lidskoprávní přístup?

Odpověď by měla odhalit důvody, na jejichž základě se NNO rozhodují implementovat HRBA či nikoliv.

Na jaké překážky neziskové organizace narážejí při aplikaci lidskoprávního přístupu v rámci organizace a v rozvojových projektech?

Odpověď by měla poskytnout přehled problémů, se kterými se neziskové organizace při aplikaci lidskoprávního přístupu nejčastěji potýkají.

1. TEORETICKÉ ASPEKTY A KONCEPTUÁLNÍ RÁMEC LIDSKÝCH PRÁV A ROZVOJE

Tato kapitola se vrací do minulosti, aby v kontextu měnící se geopolitické konstelace prozkoumala konceptuální a normativní vývoj lidských práv a rozvoje od konce 2. světové války. Zachycuje pronikání lidských práv do oblasti mezinárodních vztahů a jejich postupné smluvní ukotvování na multilaterální úrovni. Zároveň přiblíží dosud sporné otázky týkající se universalismu a kulturního relativismu, stejně jako teoretickou diskusi ve vztahu k dichotomii individuálních a kolektivních práv. Dotkne se otázky nedělitelnosti a faktické kategorizace práv včetně tzv. nových práv. Nastíní geopolitické podhoubí, které přispělo k expanzi mezinárodního rozvoje a jeho další vývoj v kontextu práva na rozvoj a Vídeňské deklarace z r. 1993. V závěru budou představeny některé hlavní alternativní koncepty a kritické přístupy vůči mainstreamovému (eurocentrickému) proudu, který dominuje jak v oblasti lidských práv, tak rozvoje. Kapitulu zakončí stručný přehled zahraniční rozvojové politiky ČR.

Moderní mezinárodněprávní ochrana lidských práv se začíná vyvíjet v reakci na děsivé následky nacistického rasismu a fašistické ideologie, jejímž cílem bylo systematické vyvražďování nejen politických odpůrců, ale též celých rasových či etnických skupin. Myšlenkovým východiskem pro současné mezinárodní lidskoprávní dokumenty je přesvědčení, že lidská práva mají přirozenoprávní charakter, tj. že existují bez ohledu na vůli státu nebo jiné veřejné moci. Lidská práva jsou tedy doslova práva, která má člověk jen proto, že je člověkem. Na této premise je vystavěna také Všeobecná deklarace lidských práv, která ohraničuje dosažený konsensus mezinárodně uznávaných práv, garantovaných každé lidské bytosti.

1.1 Univerzalizmus versus kulturní relativismus

Cílem kodifikace univerzálních práv bylo podpořit ochranu jednotlivce jako nejmenšího společného morálního jmenovatele a potvrdit, že existují vnitřní hodnoty spojené s lidskou přirozeností bez ohledu na kulturní příslušnost. Ještě před samotným přijetím Všeobecné deklarace lidských práv se do diskuse vložila Americká antropologická asociace, která k pokusu OSN formulovat univerzální morální hodnoty vydala kritické

stanovisko. V tomto „manifestu kulturního relativismu“ poukazuje, že Západem vytvořené univerzální normy nemusí být nutně aplikovatelné v jiných kulturách (Dahre 2017: 613-614).

Odpůrci univerzality lidských práv považují lidskoprávní doktrínu za snahu o kulturní hegemonii Západu či novou formu imperialismu (Lower 2013: 1). Kritici kulturního relativismu naopak poukazují na skutečnost, že takováto tvrzení jsou často prezentována elitními skupinami, které nejsou hlasem populací, jež údajně zastupují. Problém inkorporace lidských práv do vnitrostátních systémů spočívá často v nedostatku politické vůle. Nejedná se ani tak o nevhodnost lidských práv pro danou populaci, jako spíše o politickou nepřijatelnost pro jejich vládcy (Mahmud 1993: 495). Stejný názor zastává Amartya Sen, podle jehož argumentů pramení asijské (autoritářské) hodnoty „téměř výlučně“ od těch, kteří jsou u moci (Sen 1999: 248).

Ještě v 80. letech minulého století dominovaly tendence pohlížet na univerzalitu jako na protiklad k relativitě. V posledních dekadách se naopak stoupenci obou táborů pokoušejí tuto dichotomii překonat nebo alespoň zmírnit hledáním střední cesty.

Ve prospěch univerzality argumentuje sociolog Bryan S. Turner, který z perspektivy sociální ontologie nachází základ pro lidská práva v naší zranitelnosti. Lidé nemusí sdílet společnou kulturu, jejich vzájemným pojitkem jsou rizika a ohrožení, která pramení z jejich zranitelnosti. „*Lidské štěstí má mnoho podob, utrpení je jen jedno*“.³ Z tohoto hlediska identifikuje jako nejzávažnější porušování lidských práv mučení. Zatímco liberální teorie se zaměřuje na politickou dimenzi lidských práv, z hlediska ontologické nejistoty jsou více relevantní sociální a ekonomická práva (Turner 2006: 9). Turner nerozporuje zásadní vliv kultury na formování identity. Pokud má mít každý právo artikulovat své potřeby a zájmy, musí být zaručena kulturní práva na jazyk, náboženství a identitu. Přesto se vymáhání národních (potažmo univerzálních) kulturních práv v kontextu heterogenních multikulturních společností jeví jako problematické a nelze je ospravedlnit bez konfrontace problému kulturního relativismu (Turner 2006: 45).

Mark Goodale nachází kýžený prostor mezi univerzalismem a relativismem v *normativním humanismu*, který dle jeho názoru lépe popisuje mezikulturní společenský a

³ Všechny překlady citací z textů v angličtině jsou autorčiny vlastní.

kolektivní svět. Lidská práva považuje za funkční koncept, který ovšem nezajistil svobodnější a rovnější jednotlivce, ani společnosti. Domnívá se, že právní struktura limituje skutečný interpretační potenciál lidských práv a navrhuje vyjmutí lidských práv z jejich institucionálního zařazení (Goodale 2006: 492). S tím nesouhlasí Ulf Johansson Dhare, který nepovažuje koncept normativního humanismu za řešení daného problému. Argumentuje, že by se tak pouze „vyměnil jeden abstraktní koncept za jiný“ (Johansson Dhare 2017: 621).

Johansson Dhare vyvíjí svůj vlastní přístup k uvedené problematice, který se snaží tyto dva protipóly vzájemně provázat. Dle jeho názoru je snadné tvrdit, že lidská práva jsou univerzální v rozsahu jejich přijetí a integrace do mnoha národních politických a právních systémů. To ovšem samo o sobě neznamena, že lidská práva mohou být oproštěna od kulturního relativismu v každodenní praxi. Johansson Dhare je přesvědčený, že univerzalismus a relativismus je nutné integrovat do něčeho, co Jack Donnelly nazývá „relativní univerzalita“ (Johansson Dhare 2017: 623). V tomto pojetí se univerzální lidská práva implementují různě v závislosti na čase a místě, a to s ohledem na svobodnou vůli svobodných lidí. Donnelly zdůrazňuje, že správně pochopená univerzální lidská práva zanechávají dostatečný prostor pro národní, regionální a kulturní odlišnosti a další formy rozmanitosti a relativity (Donnelly 2007: 281).

Univerzální lidská práva se mohou přizpůsobit lokálním podmínkám, jak ilustruje Johansson Dhare na projektu s kmenem Dajaků z indonéského Bornea, na němž spolupracoval v letech 2004 - 2008. Tento projekt se zabýval hledáním způsobů, jak mohou Dajakové využít univerzální lidská práva ve svých politických a sociálních bojích. Na projektu se podílel Institut Dayakologi (ID), což je zastřešující nezisková organizace, jež se od počátku 90. let zaměřuje na problémy, s nimiž se potýkají Dajakové v západním Kalimantanu. Usiluje o posílení kulturní identity a odolnosti vůči politickému a sociálnímu rozvoji, který ohrožuje jejich živobytí. Konkrétně se v tomto případě jednalo o nucenou asimilaci, diskriminaci, rasismus, odlesňování a environmentální degradaci, v důsledku čehož docházelo k sociálnímu a kulturnímu napětí, násilným konfliktům, chudobě a korupci. Pro Dajaky byly univerzální principy lidských práv příliš abstraktní, aby si dokázali představit, jak jim mohou pomoci v každodenních bojích o přežití. Měli naopak pocit, že právě tento lidskoprávní režim je nutí adaptovat se na systém, který nemají schopnost ovlivnit (např. nuceným zapojením do tržní ekonomiky). Bylo tedy nutné nalézt způsob, jak

lidská práva transformovat v praktický nástroj pro řešení těch nejpálčivějších problémů. Na každodenní život Dajaků dopadala nejtěživěji ztráta půdy v důsledku deforestace. Vzhledem k tomu, že univerzální diskurz je založen na národním státu a občanství, tedy konceptech, které nemají pro Dajaky téměř žádný význam, je nutné, aby práva byla zakotvena v problémech definovaných jimi samotnými. Tento transformační proces, jak Johansson Dhare nazývá užívání a interpretaci lidských práv, vyžaduje adaptaci do místního kontextu a probíhá souběžně na třech úrovních, a to lokální, národní a mezinárodní. Johansson Dhare na základě této empirické studie argumentuje, že bez konkrétní podoby a obsahu nemají abstraktní principy univerzálních lidských práv žádný význam. Zdůrazňuje, že aby měla lidská práva reálný pozitivní dopad na lidské životy, musíme pohlížet na univerzalismus a relativismus jako na součást probíhajícího společenského procesu, ve kterém jsou univerzální a lokální hodnoty vzájemně posuzovány a vyhodnocovány (Johansson Dhare 2017: 624-626).

Dodržováním inkluzivní participace a místních znalostí lze principy a mezinárodní normy lidských práv přizpůsobit jakékoliv místní realitě a kultuře – za předpokladu, že neporušuje minimální standardy zakotvené v mezinárodních lidskoprávních instrumentech. V tomto smyslu lze tedy tvrdit, že lidská práva jsou skutečně univerzálně přijímaným konceptem v dosahování pokroku lidského blahobytu (de Man 2018: 91).

1.2 Individuální versus kolektivní práva

Jak již bylo dříve řečeno, nositelem lidských práv je každá lidská bytost. A jelikož lidskými bytostmi jsou pouze jednotlivé osoby, lze dovodit, že lidská práva mohou mít pouze jednotlivci. I v případech, kdy je definice lidského práva spojena s příslušností k určité skupině, mají tato práva jednotliví členové chráněných skupin, nikoliv skupina jako kolektivní subjekt. Zároveň je však důležité pohlížet na každého jednotlivce jako součást kolektivů mnoha druhů, od rodiny až po stát. Mnohá z individuálních lidských práv zakotvených ve Všeobecné deklaraci předpokládají jejich společenský charakter. Například politická účast či bezplatné a povinné základní vzdělávání jsou mimo společenství bezpředmětné (Donnelly 2013: 29-30; Moyo 2017: 203).

Standardní výtkou mezinárodně uznávaných lidských práv zejména ze strany politické levice a zemí globálního Jihu je jejich individualistická povaha. Jako prostředek nápravy se často uvádějí skupinová (lidská) práva⁴. Tomu oponuje J. Donnelly, který tvrdí, že přístupy založené na individuálních právech dokáží obvykle vyhovět legitimním zájmům i utlačovaných skupin. A tam, kde tomu tak není, mohou skupinová práva zjednat účinnou nápravu jen velmi obtížně. Zároveň zdůrazňuje, že žádný konkrétní nárok na skupinová lidská práva nelze odmítnout, aniž by byla pečlivě přezkoumána jeho podstata. Systematické ohrožení lidské důstojnosti se v průběhu času mění a může se měnit i naše chápání povahy života hodného lidské bytosti. Je však žádoucí, aby byla vždy jasně vymezena „mezera“ v modelu Všeobecné deklarace, která má být řešena. Zásadní je také přesvědčivé vysvětlení, jakým způsobem by dané skupinové právo poskytlo účinnou nápravu. Detailněji je též potřeba prozkoumat případné nezamýšlené důsledky navrhované nápravy (Donnelly 2013: 40-52).

Donnelly argumentuje, že individuální lidská práva jsou plně slučitelná jak s individuálními, tak skupinovými odlišnostmi, přičemž se opírají o dva hlavní mechanismy: zákaz diskriminace a svobodu sdružování a účasti. Přístupy k individuálním právům ve vztahu ke skupinovým rozdílům vycházejí z myšlenky, že skupinová příslušnost – jiná než příslušnost k lidskému společenství - by neměla být relevantní pro práva a příležitosti, které mají lidé k dispozici. Existují přinejmenším tři obecné přístupy k nediskriminaci, mezi něž Donnelly řadí toleranci, rovnocennou ochranu a multikulturalismus. Nediskriminace chrání sféru osobní a skupinové svobody a nabízí ochranu před perzekucí za příslušnost ke skupině. Svoboda sdružování a právo na účast opravňují jednotlivce jednat samostatně nebo s ostatními dle vlastní volby a realizovat tak své představy o plnohodnotném životě (Donnelly 2013: 46-48).

1.3 „Nová“ lidská práva

V průběhu let byla na úrovni OSN vypracována a přijata celá řada mezinárodních smluv, která se od obecných instrumentů liší tím, že se zabývají buď jen určitými typy porušení lidských práv, nebo výlučně právy konkrétních kategorií osob, které vyžadují

⁴ Nad rámec práva národů na sebeurčení.

zvláštní ochrany. Pro ilustraci lze například uvést Úmluvu o právech dítěte (1989) či Úmluvu o právech osob s postižením (2006) (Šturma, 2010: 21-25).

Cenné podněty k rozšiřování a úpravám konceptu lidských práv přinášejí empirické výzkumy zaměřené na prokázání kompatibility stávajícího mezinárodního katalogu lidských práv s hodnotovou orientací jednotlivých kultur. Často se též pokoušejí identifikovat práva a principy, které univerzální charakter zatím nemají, ale které by jej perspektivně mohly (respektive měly) získat. Sesbírané podněty se pak promítají zejména do návrhů na doplnění norem vzniklých na půdě OSN. Nejčastěji se objevují v podobě dodatků k Všeobecné deklaraci lidských práv nebo nových deklarací, které by mohly být předloženy ke schválení Valnému shromáždění OSN. Tato cesta je z praktického hlediska méně trnitá, neboť dokumenty takto nezískají podobu samostatně závazných mezinárodních smluv, a jsou tedy snáze prosaditelné. Jedná se především o takové mezinárodní normy⁵, které jsou chápány jako nástroj pro zachování a zdravý rozvoj celého lidského druhu. Dotýkají se zejména problému zachování čistého ovzduší, pitné vody, úrodné půdy, energetických zdrojů a zásob nerostných surovin. Zahrnují právo na takové životní podmínky, které by zajišťovaly důstojnou existenci a neomezovaly možnost sebeurčení v politickém, kulturním, hospodářském ani sociálním smyslu (Zemanová, 2005: 88-89).

Od 70. let 20. století se předními hybateli globálního rozvoje lidských práv stávají mezinárodní nevládní hnutí a organizace, které se staví do pozice nejhlasitějších obhájců lidských práv. Jako příklad práva zrozeného z občanské mobilizace lze uvést potravinovou suverenitu, kterou veřejně prosazovala organizace La Via Campesina⁶ na Světovém potravinovém summitu v roce 1996. Přestože právo na potravinovou suverenitu nebylo dosud institucionalizováno samostatnou rezolucí v rámci OSN, bylo přijato ze strany dalších sociálních hnutí a mnoha vlád rozvojových zemí v takové míře, že se potravinová suverenita stala alternativním paradigmatem k neoliberálnímu přístupu k potravinám, zemědělství a obchodu se zemědělskými výrobky. Důležitost uznání práva na potravinovou suverenitu

⁵ Pojmem mezinárodní norma se v teoretické literatuře obvykle označují mezinárodní standardy přijatelného chování, které se objevují v různých formách – právně závazných psaných instrumentech mezinárodního práva, nepsaných obyčejích, politických dohodách i nepsaných pravidlech mezinárodní zdvořilosti.

⁶ La Via Campesina (LVC) je rolnická, antikapitalistická a feministická platforma sdružující 182 členských organizací z 81 zemí: <https://viacampesina.org/en>

v boji proti hladovění vyjádřil Evropský parlament ve svém usnesení na Světovém potravinovém summitu v Římě v roce 2009⁷ (Claeys 2015: 453-459, Patel 2009).

Je zjevné, že katalog lidských práv se vyvíjel v čase a bude se nadále měnit v reakci na společenské a technologické změny, využívání nových represivních technik, mění se představy o lidské důstojnosti, vzestup nových politických sil a budoucích bojů dalších vyloučených skupin, jako jsou např. senioři, osoby se zdravotním postižením a osoby LGBT+. Dokonce i úspěchy v oblasti lidských práv v minulosti, které umožňují přesunout pozornost na hrozby a utrpení, které nebyly dříve dostatečně uznány či jim nebyla věnována odpovídající pozornost, mohou přispět k rozšíření stávajícího katalogu lidských práv (Donnelly 2013: 97-99).

1.4 Generace lidských práv

Na mezinárodní úrovni (a de facto i regionální) byla tedy vydefinována celá široká škála postupně přijímaných a uznávaných lidských práv. A i když byla postupně prosazena a deklarována jejich nedělitelnost, rozhodně netvoří jeden homogenní celek. Nejvíce vžitá a dosud i v odborné literatuře užívaná je dělení jednotlivých okruhů lidských práv generačně v pořadí podle historického vývoje, a to navzdory nepřesnému popisu práv jak z hlediska teoretického, tak chronologického. Jedná se o koncept, který rozpracoval na konci 70. let 20. století česko-francouzský teoretik Karel Vašák s cílem vytvořit prostor pro práva, která dosud nebyla zahrnuta v Mezinárodní listině lidských práv⁸ a která v této práci označuji pojmem „nová lidská práva“. (Langlois 2013: 16).

Koncept generací lidských práv reflektuje heslo Velké francouzské revoluce „*Liberté, Égalité, Fraternité*“, přičemž svoboda je spojena s občanskými a politickými právy, rovnost s hospodářskými, sociálními a kulturními právy a bratrství je východiskem pro novou skupinu kolektivních práv (třetí generace). Vašák poukazuje na skutečnost, že

⁷ “European Parliamentbelieves that the fight against hunger must be based on the recognition of the right to food sovereignty, defined as the capacity of a country or a region to democratically implement its own agricultural and food policies, priorities and strategies.” Rezoluce Evropského parlamentu P7_TA(2009)0102, cit. čl. 17. Celý text dostupný na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2009-0102_EN.pdf

⁸ Souhrnné označení pro Všeobecnou deklaraci lidských práv a základních svobod, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských sociálních a kulturních právech a Opětný protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech.

práva první generace lze v jistém smyslu označit za negativní, jelikož jejich respektování vyžaduje, aby stát nezasahoval do výkonu příslušného práva jednotlivcem. Oproti tomu práva druhé generace vyžadují od státu povinnost konat ve smyslu efektivně regulovat a vynucovat. Zatímco k naplnění práv třetí generace je zapotřebí společného úsilí všech aktérů, tj. jednotlivců, státu a dalších veřejných i soukromých subjektů (Vašák 1977, 29).

Zatímco práva první generace a potřeba jejich naplňování byla prosazována především západním světem, práva druhé generace spadala do portfolia východního bloku. S pádem železné opony se však rozdíl mezi občanskými a politickými právy na straně jedné a hospodářskými, sociálními a kulturní právy na straně druhé začal pozvolna vytrácet (Kindornay, Ron a Carpenter 2012: 478). Toto tvrzení je však spíše iluzorní a neodpovídá stále velmi aktuální diskusi na téma nadřazenosti té či oné generace práv v akademickém i politickém světě (byť s poněkud odlišným nastavením geopolitických mocenských vztahů).

Přetrvávající spor o to, která práva a jaké generace jsou důležitější, se stal předmětem zajímavé polemiky také v českém prostředí. Do diskuse se zapojili naši přední filosofové, sociologové, politologové, právníci, historici a další odborníci⁹, kteří svými obecnějšími úvahami přispěli k vytvoření pestré palety názorově často protichůdných esejů o smyslu a významu lidských práv v české, evropské a globální společnosti, která byla vydána knižně pod názvem *Lidská práva - (ne)smysl české politiky?* (2015). Jedním z iniciátorů této později širší debaty byl Jiří Příbáň, který v dané věci zaujal jednoznačný postoj. Na otázku spojenou s upřednostňováním blahobytu před dodržováním občanských a politických práv se odvolává na Amartya Sena a další stoupence sociální spravedlnosti, a společně s nimi tvrdí, že takové upřednostňování je neospravedlnitelné. „*Jde totiž o otázku, zda klec přestane být klecí, když se v ní namísto shnilé mrkve servírují velké tuříny*“ (Příbáň 2015: 32).

Také Hannah Arendt je přesvědčena, že lidská práva jsou možná pouze jako práva občanská, jako práva zajišťovaná konkrétním politickým společenstvím, do něhož člověk patří. Arendt formuluje myšlenku existence základního práva, které by se dalo definovat jako „*právo mít práva*“ (Arendt 1996: 417).

⁹ Petr Agha, Václav Bělohradský, Ondřej Císař, Petr Drulák, Jaroslav Fiala, Pavel Holubec, Jan Jařab, Roman Joch, Jan Keller, Pavel Kolář, Michal Kopeček, Václav Němec, Martin Palouš, Jiří Pehe, Jiří Příbáň, Kateřina Šimáčková, Vojtěch Šimíček, Eliška Wagnarová.

Všeobecná deklarace nemusí být nutně jediným platným rámcem morálních principů a hodnot. Nicméně v dnešním světě představuje „*realisticky utopickou mezikulturní vizi požadavků a možností naší morální přirozenosti*“, vizi, která má něco jako univerzální platnost (Donnelly 2007: 60).

Při samotném uplatňování lidských práv je teoretická diskuze na téma nadřazenosti těch či oněch práv spíše irelevantní. V praxi jde především o to, aby byla zachována důstojnost, která je nám jako lidským bytostem vlastní. Požadavky na lidská práva se neustále stupňují. Množství a kvalita v jejich naplňování se bude vždy lišit v čase a v závislosti na národních zdrojích. Každá země však může a musí uplatňovat každé lidské právo. Každý stát musí udělat maximum pro naplnění lidských práv coby základní vize důstojného života (Donnelly 2007: 39). Povinnost států chránit a naplňovat všechna lidská práva - bez rozlišení generací - potvrdila také Světová konference o lidských právech, která se konala v roce 1993 ve Vídni.¹⁰

1.5 Historický exkurz do rozvoje

Vrátíme-li se zpět v čase do poválečného období, nalezneme závazek k podpoře sociálního pokroku a zlepšování životní úrovně už v základním dokumentu Chartě OSN, podle které má mezinárodní společenství sloužit k „*podpoře hospodářského a sociálního povznesení všech národů*“ (Charta OSN 1945). Velmi záhy však vlivem nástupu studené války dochází k hierarchickému rozdělení světa na tři díly. Západ a Východ představovaly První a Druhý svět, tj. Spojené státy americké a jejich průmyslové spojence na straně jedné a Sovětský svaz s jeho satelity na straně druhé. Dnešní globální Jih byl za studené války označován jako tzv. Třetí svět (Horký-Hlucháň 2015, 24). Je třeba připomenout, že velké dekolonizační vlny začaly probíhat teprve po založení OSN. Nově vzniklé státy byly politicky i ekonomicky slabé, čelily problémům jako vnitropolitická nestabilita, ekonomická slabost, vnitřní konflikty nebo chudoba (Opršal, Leichtová 2013, 6-7). Do širšího povědomí se diskuse o povinnosti hospodářsky bohatších zemí pomáhat ekonomicky chudším dostala v návaznosti na inaugurační projev Harryho Trumana, ve kterém zmínil existenci „*nerozvinutých oblastí*“ (*underdeveloped areas*, Truman 1969). Právě tento slavný projev je

¹⁰ United Nations (1993): Vienna Declaration and Programme of Action, U.N. Doc A/CONF.157/23, World Conference on Human Rights, 25 June, cit. čl. 5.

označován jako vstupní brána mezinárodního společenství do „éry rozvoje“ (Horký 2010: 14). USA společně s dalšími zeměmi západního bloku vytvořily nejen kategorii „nerozvinutosti“, ale také začaly hledat způsoby a vytvářet nástroje, jak zlepšit život v nejméně rozvinutých koutech světa. Zastřešující platformou určující povahu a charakter rozvojových aktivit západního bloku se stala Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), především pak její Výbor pro rozvojovou spolupráci (Development Assistance Committee – DAC), který se ujal záštity mainstreamového pojetí rozvoje a rozvojových nástrojů. Západem nastolený diskurz ohledně podoby a charakteru rozvojové spolupráce čelil mnoha vyzyvatelům, a to již v době studené války, kdy alternativní představy o realizaci rozvoje budoval Sovětský svaz, Hnutí nezúčastněných¹¹, Čína či arabské země sdružené v OPEC (Piknerová 2014: 59, Zemanová 2005: 83). Gilbert Rist připomíná, že v tomto období se velmoci neshodly téměř na ničem. V jedné věci přesto panovala na obou stranách shoda, a to v potřebě „rozvoje“ Třetího světa jako takového. Ideologičtí protivníci rozehráli politickou hru, ve které zvýhodňovali vládnoucí elity na úkor běžného obyvatelstva (Rist 2007: 486).

Západní země nabyly přesvědčení, že všelékem na problémy Třetího světa je ekonomický růst. Politická vůle a peníze měly zaplnit hlubokou propast mezi rozvinutým Severem a méně rozvinutým Jihem. Z bývalých kolonizátorů se stali dárci, z dříve kolonizovaných příjemci finanční a materiální pomoci. Po rozvojových dekadách budování velkých infrastrukturních projektů přicházejí skeptická období¹². Postupně se začínají formovat kritické pohledy na to, co rozvoj znamená a jakými nástroji má být dosažen. Všeobecná únava z rozvoje přemohla jak státy rozvinuté, tak země rozvojové (Rist 2007: 20, Piknerová 2014: 61).

¹¹ Hnutí nezúčastněných je mezinárodní organizace zformovaná v roce 1961 jako alternativa ke studené válce. Hnutí vzneslo požadavek na vytvoření nového mezinárodního ekonomického řádu, v jehož rámci mělo dojít k odstranění disparit přetrvávajících z éry kolonialismu a ke spravedlivějšímu rozdělení bohatství mezi vyspělými a méně rozvinutými společnostmi.

¹² Např. „ztracenou dekadou“ se rozumí období dluhové a finanční krize v Latinské Americe v osmdesátých letech. „Dekádou únavy z rozvoje“ (*development fatigue*) se pak většinou označuje následující období nepřilíš povzbudivých výsledků a hledání nových přístupů.

1.5.1 Vídeňská deklarace a právo na rozvoj

Právo na rozvoj bylo výsledkem radikálních diskusí rozvojových zemí ohledně nového mezinárodního ekonomického řádu, přičemž za autora myšlenky je považován senegalský právník Kéba M'Baye a datuje se do roku 1972. Představitelé rozvojových zemí dlouhodobě tvrdili, že občanská a politická práva nelze naplňovat bez rozvoje, čímž měli na mysli naplňování hospodářská, sociálních a kulturních práv, tj. zlepšení základních životních podmínek, zajištění obživy a práce, přístup ke vzdělání, zdravotnictví a sociálnímu zabezpečení. Koncept práva na rozvoj od počátku podporovali také další přední osobnosti z mezinárodní lidskoprávní sféry, mimo jiné již dříve jmenovaný Karel Vašák, egyptský profesor a mezinárodní soudce Georges Abi-Saab, indický ekonom a později nositel Nobelovy ceny Amartya Sen či australský profesor a zvláštní zpravodaj OSN Philip Alston. Alžírský mezinárodní soudce Mohammed Bedjaoui dokonce vyslovil názor, že právo na rozvoj je *“alfou a omegou lidských práv, prvním a posledním lidským právem, začátkem a koncem, prostředkem a cílem lidských práv.”* Jakkoliv se tento výrok může zdát nadnesený, mohl reprezentovat názor mnoha rozvojových zemí (Schrijveij 2020: 85). V každém případě lze konstatovat, že tento koncept poskytoval Třetímu světu právní a etickou autoritu požadovat mezinárodní redistribuci zdrojů (Uvin 2007, 598). V mnoha ohledech představuje právo na rozvoj syntézu práv obsažených v ICCPR a ICESCR, zároveň však bylo v roce 1986 přijato Valným shromážděním OSN jako samostatné mezinárodní právo ve formě rezoluce (tudíž bez právní závaznosti), která v čl. 1 deklaruje:

„Právo na rozvoj je nezcizitelným lidským právem, na jehož základě má každá lidská bytost a všechny národy právo účastnit se a požívat ekonomického, sociálního, kulturního a politického rozvoje, přispívat k tomuto rozvoji, v němž mohou být plně realizována všechna lidská práva a základní svobody.“¹³

Haq a Shekhar vyzdvihují komplexnost tohoto práva, dle jejich názoru *„naplňuje vizi o rozvoji založeném na realizaci všech základních lidských práv.“* Jsou přesvědčeni, že koncept rozvoje založeném na ekonomickém pokroku je poprvé nahrazen procesem, ve kterém jsou lidé nadáni svobodou a právy, aby mohli usilovat a přispívat ke své vlastní prosperitě (Haq a Shekhar 2019: 9). Méně optimismu projevil Peter Uvin, podle něhož se

¹³ Celý text dostupný na: <https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/04/deklarace-o-pravu-na-rozvoj.pdf>

jednalo o „*rétorické vítězství, kterého si diplomaté považují*“, řečeno lidově: „vlk se nažral a koza zůstala celá“. Třetí svět dostal právo na rozvoj, zatímco První svět se postaral o to, aby nikdy nemohla být jeho interpretace upřednostněna nad občanskými a politickými právy (Uvin 2007: 598). Definiční nedostatky vytýká právu na rozvoj také Jack Donnelly, dle jehož názoru toto právo nijak neupravuje vztah mezi ekonomickým rozvojem a lidskými právy, které jsou zakotveny ve Všeobecné deklaraci lidských práv (Donnelly 2007: 227)

Přelomovou událostí pro koalici lidských práv a rozvoje se stala čtrnáctidenní Světová konference o lidských právech, která se konala v červnu 1993 ve Vídni a která potvrdila nedělitelnost a vzájemnou provázanost všech lidských práv, jak již bylo řečeno dříve. Významnou byla i z hlediska zapojení občanské společnosti v podobě účasti lidskoprávních nevládních neziskových organizací (NGOs)¹⁴, a to jak na jednáních v rámci konference, tak na Fóru neziskových organizací, které oficiální akci předcházelo. Během konference se paralelně konaly rovněž dva workshopy uspořádané organizací Oxfam, první z nich se věnoval vztahu občanských a politických práv na straně jedné a ekonomických a sociálních práv na straně druhé, tj. jednomu z hlavních témat probíhající konference. Oxfam ve svém stanovisku založeném na práci s chudými lidmi v rozvojovém světě zdůrazňoval, že chudoba není charakterizována pouze materiálním nedostatkem, ale také upíráním práv. V některých případech to může být v důsledku porušování základních občanských a politických práv, jinde nenaplněním ani těch nejnutnějších sociálních a ekonomických potřeb. Oxfam označil politickou participaci a ekonomickou soběstačnost za klíčové faktory úspěšných rozvojových programů (Feeney 1993: 219).

Vídeňská deklarace a Akční program, jež byly světovou konferencí schváleny, představovaly počátek nového úsilí o ochranu a podporu lidských práv a jsou považovány za jedny z nejzásadnějších dokumentů o lidských právech v poslední době (Gómez Isa, De Feyter eds., 2006: 41). Je zde vyzdvihnuta vzájemná závislost a provázanost demokracie, rozvoje a dodržování lidských práv. Klíčová role v rozvoji lidských práv je přisuzována občanské společnosti, která stojí v čele prosazování a ochrany lidských práv. Z tohoto hlediska je tedy zásadní posilovat pluralitní občanskou společnost a vytvářet kontinuální dialog a otevřenou spolupráci mezi občanskou společností a státem.¹⁵ Na základě

¹⁴ Celkový počet účastníků se neziskových organizací a organizací domorodých národů čítal přes 2000.

¹⁵ United Nations (1993): Vienna Declaration and Programme of Action, U.N. Doc A/CONF.157/23, World Conference on Human Rights, 25 June, cit. čl. 10.

všeobecného mezinárodního konsensu se v této deklaraci explicitně potvrzuje právo na rozvoj jako jedno ze základních práv tak, jak bylo definováno v Deklaraci o právu na rozvoj v roce 1986, a připomíná státům povinnost mezinárodní spolupráce, aby byl rozvoj možný a překážky rozvojové spolupráce na mezinárodní úrovni odstraněny.¹⁶ Toto uznání bylo významným zejména z hlediska předchozího rezervovaného postoje Severu ve vztahu k právu na rozvoj v době, kdy bylo toto právo deklarováno v Deklaraci o právu na rozvoj¹⁷ (Uvin 2007: 598, Šrámková 2011: 9).

Ze strany právních teoretiků se právu na rozvoj nedostalo příliš lichotivého hodnocení. Je mu vytýkána vágnost, vnitřní rozporuplnost, duplicita s jinými již dříve kodifikovanými právy a absence určení adresátů povinností (Uvin 2007: 598; Moyo 2017: 188-191). Ani po téměř čtyřiceti letech diskusí nedošlo ke shodě, co má mít právo na rozvoj za následek a jak jej operacionalizovat. Rozvojové státy opakovaně usilují o zakotvení práva na rozvoj v nové samostatné úmluvě¹⁸. Hlasování ve Valném shromáždění však jasně ukazuje, že globální politické klima není vůči takovému kroku nakloněno. Přetrvává nedůvěra západních států, které mají obavu, že by po nich méně rozvinuté země mohly vymáhat rozvojovou pomoc, kterou samy svým obyvatelům poskytnout nedokážou. Zároveň se obávají změn, které by se ve snaze o globální redistribuci bohatství na základě práva na rozvoj mohly promítnout do mezinárodního ekonomického řádu. Situaci ještě více rozjítřují některé rozvojové země, které zaměňují lidské právo na rozvoj s právem států na rozvoj (Schrijveij 2020: 85, 89). V dikci Deklarace je právo na rozvoj chápáno jak v individuální, tak v kolektivní rovině, kdy držitelé práva jsou lidé a národy, povinnost naplňovat toto právo pak leží na bedrech států a mezinárodního společenství. Srozumitelný výklad o provázanosti individuálních a kolektivních práv v kontextu rozvoje podává Khulekani Moyo, který připomíná, že v mnoha případech lze realizovat individuální právo pouze skrze ochranu práv kolektivních (např. právo domorodých obyvatel nebo právo odborového sdružování). V konečném důsledku je to však vždy jednotlivec, kterému je ochrana a naplnění kolektivního práva ku prospěchu (Moyo 2017: 203).

¹⁶ Tamtéž, čl. 13, 38, II./C.

¹⁷ Pro deklaraci v r. 1986 hlasovalo 146 zemí, proti hlasovaly USA, 8 států se hlasování zdrželo.

¹⁸ Poslední návrh úmluvy byl zveřejněn 20. ledna 2020 a obsahuje rozsáhlý komentář k jednotlivým článkům, které staví na již existujících mezinárodně právních instrumentech. Dostupný na: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/Session21/4_A_HRC_WG.2_21_2_Add.1_Registere dVersion.pdf

Podle Carol C. Ngang brzdí implementaci práva na rozvoj v Africe kombinace spleťtých faktorů, mezi něž řadí zejména nestabilní, často represivní politické prostředí s různými formami nedemokratického vládnutí a přebujelou korupcí. Většina afrických zemí dosud považuje rozvoj za synonymum ekonomického růstu se smělým (leč mylným) předpokladem, že teprve jeho dosažením vznikne prostor pro ochranu lidských práv. Ngang je přesvědčena, že kromě reformy stávajících právních norem a ratifikací dalších mezinárodních smluv, je především zapotřebí *“revoluční transformace afrických myšlenkových vzorců”*. Obyvatelé Afriky by měli sami definovat rozvoj podle svých vlastních hodnot a s přihlédnutím na existující rozmanitost garantovat rovnost příležitostí, smysluplnou participaci a spravedlivou redistribuci dostupných zdrojů (Ngang 2019: 379, 386-387, 394).

Na problematičnost práva na rozvoj z environmentálního hlediska poukazuje např. Malayna Raftopoulos, podle níž znění Deklarace¹⁹ posiluje státní suverenitu a ve jménu lidských práv ospravedlňuje nešetrné nadužívání světového přírodního bohatství s ničivými dopady na životní prostředí (Raftopoulos 2017: 391).

1.6 Kritické pohledy na evoluci lidských práv a rozvojových perspektiv

Po skončení studené války zalil světovou politiku optimismus a jeden z hlavních proponentů lidských práv Louis Henkin (1990) v často citovaném výroku prorokoval: *„Žijeme ve věku práv. Lidská práva jsou myšlenkou naší doby, jedinou politicko-morální ideou, které se dostalo univerzálního přijetí.“*²⁰ Mnozí předpokládali, že mezinárodní lidskoprávní politika vyvolá dominový efekt a přispěje k liberalizaci dalších a dalších zemí. Geopolitické události, které následovaly v první dekádě nového tisíciletí, však předznamenalý spíše opačné tendence a kritický obrat v akademické lidskoprávní diskusi. Přetrvávající porušování lidských práv, nevydařená „válka proti teroru“, celosvětový vzestup států s nepřilíš dobrou lidskoprávní pověstí (Čína a Rusko) a naopak kolísání některých „západních“ zemí (mučení ve Spojených státech amerických, ústavní krize v

¹⁹ Konkrétně čl. 1 odst. 2: *„Lidské právo na rozvoj rovněž předpokládá plnou realizaci práva národů na sebeurčení, což zahrnuje v rámci příslušných ustanovení obou Mezinárodních paktů o lidských právech, uplatňování jejich nezadatelného práva na plnou suverenitu nad veškerým jejich bohatstvím a zdroji“*.

²⁰ Ours is the age of rights. Human rights is the idea of our time, the only political-moral idea that has won universal acceptance.

Maďarsku a Polsku atd.), to vše ovlivnilo další úvahy o samotné podstatě a legitimitě mezinárodních lidskoprávních režimů, jejich nastavení a obsahu (Smekal, Šipulová 2016: 382).

Jedním z výrazných představitelů lidskoprávního přístupu, který se vyhraňuje vůči mainstreamovému chápání historie a vývoje lidských práv, je Samuel Moyn, jenž poměrně originálně a přesvědčivě předkládá argumenty pro své tvrzení, že mezinárodní lidská práva jsou relativně novou invencí. Jak poukazuje Antony Anghie, Moyn se ve své práci pokouší pochopit, jak se jazyk lidských práv stal tím, co nastínil Louis Henkin svým slavným (výše citovaným) výrokem (Anghie 2013: 64). Na rozdíl od konvenčních výkladů považuje Moyn za zcela mylné a zavádějící hledání vazeb s historickými prameny konce 18. století, nejkuli starověkými texty. Zrovna tak neguje situování mezinárodních lidských práv do poválečného období či jeho definování prostřednictvím mezinárodních lidskoprávních úmluv. Vzestup lidských práv v mezinárodním měřítku dává do souvislosti především s jejich integrací do zahraniční politiky Jimmyho Cartera a helsinským procesem. Ve stejné době (1977) získala Nobelovu cenu za mír lidskoprávní organizace Amnesty International. Podle Moyna jsou lidská práva poslední morální alternativou (*poslední utopií*) k zdiskreditovaným politickým schémátům komunismu a nacionalismu (Moyn 2010: 5). Anghie Moynovi vytýká, že lidská práva coby poslední utopie jsou v jeho pojetí určena pouze pro vybranou skupinu lidí, zejména ze Západu. Anghie však připomíná, že z širšího hlediska pro mnoho lidí nebyla lidská práva v době svého vzestupu poslední utopií, nýbrž starou utopií v podobě usilování o sebe-determinaci, suverenitu a národnostní uznání. Velký počet států a jejich obyvatel byl v 70. letech minulého století zaneprázdněn bojem o jiný typ utopie, *utopií rozvoje*, který lze jednoduše definovat jako touhu po lepších životních podmínkách a uspokojení základních potřeb. Zatímco Třetí svět apeloval na změnu povahy mezinárodních vztahů a zejména globálních ekonomických struktur, které považoval za příčinu a udržování chudoby ve svých zemích, podle konceptu lidských práv coby poslední utopie se dalo globální spravedlnosti dosáhnout vymáháním lidskoprávních závazků v rámci jednotlivých států. Podle Anghieho nemůže být náhodou, že mohutná expanze lidských práv byla od samého začátku (tj. od 70. let minulého století) doprovázena podporou neoliberálních politik mezinárodních finančních institucí v rozvojových zemích. Výsledkem nebyla změna logiky Západem zavedeného ekonomického systému, ale naopak jeho

prohloubení formou programů strukturálního přizpůsobení (tzv. SAPs)²¹, které měly často devastující sociální dopady na životy lidí v rozvojových zemích (Anghie 2013: 73). Zpráva OSN o lidském rozvoji z r. 1997²² uvádí, že od počátku 80. let více jak 100 rozvojových a tranzitních zemí utrpělo mnohem výraznější snížení životních podmínek a déle trvající oslabení ekonomického růstu, než industriální země v období tzv. Velké deprese 30. let minulého století (UNDP 1997: 7). Moyn sice připouští katastrofické dopady neoliberalismu na přerozdělování bohatství jak na státní, tak globální úrovni, přesto je přesvědčen, že právě neoliberalismus přispěl ke snížení chudoby více než cokoliv jiného. Domnívá se, že zatímco lidská práva se v socioekonomické oblasti etablovala především rétoricky, neoliberalismus dokázal změnit svět (Moyn 2014: 168).

Anghie připomíná, že utopie rozvoje není příznačná pouze pro Třetí svět. Nelze rozporovat tvrzení, že idea dosažení důstojných životních podmínek a naplnění základních potřeb je utopií, o kterou usilují všichni lidé po celém světě, a jak kapitalismus, tak komunismus přesně toto slibují. Zároveň akcentuje, že lidská práva a rozvoj mají komplexní a trvající vztah. Na jedné straně stojí lidskoprávní akademici a aktivisté, kteří se snaží pomocí implementace lidských práv zefektivnit rozvoj; na druhé straně jsou vlády, které mnohdy zneužívají propagaci rozvoje k upevnování moci a uplatňování diktátorských metod. Anghie považuje za nebezpečné, že na rozvoj (obdobně jako na lidská práva) je pohlíženo jako na něco, co stojí nad a mimo politiku a čehož lze docílit pomocí technokratického managementu a expertního vládnutí (Anghie 2013: 73-76).

Na problém depolitizace rozvojových projektů upozornil jako první antropolog James Ferguson ve své knize *The Anti-Politics Machine* (1990), která se stala bezpochyby nejvlivnějším textem na toto téma a významně přispěla do diskuse o příčinách selhávání rozvojových projektů v zemích globálního Jihu. Ferguson se ve svém výzkumu rozvojových projektů v Lesotho v letech 1975 - 1984 zaměřil na hledání odpovědi na otázku, co vlastně

²¹ Pojmem programy strukturálního přizpůsobení (SAP) je označován balík hospodářskopolitických opatření, která musí uskutečňovat rozvojová země oplátkou za kredity Mezinárodního měnového fondu (IMF) a Světové banky (WB). Předepsaná opatření (tzv. kondicionality), týkající se rozpočtové, finanční a obchodní politiky a politiky trhu práce, představují dalekosáhlé zásahy do hospodářských, politických a společenských struktur zemí, přijímajících kredity. Tyto programy (SAPs) IMF s WB se řídí neoliberalním modelem rozvoje a sázejí na co nejširší uplatnění principů tržního hospodářství. Hospodářské stability a rozvoje má být dosaženo posílením soukromého hospodářství, zapojením do světového trhu a prostřednictvím přímých zahraničních investic.

²² Celý text dostupný na: <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1997> .

tyto projekty dělají, jak fungují a jaké (nezamýšlené) důsledky jejich aktivity přinášejí. Výsledkem bylo zjištění, že rozvojové agentury svým technokratickým přístupem podporují depolitizaci alokace zdrojů a posilování byrokratické moci státu. Ferguson tento rozvojový diskurz označuje jako „antipolitický stroj“.²³

Dalším často citovaným kritikem rozvoje je antropolog Arturo Escobar, jenž pohlíží na rozvoj optikou diskurzivní analýzy jako na historický konstrukt srovnatelný s kolonialismem. Je přesvědčen, že mezinárodní rozvoj vytvořil nebyvale efektivní aparát k upevňování hegemonie západního světa. Zároveň dodává, že není reálné hledat alternativu, která by se dala aplikovat všude, vždy a za všech okolností. Naopak nabádá, že při modelování možných strategií je nezbytné vycházet z lokální kultury a lokálních znalostí s podporou lokálních pluralitních „grassroots“ hnutí (Escobar 1995: 5-6, 9, 51). Proti takto formulovanému rámci oponuje Ynalvez, podle něhož je navrhovaný přístup naprosto neadekvátní v kontextu společností v digitálním věku. S nástupem informačních a komunikačních technologií (ICTs) dochází ke slučování lokální a globální dimenze. Při hledání alternativ je nutné se zaměřit na hybridní neboli „glokální“ znalosti, tj. „*kaleidoskop idejí a informací z různých kontextů, identit, míst a dob*“ (Ynalvez 2015: 129, 133).

1.7 Současné fungování zahraniční rozvojové spolupráce v ČR

Není předmětem této práce, aby se podrobněji zabývala institucionálním nastavením mechanismů české zahraniční rozvojové spolupráce (dále jen „ZRS“). Přesto považuji pro komplexní uchopení daného tématu za nezbytné uvést alespoň základní fakta této problematiky.

Gestorem ZRS ČR je Ministerstvo zahraničních věcí. V roce 2008 vznikla Rada pro zahraniční rozvojovou spolupráci (dále jen „Rada“) coby meziresortní koordinační orgán, který zajišťuje koordinaci a koherenci ZRS a formuluje doporučení související s koncepčním řízením ZRS.²⁴ V Radě je kromě patnácti zástupců jednotlivých ústředních orgánů státní správy zastoupen ziskový a neziskový sektor se statutem tzv. přidružených členů. Mezi ně

²³ From Antipolitics to Post-Neoliberalism: A Conversation with James Ferguson. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development* [online]. 2014, 5(2), 247-259 [cit. 2021-6-25]. ISSN 21514372. Dostupné z: doi:10.1353/hum.2014.0011

²⁴ Status Rady pro zahraniční rozvojovou spolupráci, čl. 1-2.

se řadí zástupce Českého fóra pro rozvojovou spolupráci a Platformy podnikatelů pro zahraniční rozvojovou spolupráci.²⁵ Přidruženým členem Rady je dále zástupce České rozvojové agentury, která vznikla obdobně jako Rada v roce 2008 a zaměřuje se na implementační složku spojenou z realizací projektů v gesci MZV (např. vypisuje a vede výběrová řízení, průběžně kontroluje realizaci bilaterálních projektů ZRS, formuluje projekty ZRS, informuje a podporuje české subjekty o možnosti jejich zapojení do projektů).²⁶

V současném systému zaujímá důležitou pozici neziskový sektor, který se ve velké míře podílí na realizaci rozvojových projektů. Vedle toho přispívá k větší informovanosti české veřejnosti a je poradním orgánem vládních institucí. NNO přinášejí na světlo opomíjená témata, upozorňují na ně v médiích a veřejných kampaních, čímž ovlivňují podobu a budoucí směřování rozvojové spolupráce (Dengbol-Martinussen a Engberg-Pedersen 2005: 171 in Meislová 2009: 358).

Aktuálním dokumentem, který formuje obsah ZRS, je *Strategie ZRS ČR 2018 – 2030*.²⁷ Tento dokument stanovuje zásadní principy pro realizaci zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci v období platnosti Agendy OSN pro udržitelný rozvoj.

Hlavní rámec rozvojových a humanitárních aktivit v období 2015 – 2030 tvoří v září 2015 přijatá Agenda 2030 a jí definovaných 17 Cílů udržitelného rozvoje, které určují základní cíle celosvětového vývoje do roku 2030, propojují ekonomickou, sociální a environmentální dimenzi rozvoje a zaměřují se na odstraňování chudoby a snižování nerovností v rozvojovém i rozvinutém světě, se zapojením veřejné, občanské, soukromé i akademické sféry.²⁸ ČR se ve svých rozvojových aktivitách zaměřuje na pět tematických priorit, od budování stabilních a demokratických institucí přes udržitelné nakládání s přírodními zdroji, zemědělství a rozvoj venkova po inkluzivní sociální rozvoj a ekonomický růst.²⁹

²⁵ Tamtéž, čl. 4.

²⁶ <http://www.czechaid.cz/o-nas/>

²⁷ Dostupná na https://www.mzv.cz/file/2583329/strategie_mzv_2017_A4_09.pdf

²⁸ Agendu udržitelného rozvoje oficiálně schválil summit OSN 25. září 2015 v New Yorku v dokumentu *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (Přeměna našeho světa: Agenda pro udržitelný rozvoj 2030), jehož součástí jsou i Cíle udržitelného rozvoje (SDGs), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>

²⁹ *Strategie zahraniční rozvojové spolupráce ČR 2018-2030*, s. 8-10.

Strategie zahraniční rozvojové spolupráce ČR 2018 - 2030 stanovila na období 2018 - 2023 šest prioritních zemí s programem spolupráce (Bosna a Hercegovina, Etiopie, Gruzie, Kambodža, Moldavsko, Zambie). Mezi specifické země byly zařazeny Afghánistán, Sýrie a Ukrajina, které měly zvláštními usneseními vlády schválené specifické prostředky na humanitární, stabilizační a rozvojovou spolupráci.³⁰

Komparativní výhoda české ZRS spočívá zejména ve sdílení transformačních zkušeností s přechodem od uzavřeného centralizovaného politického a ekonomického systému k otevřenému demokratickému systému s tržní ekonomikou. ČR může předávat své pozitivní i negativní zkušenosti v oblastech, jako je podpora občanské společnosti a lidských práv, dobrá veřejná správa, vzdělávání, ochrana životního prostředí a poskytování sociálních služeb. (Lebeda et al. 2013: 19, 31).

V prioritních zemích jsou projekty ČRA zaměřeny sektorově v souladu s požadavky příslušných států a zároveň s ohledem na expertní zkušenosti a personální kapacity, které může ČR nabídnout. Výroční zpráva ČRA za rok 2022³¹ uvádí následující sektory pro jednotlivé zeměpisné lokality:

- Udržitelné nakládání s přírodními zdroji (Bosna a Hercegovina, Etiopie, Moldavsko, Kambodža);
- Řádná (demokratická) správa věcí veřejných (Bosna a Hercegovina, Moldavsko, Gruzie);
- Inkluzivní sociální rozvoj (Moldavsko, Gruzie, Kambodža);
- Ekonomický růst (Bosna a Hercegovina);
- Zemědělství a rozvoj venkova (Bosna a Hercegovina, Etiopie, Moldavsko, Gruzie, Zambie).

Skrze dotační výběrová řízení vyhlášená ČRA patří mezi největší realizátory ZRS z řad NNO Člověk v tísni (19 projektů v r. 2022) a Charita ČR (9 projektů v r. 2022). Na projektech v rámci bilaterální a trilaterální zahraniční spolupráce se v roce 2022 podílely i

³⁰ Strategie zahraniční rozvojové spolupráce ČR 2018-2030, s. 12.

³¹ Výroční zpráva ČRA za rok 2022, s. 8.

některé další NNO, např. ADRA (2 projekty), Diakonie ČCE (2 projekty), Centrum pro rozvoj péče o duševní zdraví (2 projekty) nebo CARE ČR (1 projekt).³²

2. NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE A ROZVOJ

Tato kapitola se blíže zabývá nestátními neziskovými organizacemi, jejichž činnost je zaměřena na rozvojové aktivity. Nestátní neziskové organizace sehrávají významnou roli v oblasti rozvoje a patří mezi přední realizátory rozvojových projektů. Popsány budou jejich specifika a vývoj strategií, které pro naplnění svého poslání využívají. Kromě předností NNO budou nastíněny také některé problematické aspekty související s jejich odpovědností, legitimitou, rozporuplným charakterem a mnohdy nenaplněnými očekáváními. Závěr bude věnován rozvojovým NNO v ČR.

NNO jsou na poli rozvoje klíčovými aktéry přibližně od poloviny 80. let 20. století. V reakci na frustraci z neschopnosti vlád zajistit účinné poskytování rozvojové pomoci, představovaly NNO alternativní a flexibilnější kanál financování, který nabízel potenciálně větší šance přiblížit se marginalizovaným osobám a realizovat rozvojové aktivity zdola a za účasti občanů z místních komunit, a to mnohdy s výrazně nižšími náklady. NNO jsou také považovány za organizace, které si mohou dovolit experimentovat a inovovat alternativní myšlenky a rozvojové přístupy. Kromě toho mohou být také důležitou platformou neformálního sektoru občanského společnosti, který je relevantní z hlediska identifikace problémů komunity (Lewis, Kanji 2009: 16; Omona, Mukuye 2013: 316).

V této práci používám pojem „nestátní neziskové organizace“, resp. akronym „NNO“, který je ustálen v terminologii české rozvojové spolupráce.³³ Zároveň je nutné zmínit, že jak v ČR, tak i v zahraničí se používá celá řada termínů pro subjekty organizované občanské společnosti, přičemž některé pojmenovávají pouze specifické formy těchto organizací, jiné označují z různých hledisek celý sektor. Český právní řád doposud organizace, které běžně označujeme jako „neziskovky“, jednoznačně nedefinoval. Zatímco v anglosaské odborné literatuře se nejčastěji setkáváme s označením „non-governmental organizations / NGOs“, v EU se používá označení organizace občanské společnosti, tedy

³² Výroční zpráva ČRA za rok 2022, s. 26-28.

³³ Označení „NNO“ je používáno ve strategických a koncepčních dokumentech týkajících se ZRS ČR. Pro své vlastní označení využívá tento termín většina NNO působících v oblasti rozvojových aktivit.

„civil society organisations / CSOs“. Z hlediska rozvojové problematiky je také relevantní rozlišení na „severní nevládní organizace / NNGOs“, které vznikly v průmyslově vyspělých zemích, a „jižní nevládní organizace / SNGOs, které zahrnují organizace z méně rozvinutých částí světa. NNO v postsovětských zemích, v zemích v procesu transformace a také v Číně se zařazují do geografického referenčního rámce Sever-Jih, který se dle Lewise a Kanji jeví stále více jako zastaralý (Lewis, Kanji 2009: 12).

Pokud jde o povahu činností, mohou být NNO charitativní a paternalistické, jiné se naopak snaží být ve svých aktivitách a cílech více radikální a mohou být považovány za hybatele společenských změn. Případně může jedna NNO kombinovat několik různých prvků současně. S ohledem na nesmírnou diverzitu forem, druhů, rolí a činností NNO je jejich teoretická uchopitelnost velmi obtížná. Definice NNO se pak často odvíjí od toho, kdo a v jakém kontextu se o jejich vymezení pokouší (Lewis, Kanji 2009: 5). Pro potřeby mezinárodního srovnávacího výzkumu vytvořili v devadesátých letech přední teoretici občanské společnosti M. Salamon a H. K. Anheier strukturálně-operacionální definici, která vychází ze skutečného uspořádání (struktury) a fungování (operace) každé organizace. Za určující vlastnosti NNO považují pět znaků: organizovanost (určitou institucionální strukturu), soukromý charakter (nezávislost na státu), nerozdělování zisku mezi vlastníky, manažery nebo členy, samosprávnost (schopnost řízení a kontroly vlastních činností) a dobrovolnost (možnost využití dobrovolníků a nepovinná participace) (Salamon, Anheier 1998: 216). Tuto základní rozlišovací definici lze v obecné rovině považovat za platnou i pro rozvojové NNO. Jejich specifika budou blíže popsána v následujících odstavcích. Sítem této definice by však zcela jistě neprošly mnohé menší NNO v rozvojových zemích, které přesto v lokálních kontextech naplňují znaky organizací občanské společnosti (srov. Lewis 2002).

Obrovský rozmach SNGOs nastal v první polovině 90. let, kdy se finanční toky bilaterální i multilaterální oficiální rozvojové pomoci začaly ve velké míře uskutečňovat cestou NNO. Edwards a Hulme uvádějí, že v Nepálu z 220 registrovaných organizací v r. 1990 vzrostl jejich počet na 1210 v roce 1993 (Rademacher and Tamang 1993 in Edwards, Hulme 1996: 962). V Tunisu se během tří let zvedl počet NNO z 1886 na 5 186 v r. 1991. (Marzouk 1996 in Edwards, Hulme 1996: 962). Velkorysejší financování také přispělo k expanzi velikosti jednotlivých NNO a rozšíření portfolia služeb (Edwards, Hulme 1996:

962). Podle empirických dat z r. 1993 z Bangladéše měla např. organizace BRAC deset tisíc zaměstnanců, její služby byly poskytovány v patnácti tisících vesnic a cílem bylo pracovat se třemi miliony lidí (Aga Khan Foundation/NOVIB, 1993 in Edwards, Hulme 1996: 962). Dnes má organizace BRAC kolem sto tisíc zaměstnanců a pobočky v dalších třech asijských a devíti afrických zemích, své zastoupení má také v USA, Spojeném království a Nizozemsku. Ve své výroční zprávě z r. 2022 uvádí, že jen v Bangladéši poskytla nějakou formu pomoci či služeb téměř 67 milionům obyvatel.³⁴

Podle existující literatury se důvěryhodnost NNO opírá o klíčové faktory, jako je odpovědnost, transparentnost, legitimita, vytváření sítí, informační a komunikační technologie a efektivita (Edwards a Hulme 1996; Ganesh 2003: 559; Omona, Mukuye 2013: 316).

V některých částech světa získaly NNO legitimitu, protože byly součástí bojů proti diktatuře nebo protože poskytovaly podporu hnutím za nezávislost na kolonialismu. Dá se říct, že NNO mají tendenci oslovovat všechny strany politického spektra. Pro konzervativní myslitele představují NNO soukromou alternativu ke státu, která se může stát součástí tržních řešení politických problémů. Pro levici mohou být příslibem „nové politiky“, která může zvýšit šance na sociální změnu bez dřívějších radikálních strategií. David Lewis a Nazneen Kanji se domnívají, že právě z důvodu vysoké flexibility NNO, co se týče jejich institucionálních forem a širokého spektra hodnot, které mohou reprezentovat, došlo k vzestupu NNO na pozadí vzestupu „neoliberálních“ politických programů, které začaly dominovat ve velké části světa (Lewis, Kanji 2009: 5, 16, 44).

2.1 Vývoj NNO

Obdobně jako je tomu u lidských práv, lze vývojový proces NNO zabývajících se rozvojovou problematikou pojímat generačně. Tento model představil D.C. Korten koncem 80. let minulého století a setkal se s pozitivním přijetím těch, kteří měli pocit, že je potvrzením jejich vlastních zkušeností. Korten si během svého výzkumu všiml, že změny

³⁴ Výroční zpráva za rok 2022: <https://www.brac.net/downloads/ar2022/BRAC.pdf>

NNO vlivem vnějších tlaků i vnitřních procesů vykazují určité vzorce vývoje, které rozdělil do tří a následně čtyř identifikovatelných generací.

V první generaci se NNO zapojují do řešení akutních potřeb a přímého poskytování služeb. NNO je vykonavatelem, zatímco příjemce je pasivní. Strategie této generace staví na dlouhé historii dobrovolných akcí zaměřených na pomoc obětem válek a přírodních katastrof a poskytování sociálních služeb chudým. Poznání, že nenabízejí o mnoho více než dočasné zmírnění příznaků nedostatečného rozvoje, vedlo humanitární NNO k přesměrování své pozornosti na strategie, které jsou zařazeny do druhé generace.

NNO posouvají své úsilí směrem k posilování malých soběstačných komunit obvykle na úrovni vesnice. Právě důraz na udržitelnost svépomocnými aktivitami místní komunity i po skončení období intervence NNO odlišuje strategie první a druhé generace. Provádění strategií druhé generace předpokládá, že NNO bude spíše mobilizátorem než skutečným vykonavatelem. Mezi NNO a komunitou se vytváří partnerský vztah, přičemž komunita je aktivně zapojena do rozhodování a realizace vlastního potenciálu, a to zejména prostřednictvím vzdělávání, drobných půjček a zavádění nových jednoduchých technologií. Strategie druhé generace mají rozvojový charakter, ale jejich základní předpoklady jsou často příliš zjednodušené a podceňují sílu místních mocenských elit, vůči nimž jsou i ty nejsilnější vesnické organizace bezmocné.

Strategie třetí generace přesahují jednotlivé komunity a usilují o změny konkrétních místních a národních politických struktur. Vychází z předpokladu, že místní setrvačnost je udržována korupčními systémy, které centralizují kontrolu nad zdroji. Strategie této generace vyžadují od NNO, aby se důkladně seznámily s fungováním institucionálních systémů celostátního rozsahu a navázaly vztahy s jejich klíčovými aktéry. Do popředí se dostává advokační role NNO v konkrétním politickém kontextu (Korten 1987: 147-149, Korten 1990: 114-127).

Strategie čtvrté generace zahrnují alternativní vizi, jejímž cílem je mobilizovat dobrovolné akce v národním a globálním měřítku. Rozšířením modelu o čtvrtou generaci reaguje Korten na nedostatečnou mobilizační vizi předchozích strategií, kterou označuje jako hlavní příčinu dosavadního neúspěchu v oblasti rozvoje. Za hnací motor rozvoje byly

dlouho považovány peníze. Korten poukazuje na sílu a energii sociálních hnutí, která byla v oblasti rozvoje do značné míry ignorována (Korten 1990: 125-127).

Byť mnoho autorů považuje popsané schéma za relevantní a užitečné, zejména pro ilustraci a pochopení vývoje základní organizační historie mnoha rozvojových NNO, objevuje se také legitimní kritika. Lewis rozporuje tvrzení, že NNO se vyvíjejí podle standardizovaných organizačních vzorců, a jsou tak de facto uzavřeny v jednosměrných procesech změn. Upozorňuje také na rozmanitost způsobů, jakými se mohou NNO vztahovat k sociálním hnutím. Jako příklad uvádí raná antikoloniální národně osvobozenická hnutí, která existovala paralelně k NNO, zatímco některé NNO jsou konečnými body institucionalizovaných sociálních hnutí (Lewis, Kanji 2009: 14-15).

Clarke Kortenovi vytýká, že podceňuje šíři ideologické rozmanitosti v rámci komunit NNO a politický konflikt, k němuž v důsledku toho dochází. Uvádí příklad z Brazílie a střední Ameriky z přelomu 90. let, kde pravicové NNO financované agrárními barony a komerčními subjekty podporovaly antikomunistické gangy, které terorizovaly NNO „druhé“ a „třetí“ generace. Clarke zdůrazňuje, že NNO nejsou jen důležitými aktéry samy o sobě, ale stávají se z nich mnohdy i důležití institucionální prostředníci pro další aktéry, jako jsou zahraniční donoři, agrární a průmyslové zájmové skupiny, náboženské skupiny či undergroundová hnutí, kterým pomáhají artikulovat konfliktní ideologické pozice (Clarke 1998: 42-43).

Závěrem lze dodat, že Kortenovo schéma rezonuje především v konkrétním kulturním kontextu a odráží jeho práci na Filipínách a v Bangladéši (Lewis, Kanji 2009: 15; Mitlin, Hickey, Bebbington 2007: 1715).

2.2 Kritické pohledy na NNO

Přestože existuje mnoho obhájců NNO, kteří zdůrazňují jejich silné stránky, jsou NNO v některých kruzích také předmětem ostré kritiky. Lewis a Kanji na prvním místě uvádí myšlenku, že NNO v rozvojových zemích podkopávají ústřední postavení státního aparátu. Jedná se o důsledek přesunu realizace rozvojových intervencí ze státních institucí na NNO, ke kterému docházelo od 80. let minulého století (jak již bylo uvedeno dříve) (Lewis, Kanji 2009: 17).

Tvedt analyzuje tento trend jako součást transformace vztahů mezi státem a společnostmi. V této souvislosti píše o vzniku mocného systému: dárcovský stát a NNO, tzv. „DOSTANGO“, který určuje vztahy na globální úrovni. Tento koncept má upozornit na specifickou problematiku vztahů mezi státem, mezinárodními organizacemi a organizacemi občanské společnosti, a proměnlivé finanční, institucionální a konceptuální interakce, které se odehrávají mezi donorem a NNO (Tvedt 2006: 684).

Podle Mary Kaldor se NNO stále více podobají kvazi-vládním institucím, a to s ohledem na jejich tržní chování a způsob, jakým nahrazují funkce státu. Upozorňuje, že dominance NNO vedla u některých aktivistů k rozčarování z konceptu občanské společnosti. V této „neoliberální verzi“ občanské společnosti jsou klíčovými činiteli NNO, které Kaldor považuje za „zkrocená“ sociální hnutí (Kaldor 2003: 7). NNO mohou oslabit potenciál radikálnějších akcí zdola ze strany sociálních hnutí nebo autonomní místní opozice tím, že tyto aktivity stáhnou do bezpečí profesionalizovaného a často depolitizovaného světa rozvojové praxe (Lewis 2009: 18).

Kritické hlasy se ozývají také v souvislosti s odpovědností (*accountability*) NNO. Jedná se o komplexní a značně abstraktní koncept, který úzce souvisí s legitimitou organizací. Zásadní skutečností v tomto případě je, že NNO mají odpovědnost vícenásobnou – směrem dolů k příjemcům, klientům, zaměstnancům a podporovatelům a směrem nahoru ke správcům, donorům a hostitelským vládám. Jak podotýkají Edwards a Hulme, „*stejná odpovědnost všem a za všech okolností je samozřejmě nemožná*“ (Edwards a Hulme 1996: 968, 971). Daný problém spočívá v tom, že odpovědnost bude vychýlena směrem k nejmocnější skupině, tedy dárcovské agentuře. Na organizace je vyvíjen tlak produkovat viditelné a měřitelné výstupy, což vyvolává nedůvěru a vede k byrokratizaci vztahů mezi severními a jižními NNO. Ve vztahu k dárcům, kteří vnímají úspěchy a neúspěchy dle měřitelných výsledků, jednají organizace strategicky a vyhýbají se potenciálně méně úspěšným projektům z hlediska stanovených indikátorů v nejpotřebnějších komunitách (Aldashev, Navarra 2018: 143-146). Určování priorit a sladování těchto vícenásobných odpovědností označují Lewis a Kanji jako „*Achillovu patu*“ hnutí nevládních organizací (Lewis, Kanji 2009: 28). Ganesh spatřuje slabé místo v „*narcisistické organizační identitě*“, která dle jeho názoru upřednostňuje legitimitu před odpovědností. V zájmu svého přežití si NNO selektivně vybírají, komu zdůvodňují relevanci své práce. Méně eufemisticky řečeno,

organizace se více zabývají samy sebou a tím, jak ospravedlnit vlastní existenci, nežli jak prospívat veřejnému zájmu (Ganesh 2003: 565). Ve snaze o zajištění odpovědnosti jsou ze strany NNO přijímány etické kodexy a principy transparentnosti, které v menší či větší míře pomáhají zachovat rovnováhu mezi flexibilitou, inovacemi a regulacemi (Lewis, Kanji 2009: 28; Edwards a Hulme 1996: 969). Edwards a Hulme uvádějí, že účinná odpovědnost vyžaduje stanovení cílů. Zároveň konstatují, že výzkumy bohužel běžně ukazují, že vedoucí pracovníci i jejich podřízení se snaží odpovědnosti vyhýbat (Edwards a Hulme 1996: 969). Na základě kvalitativních empirických dat z případových studií organizace ActionAid doporučuje S. Walsh, aby NNO s větší upřímností a skromností zohledňovaly prostředky a nástroje, kterými chtějí dosahovat svých cílů. Walsh se domnívá, že pokud NNO sleví ze svých ambicí s ohledem na odpovědnost směrem dolů a zaměří se více na vyrovnávání dynamiky moci ve prospěch příjemců, bude jejich práce v terénu mnohem efektivnější (Walsh 2016: 717).

Makuwira považuje za nejběžnější problém, že služby, které NNO v rámci svých rozvojových aktivit nabízejí, jsou předem určené. Přestože je na NNO vyvíjen tlak, aby naslouchaly místním komunitám, uvádí příklad ze Zimbabwe, kdy „naslouchání“ znamenalo ze strany NNO hledání způsobu, jak prezentovat vlastní pohled, který místní obyvatelé nakonec odsouhlasili a akceptovali. Makuwira v této souvislosti zpochybňuje tezi, že pokud mají chudí lidé moc, dokáží ovlivnit instituce a procesy ve svůj prospěch. Na základě případových studií ukazuje, že navzdory skutečnosti, že se diskurz komunitní participace prosadil, přetrvává velké nepochopení toho, čí agenda je prosazována, když místní nevládní organizace realizují projekty financované zahraničními donory (Makuwira 2018: 424, 428).

Lewis na tento problém nahlíží z širší perspektivy konceptu občanské společnosti a vlivu kolonialismu na jejím formování v africkém kontextu. Poukazuje na skutečnost, že západní NNO často přehlízejí historické události, které měly na vývoj a dnešní podobu občanské společnosti v Africe vliv. Je třeba si uvědomit, že v afrických sociokulturních strukturách mají své legitimní místo v občanské společnosti také uskupení založená na klanech, příbuzenství a tržních systémech. Lewis uvádí příklad z Ugandy, kde svépomocné skupiny žen *munno mu kabi* (v překladu „přítel v nouzi“) dokázaly flexibilně reagovat na problémy v poskytování zdravotní péče pacientům s HIV/AIDS, a zároveň se jim podařilo

vyjednat preferovanou formu podpory od mezinárodních NNO (Brehony 2000 in Lewis 2002: 579).

Za slabé místo NNO se často akcentuje také jejich rozporuplný charakter či smíšené výsledky jejich činnosti a nenaplněná očekávání. Poukazuje se na nedostatek koordinace vedoucí k duplicitě úsilí či nedostatek porozumění místních podmínek a poněkud naivní přístup k základním příčinám konfliktů a nestability. V morálním a politickém rámci rozvojové praxe mohou NNO budít nejasné až ambivalentní dojmy. Někdy mohou vykazovat dvojí charakter tím, jak se u nich prolíná profesionalita a amatérismus, tržní a netržní hodnoty, radikalismus s pluralismem a modernita s tradicí. Lewis a Kanji naznačují, že právě schopnost NNO potírat hranice a přesahovat jednotlivé kategorie je „jedním z hlavních klíčů jejich moci“ (Lewis, Kanji 2009: 44).

2.3 České NNO působící v oblasti rozvoje

NNO, které zaměřují svou činnost na realizaci projektů v rámci rozvojové spolupráce, dnes představují významnou a velmi dobře etablovanou složku v systému ZRS ČR. Zejména ty nejnámější se v počátcích soustředily především na poskytování humanitární pomoci v oblastech zasažených přírodní katastrofou nebo válečným konfliktem a postupně své působení v chudých zemích rozšířily na dlouhodobější rozvojové projekty. Kromě realizace projektů rozvojové spolupráce v rozvojových a transformujících se zemích je patrné také větší zacílení na domácí osvětu, vzdělávání, ovlivňování veřejného mínění i politického rozhodování (Lebeda et al. 2013: 19).

Rozvojové NNO se sdružují v Českém fóru pro rozvojovou spolupráci (dále jen „FoRS“), které bylo založeno v roce 2002. Tato platforma sdružuje 34 členských a pozorovatelských organizací. Jejich společným cílem je prosazování české i mezinárodní zahraniční rozvojové spolupráce a zlepšování její efektivity a pozitivních dopadů pro obyvatele rozvojových a transformujících zemí.³⁵ Základní vizí FoRS je „svět, ve kterém existují podmínky pro důstojný život, jsou naplňována lidská práva a principy udržitelného rozvoje.“³⁶ V roce 2003 se stal FoRS jedním ze zakládajících členů CONCORD – Evropské

³⁵ <https://fors.cz/fors/>

³⁶ Strategie FoRS pro období 2021-2025.

konfederace NNO pro humanitární pomoc a rozvoj. CONCORD je zastřešujícím sdružením národních platforem a sítí NNO ze zemí EU, které dohromady zastupují více než 2600 organizací.³⁷ Je také oficiálním partnerem institucí Evropské unie a jeho prostřednictvím může FoRS hájit zájmy NNO z ČR.

2.3.1 Role českých rozvojových NNO

Tématy, kterým se NNO v součinnosti s nadnárodními platformami na evropské úrovni věnují a k nimž se aktivně vyjadřují, jsou větší zapojení jižních NNO do ZRS, navýšení finančních prostředků ze strany evropských vlád, výraznější začlenění Evropského parlamentu do přípravy strategických rozvojových dokumentů, nerovnost a udržitelná ekonomika a koherence politik pro udržitelný rozvoj.³⁸ Na národní úrovni domácí NNO prostřednictvím FoRS dlouhodobě upozorňují na potřebu navýšení finančních prostředků ZRS.³⁹

České NNO působící v oblasti rozvoje si uvědomují potřebu získávat principiální podporu veřejného mínění a politické sféry s poskytováním finančních zdrojů na zajištění a realizaci rozvojových projektů v zeměpisně i kulturně vzdálených koutech světa. Velká část humanitárních a rozvojových NNO se z tohoto důvodu zaměřuje také na šíření informovanosti mezi různými cílovými skupinami. Snaží se přinášet do veřejného prostoru globální témata a zvyšovat zájem o mezinárodní politiku a zahraniční dění jako takové (Lebeda et al. 2013: 20).

Za zmínku stojí ucelený přístup, označovaný pojmem *globální rozvojové vzdělání* (GRV), který přesahuje problematiku rozvojové spolupráce a zahrnuje také vzdělávání o globálních problémech, udržitelném rozvoji či lidských právech.⁴⁰ Souběžně s formálním vzděláváním se NNO snaží šířit osvětu i jinými prostředky, ať už formou debat, workshopů, konferencí, internetových stránek či festivalů, jejichž součástí mohou být i masovější veřejné kampaně, které mají za cíl oslovovat širší veřejnost a ukazovat, že existují společnosti žijící

³⁷ <https://concordeurope.org/resource/annual-report-2021-contributing-to-innovative-and-meaningful-partnerships/>

³⁸ <https://concordeurope.org/core-priorities/>

³⁹ <http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2022/06/Financov%C3%A1n%C3%AD-ODA-ze-strany-%C4%8CR-2.pdf>

⁴⁰ Více viz Strategie globálního rozvojového vzdělávání a osvěty o globálních souvislostech na období 2018-2030, celý text dostupný na https://www.mzv.cz/file/3418207/Strategie_GRV_2018_2030.pdf

v jiných podmínkách, s jinými hodnotami a problémy. Řada NNO usiluje o změny konkrétních politických strategií a právních předpisů, které poškozují obyvatele chudých zemí (např. subvence pro vývoz potravin) či zhoršují globální problémy (zvyšování emisí CO₂). Nebo se naopak snaží prosazovat legislativu ve prospěch obyvatel rozvojových zemí, např. podporou imigrantů. Je zjevné, že české NNO se již necítí jen jako „poskytovatelé rozvojových služeb“, ale vedou také aktivní dialog se státními institucemi a dalšími aktéry, kteří nesou politickou a společenskou odpovědnost ve vztahu k rozvojové politice (Lebeda et al. 2013. 20-21).

V rámci ZRS české NNO dlouhodobě podporují posilování podílu bilaterální spolupráce, a to zejména prostřednictvím realizace rozvojových projektů. Tomuto trendu nahrává skutečnost, že bilaterální spolupráce je pro dárce lépe kontrolovatelná a srozumitelnější, zároveň je snazší pro ni získat veřejnou (někdy i další finanční) podporu, i s ohledem na možnost v ní přímo uplatnit know-how českých subjektů. Lebeda rovněž upozorňuje na slabiny české bilaterální ZRS, které spočívají v mnohdy nedostatečné znalosti místního prostředí či neodpovídajícímu vyhodnocování potřeb příjemců. Kritika poukazuje také na ne vždy dostatečnou znalost motivace, mocenských vlivů a dalších faktorů, na jejichž základě se obyvatelé globálního Jihu rozhodují. Výsledek rozvojového úsilí negativně ovlivňuje omezený rozsah a finanční prostředky ZRS, které neumožňují dosáhnout skutečně trvalých a systémových změn (Lebeda et al. 2013: 31).

2.3.2 Lidskoprávní principy v Kodexu efektivnosti FoRS

Členské a pozorovatelské organizace FoRS se zavázaly k naplňování principů obsažených v Kodexu efektivnosti FoRS⁴¹, jehož součástí je systém pravidelného hodnocení dodržování schválených principů a indikátorů. Principy efektivnosti jsou sledovány v pěti hlavních oblastech:

- Znalost rozvojové problematiky a priorit cílových skupin,
- Transparentnost a odpovědnost za výsledky i postupy,
- Partnerství založené na důvěře a společných hodnotách a zájmech,
- Respekt k lidským právům a rovnosti mezi muži a ženami,

⁴¹ Dostupný na: <https://fors.cz/fors/dokumenty/kodex-efektivnosti-fors/>

- Odpovědnost za dopady a jejich udržitelnost.

Členské a pozorovatelské organizace FoRS se současně hlásí k Istanbulským principům⁴² odsouhlaseným v globálním procesu Otevřeného fóra pro rozvojovou efektivnost organizací občanské společnosti. Tyto principy jsou rovněž inkorporovány do Kodexu efektivnosti a řadí se mezi ně:

- Respekt k lidským právům a podpora sociální spravedlnosti,
- Prosazování rovnosti a rovnoprávnosti mužů a žen a podpora práv žen a dívek,
- Důraz na posilování demokratického vlastnictví rozvojových politik a iniciativ a na plné zapojení lidí,
- Podpora environmentální udržitelnosti,
- Rovnoprávné partnerství a solidarita,
- Vytváření a sdílení znalostí a závazek k vzájemnému učení,
- Odpovědnost za prosazování pozitivních a udržitelných změn.

Ve vztahu k lidským právům Istanbulské principy upřesňují, že „*NNO jsou efektivním rozvojovým aktérem, pokud vyvíjejí a realizují strategie a aktivity, které podporují individuální a kolektivní lidská práva, včetně práva na rozvoj, důstojnost, slušnou práci, sociální spravedlnost a rovnost všech lidí.*“⁴³

⁴² Dostupné na: <https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2012/09/DEEEP-BOOK-2014-510.pdf>

⁴³ Tamtéž, bod 1.

3. LIDSKOPRÁVNÍ PŘÍSTUP

V předchozích kapitolách bylo nastíněno postupné a klikaté propojování lidských práv a rozvojové praxe, od něhož se očekávalo zefektivnění boje proti chudobě, nerovnosti a porušování lidských práv. Jak uvádí Nelson a Dorsey, integrace obou těchto sfér měla (a má) potenciál postavit lidskoprávní standardy a principy jako protiváhu k neoliberálnímu modelu rozvoje, jenž příliš optimisticky spatřoval přímočarou cestu ke zlepšení v tržně orientovaných reformách rozvojových zemí (Nelson, Dorsey 2018: 98). Tato kapitola se pokusí blíže zmapovat a vymezit koncept lidskoprávního přístupu, který se stal pro mnohé rozvojové agentury dominantní alternativou k přístupu založenému na naplňování potřeb. Představena bude výchozí definice z dílny OSN, která tvoří jakýsi referenční rámec, a základní principy, které jsou v souvislosti s lidskoprávním přístupem nejčastěji uváděny. Samotná implementace lidskoprávního přístupu bude sledována především z hlediska NNO. Kapitulu zakončí přehled některých kritických pohledů a limitujících faktorů HRBA ve vztahu k rozvoji.

Dosud nepanuje shoda na tom, kdy přesně koncept lidskoprávního přístupu (human rights-based approach, HRBA) vznikl. Někteří nacházejí první známky tohoto paradigmatu již v 80. letech, kdy na IMF dopadl stín kritiky za již dříve zmíněné programy SAPs a jejich nežádoucí dopad na lidská práva. Jiní zdůrazňují vliv Deklarace práva na rozvoj z r. 1986. Nejčastěji se však tento přístup dává do souvislosti s pádem železné opony, jehož důsledkem se mj. začaly více prolínat občanská a politická práva s právy hospodářskými a sociálními. Za klíčové momenty se často považují některé konference OSN, které v legitimizaci a prohlubování lidskoprávních přístupů sehrály klíčovou roli. Zejména se poukazuje na Světovou konferenci o lidských právech, která se konala v červnu 1993 ve Vídni a závěry Světového summitu o sociálním rozvoji, který se konal v Kodani v roce 1995 (Kindorney, Ron, Carpenter: 477-478, de Man 2018: 85-86). Od poloviny 90. let se lidskoprávní přístup dostává do popředí zájmu většiny rozvojových aktérů, tj. agentur OSN, mezinárodních organizací, významných donorů, INGOs, lokálních NNO i sociálních hnutí (Miller, Redhead 2019: 701).

O teoretické ukotvení tohoto přístupu se v akademické rovině významně zasloužil ekonom a nositel Nobelovy ceny Amartya Sen publikací „Rozvoj jako svoboda“ (Sen,

2001). Zdůrazňuje, že rozvoj je především procesem rozšiřování lidských schopností, aby všichni mohli žít plnohodnotný život. Rozhodující je tak spíše poskytování adekvátních příležitostí než materiálních výhod. Důležitost realizace potenciálu lidských schopností akcentuje ve své práci také Martha Nussbaum, která vytvořila teoretický rámec v literatuře označovaný jako přístup založený na schopnostech (*capabilities approach*) (Nussbaum 1997: 275). Arosemena a Deters v této souvislosti uvádějí, že dosažení reálné svobody vyžaduje naplnění lidských práv a přístup založený na schopnostech je tak de facto totožný s lidskoprávním přístupem (Arosemena, Deters 2020: 242).

3.1 Co se tedy skrývá pod pojmem „lidskoprávní přístup“?

Neexistuje jeden obecně platný lidskoprávní přístup s přesně ohraničenou definicí. Neexistuje ani jednotné a všeobecně akceptované chápání, jak by měl být lidskoprávní přístup v rozvoji operacionalizován. Naopak, v praxi i v teorii se setkáváme s celou řadou přístupů, jak uplatňovat lidská práva v rozvoji, a to zejména v závislosti na dotyčném rozvojovém sektoru, sociálních a politických souvislostech a na zúčastněných aktérech. Hannah Miller tuto evidentní myriádu přístupů, které lze označit jako „lidskoprávní“, schovává pod deštníkový pojem HRBA. Lidskoprávní přístup označuje za tzv. „*umbrella concept*“, který zastřešuje definiční roztržitost (Miller 2017: 63). I v této zřejmé pluralitě lze vysledovat několik společných charakteristik. Broberg a Sano (2018) shrnují 6 nejdůležitějších:

1. HRBA nestaví rozvojové úsilí do pozice charity nebo almužny, ale jako součást úsilí naplnit práva. Příjemci jsou transformováni z pasivních příjemců milodarů na aktivní držitele práv. Z práva se stává vymahatelný nárok. (např. Uvin 2007: 602; Banik 2010: 37; de Man 2018: 87; Mitlin, Patel 2005: 10; Cornwall a Nyamu-Musembi 2004: 1430). Lze to přirovnat k transformaci, kterou prošly některé evropské „welfare“ státy již téměř před sto lety, např. dánský sociální systém prošel reformou v r. 1933, kdy občanům na sociální benefity, které do té doby byly považovány za almužnu, vzniká za určitých předpokladů právní nárok (Broberg, Sano 2018: 667).

2. Má-li předchozí charakteristika dávat smysl, je nezbytné, aby ke každému právu existovala „korespondující povinnost“. V praxi bude nositel povinnosti vždy nějaká

veřejná autorita, tj. stát. A i když nositel povinností bude nějaký soukromý subjekt či obchodní subjekt, je naprosto zásadní, aby měl držitel práva přístup k veřejným autoritám jako jsou soudy, policie a političtí zástupci na lokální i státní úrovni. Platí tedy, že pro naplňování HRBA je důležitým předpokladem fungující stát (Uvin 2007: 603; Broberg, Sano 2018: 667; Tura 2019:1615; Cornwall a Nyamu-Musembi 2004: 1430).

3. Aby mohli držitelé práv uplatňovat svá práva, musí být k tomu zmocněni. Zmocnění v tomto kontextu znamená, že každý jednotlivec nebo skupina musí mít schopnost myslet a jednat svobodně, rozhodovat se a naplňovat svůj vlastní potenciál jako rovnocenný člen společnosti. Jedná se o klíčový princip HRBA. Jak jednotlivcům, tak skupinám musí být dána politická, sociální a / nebo ekonomická moc, aby se sami mohli postarat o svá vlastní práva a zájmy (Broberg, Sano 2018: 668; de Man 2018: 87, Tura 2019: 1615; Cornwall a Nyamu-Musembi 2004: 1430).

4. HRBA je založen na předpokladu, že diskriminace a nerovnost je jednou z hlavních příčin chudoby. Tradičně byla rozvojová spolupráce zaměřena na boj proti chudobě, zacílena byla tedy na nejchudší skupiny v nejchudších zemích. Podle HRBA bude měřítko chudoby nahrazeno kritérii marginalizace a zranitelnosti až po diskriminaci (Broberg, Sano 2018: 668; Tura 2019: 1615).

5. Aktivismus a advokacie jako další charakteristiky HRBA. Význam aktivismu a advokacie následuje z hlediska principů participace a inkluze, které jsou ústřední v implementaci HRBA v rozvoji. Důležité je posílení kapacit pro autonomní jednání. V tomto ohledu jsou aktivismus a advokacie důležitými elementy HRBA. Broberg a Sano uvádějí příklad, kdy spojení dánské pobočky CARE s ugandskými obyvateli pralesa a vládním úřadem pro prales v oblasti, kde byl národní zájem v ochraně goril, vedl k novým cestám spolupráce mezi obyvateli pralesa a úřadem, aby nedošlo na vyhrocený konflikt (Broberg, Sano 2018: 668).

6. Všechny formy rozvoje se dají přímo propojit s uznanými právy, např. boj s korupcí může být spojen s právy na informace a participaci (Broberg, Sano 2018: 668; de Man 2018: 87; Vandenhole, Gready 2014: 294).

Přijetím lidskoprávního přístupu dochází k odklonu od dříve dominantního paradigmatu ekonomického řešení chudoby. Rozvojoví aktéři si uvědomují vícerozměrnou

povahu chudoby, kterou lze efektivně snižovat pouze zacílením na její základní příčiny, které nezřídka spočívají v mocenské základně držitelů práv (chudých) a nositelů povinností (osoby a instituce disponující vládní mocí). V praxi to znamená, že uspokojování základních potřeb (jídlo, voda, bydlení, zdravotní péče), tj. naplňování lidských práv je současně nástrojem i cílem rozvojových aktivit. Lidská práva otevírají možnosti, jak obohatit a zlepšit rozvojové projekty a programy prostřednictvím strategií, které cílí na vzorce diskriminace a vyloučení. Zároveň budují kapacity v komunitách, jež budou vyžadovat od státu, aby dostal svých lidskoprávních závazků (Nelson, Dorsey 2017: 98; Uvin 2007: 598, 602). Stále více rezonuje názor, že bez efektivního uplatňování lidských práv se udržitelný rozvoj neobejde (Ljungman 2004 in Arumugan 2014: 4).

Někteří autoři jsou toho názoru, že HRBA – na rozdíl od jiných přístupů – slibuje, že znovu zpolitizuje oblasti rozvojové práce, zejména snahy o posílení participace na rozvoji. Politizace rozvojového procesu je patrná, postavíme-li proti sobě přístup založený na právech a přístup založený na potřebách. Zatímco „přístup založený na potřebách“ usiluje o zajištění dodatečných zdrojů pro poskytování služeb určitým skupinám, HRBA požaduje, aby stávající zdroje byly rozděleny rovnoměrněji a aby se pomohlo marginalizovaným osobám uplatnit jejich práva na tyto zdroje (Cornwall, Nyamu-Musembi 2004: 1416-1417).

3.2 Referenční rámec HRBA v OSN

Postupné propojování demokracie, lidských práv a udržitelného rozvoje se začalo promítat do rozvojových koncepcí a strategií v turbulentním období 90. let. 20. stol. Jak již bylo zmíněno dříve, průkopníky v zohledňování lidských práv v rozvoji byly především agentury OSN (konkrétně UNDP a UNICEF jako první), přičemž každá z nich přinesla vlastní interpretaci lidskoprávního přístupu a jeho aplikaci v praxi (Frankowitz 2006: 5). Nedostatek koherence byl tak téměř nevyhnutelný. Potřeba konzistentní definice vyústila v r. 2003 k přijetí jednotného metodologického rámce a stanovení 6 principů, kterými se musí organizace OSN v oblasti rozvoje řídit⁴⁴:

- Univerzalita a nezcizitelnost

⁴⁴ UNSDG 2003, https://unsdg.un.org/sites/default/files/6959-The_Human_Rights_Based_Approach_to_Development_Cooperation_Towards_a_Common_Understanding_among_UN.pdf

- Nedělitelnost
- Závislost a provázanost
- Odpovědnost a vláda práva
- Participace a inkluze
- Rovnost a nediskriminace

Následně byla vydána publikace „Často kladené otázky týkající se lidskoprávního přístupu v rozvojové spolupráci“, v níž je dle názoru Broberga a Sano (2018) obsažena „nejpřesnější obecná definice HRBA“, která zní:

„HRBA je konceptuálním rámcem pro proces lidského rozvoje, který je normativně založen na mezinárodních lidskoprávních standardech a operacionálně je zaměřen na podporu a ochranu lidských práv.“⁴⁵

Broberg a Sano jedním dechem dodávají, že shoda na jedné obecné definici HRBA zdaleka neznamená, že existuje pouze jeden společný přístup k jeho implementaci (Broberg, Sano 2018: 669).

Haq a Shekhar označují tyto principy za příliš vágní a neurčité. Domnívají se, že takto široké vymezení nemůže nastavit hranice rozmanitým přístupům a interpretacím lidských práv v mezinárodním právu. Upozorňují, že některé organizace OSN si vytvářejí vlastní seznamy lidskoprávních principů a poukazují např. na Organizaci pro výživu a zemědělství (FAO), v jejichž dokumentech⁴⁶ se jako klíčové principy uvádějí:

- Participace
- Nediskriminace
- Odpovědnost
- Transparentnost
- Lidská důstojnost
- Zmocnění
- Vláda práva

⁴⁵ “A human rights-based approach is a conceptual framework for the process of human development that is normatively based on international human rights standards and operationally directed to promoting and protecting human rights” (OHCHR 2006: 15).

⁴⁶ The Right to Food and the Responsible Governance of Tenure, 2014, FAO.

Haq a Shekhar považují pružnost a proměnlivost lidskoprávního přístupu za nedostatek, který vede k přijímání „slabých a flexibilních lidskoprávních norem“ nedostatečných k účinnému řešení praktických problémů v oblasti rozvoje (Haq a Shekhar 2019: 12).

Taková argumentace značí dle autorky spíše nepochopení samotné podstaty HRBA coby myšlenkového posunu ve vnímání lidských práv v kontextu rozvoje. HRBA vytváří prostor, který umožňuje zasazovat lidskoprávní principy do konkrétních společností citlivě se zohledněním lokálních kontextů. Rigidní definice by naopak mohla mít značně limitující dopad pro praktické využití. Relevantní dokumenty OSN⁴⁷ se při formulaci lidskoprávních principů odvolávají na Všeobecnou deklaraci lidských práv a z ní odvozené zásady, které jsou vodítkem při realizaci rozvojové spolupráce. Nikde není stanoveno, že se jedná o taxativní výčet, a principy uvedené v dokumentech FAO s nimi nejsou v rozporu.

Pro ilustraci je níže využita tabulka, ve které jsou klíčové lidskoprávní principy (dle FAO) dále operacionalizovány do deseti principů implementace.

Tabulka č. 1: Klíčové lidskoprávní principy dle FAO

Lidskoprávní principy	Principy implementace
PARTICIPACE	1. Lidská důstojnost
NEDISKRIMINACE	2. Nediskriminace
ODPOVĚDNOST	3. Rovnost a spravedlnost (včetně zmocnění)
TRANSPARENTNOST	4. Genderová rovnost
LIDSKÁ DŮSTOJNOST	5. Holistický a udržitelný přístup
ZMOCNĚNÍ	6. Konzultace a participace
VLÁDA PRÁVA	7. Vláda práva
	8. Transparentnost
	9. Odpovědnost
	10. Trvalé zlepšování

Zdroj: The Right to Food and the Responsible Governance of Tenure, 2014, FAO, s. 16.

⁴⁷ Common Understanding on HRBA to Development Cooperation, 2003, OHCHR. Frequently Asked Questions On A Human Rights-Based Approach To Development Cooperation, 2006, OHCHR.

3.3 Unijní definice HRBA

Závazek k začleňování lidskoprávního přístupu do všech svých rozvojových programů přijala Rada EU ve svých závěrech z května 2014.⁴⁸ Současně byl za účelem implementace HRBA vytvořen Komisí soubor nástrojů, jenž byl na podnět Rady s větším důrazem na potírání nerovností v roce 2021 aktualizován.⁴⁹ Metodologie HRBA se v pojetí EU opírá o pět pracovních principů:

- Uplatňování všech lidských práv pro všechny
- Smysluplná a inkluzivní účast a přístup k rozhodování
- Nediskriminace a rovnost
- Zodpovědnost a právní stát pro všechny
- Transparentnost a otevřený přístup k informacím

Přičemž rovnost žen a mužů by měla být začleněna do všech uvedených oblastí a každá jednotlivá zásada by měla být důsledně zohledňována během celého projektového cyklu a ve všech odvětvích.

3.4 HRBA v pojetí NNO

Nejen mezinárodní organizace přijaly lidskoprávní přístup do svých programů a strategií, přidaly se také NNO, mezi prvními např. Oxfam, Save the Children a CARE. Pozadu nezůstaly ani některé vládní agentury poskytující bilaterální rozvojovou pomoc, např. SIDA ve Švédsku, NORAD v Norsku či DFID ve Velké Británii. Je vhodné zmínit, že koncept HRBA není aplikován výlučně jen v rozvoji. Zejména ve skandinávských a anglosaských zemích jsou principy HRBA uplatňovány také např. při práci ve vzdělávání a v oblastech sociální práce.

⁴⁸ Council conclusions on a rights-based approach to development cooperation, encompassing all human rights FOREIGN AFFAIRS (Development) Council meeting Brussels, 19.05.2014: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/142682.pdf

⁴⁹ Applying the Human Rights Based Approach to international partnerships, An updated Toolbox for placing rights-holders at the centre of EU's Neighbourhood, Development and International Cooperation, 30.6.2021. Celý text dostupný: https://international-partnerships.ec.europa.eu/system/files/2021-07/swd-2021-human-right-based-approach_en.pdf

Stejně jako jednotlivé agentury OSN, také mezinárodní nevládní organizace vytvořily vlastní verze HRBA, které se navzájem liší v tom, jaká práva upřednostňovat a jakými mechanismy tato práva prosazovat. Velké rozvojové organizace připravily školicí materiály i specifické programové aktivity za účelem zvýšení povědomí o HRBA v rámci svých organizací. Demonstrativně lze odkázat na komplexní příručku organizace ActionAid z r. 2010⁵⁰ nebo společnou učební publikaci Oxfam a CARE z r. 2007⁵¹.

Dle Uvina změnilo širší přijetí lidskoprávního přístupu zejména to, jak NNO chápou svou roli v rozvojovém procesu a jakými mechanismy se pokoušejí hledat řešení základních příčin chudoby (Uvin 2007: 602). HRBA přesouvá pozornost od technických k politickým rozměrům rozvojového procesu tím, že identifikuje občany jako držitele práv a vládní agentury jako nositele povinností. Tento přístup vyžaduje, aby NNO více zohledňovaly domácí a místní politický kontext a napomáhaly posilovat postavení jednotlivců a komunit. Přímé poskytování služeb ze strany mezinárodních nevládních organizací je na ústupu a do popředí se dostává snaha o vytváření konstruktivních vztahů odpovědnosti mezi držiteli práv a vládou jako hlavním nositelem povinností, který je vázán právními závazky vyplývajícími z vnitrostátních a mezinárodních právních předpisů. Schmitz a Mitchell si dále všimají, že HRBA zůstává méně populární ve Spojených státech, kde jsou hlavní aktéři v oblasti rozvoje (např. World Vision) v aplikaci HRBA zdrženlivější. Zároveň je patrné, že i oni stále častěji začleňují do zdůvodnění svých programových aktivit jazyk práv (Schmitz, Michell 2016: 256). Tento trend potvrzuje příručka k uplatňování HRBA publikovaná Agenturou Spojených států amerických pro mezinárodní rozvoj z r. 2018.⁵²

3.5 Metody aplikace HRBA

Implementace HRBA obvykle začíná situační analýzou, jejímž cílem je identifikovat sociální a politické příčiny současného stavu (např. přetrvávající chudoba, genderová diskriminace). Dále označuje klíčové držitele práv (konkrétní zranitelnou skupinu) a nositele

⁵⁰ ActionAid 2010. *Action on Rights: Human Rights Based Approach Resource Book*. Celý text dostupný: https://actionaid.org/sites/default/files/hrba_resourcebook_11nov2010.pdf

⁵¹ *Rights-based Approaches – learning project*. Celý text dostupný: <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/134967/bk-rights-based-approaches-300308-en.pdf;jsessionid=4DB7DB34A56C7CF9BD4E1DB6D27E1898?sequence=1>

⁵² USAID 2018: *Applying Rights-Based Approaches*. Celý text dostupný: https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/hrsm_rights_based_approach_guide_final_jan_2019.pdf

povinností a jejich vzájemný vztah, snaží se rozšifrovat mocenské struktury a jejich vzájemnou provázanost. Důležitým článkem je identifikace platných domácích a mezinárodních předpisů o lidských právech, které se týkají dané oblasti. A v neposlední řadě nelze opomenout analýzu potenciálních rizik a v případě potřeby analýzu zranitelnosti. V ideálním případě jsou již do této analytické fáze zapojeni držitelé práv. Na základě pečlivé analýzy situace a aktérů se v rámci HRBA vypracovávají specifické strategie, které mohou zahrnovat soudní spory, budování kapacit či mobilizaci komunit. Volba vhodných metod a opatření závisí na možnostech v konkrétní zemi, na právech nebo problémech, které jsou řešeny, a na možnostech organizace, jejím mandátu a odborných znalostech (Schmitz, Michell 2016: 257-258; Oxfam, CARE 2007: 16-19; ActionAid 2010: 58-59, Theis 2004: 13; Broberg, Sano 2018: 669-670).

Gauri a Gloppen rozlišují 4 základní typy HRBA strategií:

- *Globální dodržování předpisů*: Do této kategorie lze zahrnout tlak na ratifikaci; dodržování lidskoprávních standardů, a to jak prostřednictvím právních, tak politických opatření; podávání zpráv o porušování lidskoprávních standardů nevládními organizacemi orgánům OSN pro lidská práva.
- *Programové přístupy*: Jedná se o projektovou a programovou práci, která rozšiřuje kapacity nositelů povinností a /nebo nositelů práv. Patří sem např. informační kampaně, vytváření nebo posilování ombudsmanů ve veřejném sektoru nebo ovlivňování dárcovských politik směrem k podmiňování rozvojové pomoci dodržováním lidských práv.
- *Jazyk lidských práv*: Zahrnuje lidskoprávní rétoriku včetně advokačních a vzdělávacích aktivit zaměřených na zvyšování povědomí a pochopení podstaty lidských práv. Do této skupiny bychom také řadili transnacionální aktivismus a sociální hnutí.
- *Právní mobilizace*: Do této kategorie se řadí především soudní spory před domácími soudy s cílem rozšířit a posílit právní základ pro uplatňování „nových“ práv, které mohou vést k zásadním politickým změnám (Gauri, Gloppen 2012: 488-497; Nelson, Dorsey 2018: 99).

Je důležité si uvědomit, že tyto čtyři typy HRBA strategií se často vzájemně ovlivňují. Může se stát, že některé strategie budou v daném politickém kontextu spíše kontraproduktivní. Power a Wanner (2017) ve své analýze HRBA pro místní nevládní organizace zaměřující se na zlepšování hygienických podmínek v bombajských slamech doporučují, aby se organizace primárně snažily budovat kapacity držitelů práv (zejména žen) a navazovat a udržovat dlouhodobé partnerské vztahy s relevantními vládními orgány. Argumentují, že HRBA je v tomto případě pro nevládní organizace užitečnější jako politický nástroj pro vytváření dobrých pracovních vztahů s vládními úřady. Soudní spory považují až za krajní nástroj, který nemusí přinést kýžený výsledek (Power, Wanner 2017: 218-222).

NNO, které uplatňují lidskoprávní přístup, se přesunuly do nových oblastí, jako je globální obchod, oddlužování, právo duševního vlastnictví, právo na informace, právní reforma a správa věcí veřejných. Organizace jsou orientovány více mezioborově a dokáží propojovat a kombinovat strategie z oblastí lidských práv, rozvoje a aktivismu, čímž si vytvářejí vlastní „značku“ HRBA. Theis vidí v této rozmanitosti strategií sílu, která umožňuje NNO (hlásícím se k HRBA) být flexibilní a volit nejúčinnější nástroje k dosažení zásadních změn pro děti a dospělé, ať už je kontext dané země jakýkoliv (Theis 2004: 14). Jenderedjian a Bellows považují NNO za „*klíč k formování povědomí o právech těch, kteří čelí jejich porušování*“ (Jenderedjian, Bellows 2019: 47).

Strategie založené na právech mohou být zaměřeny na mezinárodní, národní nebo místní úroveň a mohou mít sporný nebo smířčí charakter. V posledních dekádách experimentovaly NNO s různými taktikami při iniciování a dosahování sociálních změn prostřednictvím mobilizace práv. Ať už se jedná o soudní spory, budování kapacit nositelů povinností a domácích aktérů občanské společnosti či zvyšování povědomí a vzdělávání veřejnosti, zkušenosti s implementací HRBA naznačují, že úspěch ve značné míře závisí na nasazení více strategií na různých úrovních (Schmitz, Mitchell 2016: 258).

3.6 Implementace HRBA v rámci NNO

Jednotlivé organizace vytvářejí různé interpretace konceptu HRBA a jeho inkorporace do svých programů. Nad těmito mnohdy velmi rozdílnými cestami, kterými se k HRBA vydaly některé mezinárodní nevládní organizace, se zamýšlel Joachim Theis

(2004) na příkladech organizací Oxfam, ActionAid a Save the Children, z nichž každá přistoupila k HRBA z odlišné perspektivy.

Organizace Oxfam představuje v dnešní době globální sociální hnutí v boji proti chudobě. Za změny v obchodních a hospodářských politikách lobuje u vlád i mezinárodních ekonomických organizací, jako je Světová banka, Mezinárodní měnový fond a Světová obchodní organizace. Před přijetím HRBA rozhodovali o programech zaměstnanci na centrální úrovni a na úrovni jednotlivých zemí, ale bez jasně nastavených procesů, které by spojovaly různé úrovně rozhodování. Aby zvýšila soudržnost a dopad svých programových aktivit potřebovala organizace korporátnější přístup, a za tímto účelem přijala pět strategických cílů, které vycházejí z lidských práv a mezinárodního humanitárního práva. Konkrétně šlo o právo na udržitelný způsob obživy (se zaměřením na obchod), právo na zdraví a vzdělání, právo na život a bezpečnost, právo na to být slyšet (občanská práva) a právo na rovnoprávnost (zejména rovnost žen a mužů). Všechny týmy Oxfamu po celém světě začaly soustředit své úsilí na změnu politik a postupů v těchto oblastech. Neodmyslitelnou součástí její strategie se stalo profesionální využívání masmédií coby nástroje k ovlivňování veřejného mínění a prosazování svých témat. Všechna důležitá rozhodnutí jsou přijímána centrálně vedením společnosti, zatímco programy v jednotlivých zemích mají menší autonomii než v minulosti. Na druhou stranu mají týmy v jednotlivých zemích silnější pozici při využívání organizačních zdrojů na podporu svých programů. Všechny tyto změny posílily schopnost Oxfamu ovlivňovat ekonomické rozhodování na mezinárodní úrovni a na úrovni států (Theis 2004: 14, 16-17).

ActionAid⁵³ se rozhodla jít spíše opačnou cestou a soustředila své síly na podporu emancipace lidí žijících v chudobě, aby se mohli sami dožadovat svých práv. Organizace se k realizaci tohoto cíle decentralizovala a zavedla federální model řízení. Zřídila regionální kanceláře v místech svého působení, přijala do svých řad zkušené sociální aktivisty ze zemí globálního Jihu a přesunula své ústředí z Velké Británie do Jižní Afriky. HRBA je v pojetí ActionAid od začátku zaměřen na lokalizaci programů do jednotlivých zemí a lokální podporu lidí uplatňovat svá práva (Theis 2004: 17, Gready 2013: 1344).

⁵³ <https://actionaid.org/>

Zkušenosti organizace Save the Children⁵⁴ jsou ještě o něco specifitější tím, že veškerou pozornost zacílila optikou HRBA na práva dětí. Koncem 90. let minulého století podpořilo ústředí organizace proces, který měl vést k lepšímu porozumění významu a dopadů programování práv dětí a v konečné fázi programování práv dětí (*Child Rights Programming – CRP*) jasně vydefinovat. To se podařilo až po několika letech usilovné práce, experimentů a školicích seminářů. CRP se v rámci Save the Children rozšířilo převážně prostřednictvím iniciativ týmů v jednotlivých zemích, nikoliv v důsledku firemní politiky prosazované ústředím. Theis se domnívá, že právě přístup „zdola“ je důvodem různorodosti programů Save the Children v jednotlivých zemích. Pro ilustraci uvádí, že zatímco některé programy v Latinské Americe spolupracují především s nezávislými institucemi pro lidská práva a aktivistickými organizacemi, jiné programy, např. v Číně, uplatňují užší technický přístup. Namísto vedení kampaní se více zaměřují na konkrétní programové oblasti, zaměstnávají odborníky v daném odvětví a rozvíjejí znalosti a dovednosti zaměstnanců a partnerů související se specifickými oblastmi práce, jako je vzdělávání nebo HIV/AIDS (Theis 2004: 17).

K uvedeným příkladům je nutno dodat, že byly popsány před téměř dvaceti lety a jejich relevance je důležitá především z hlediska prvotních zkušeností s implementací HRBA významnými nevládními organizacemi. Je patrné, že některé odlišnosti se v průběhu času stírají, zejména je u všech tří organizací evidentní rozšiřování lokalizace programů na straně jedné a propracované advokační aktivity a kampaně na straně druhé. To ostatně dokazuje i skutečnost, že také Oxfam přesunul své ústředí z Evropy do Afriky, od roku 2017 sídlí jeho sekretariát v Keni.⁵⁵

Zároveň lze považovat za stále platné tvrzení, že každá varianta implementace HRBA má své výhody i nevýhody. Co funguje v jedné situaci, nemusí fungovat v jiné. Různorodost HRBA dle Theise také znamená, že strategie a nástroje vyvinuté v rámci jednoho programu / jedné organizace, nemusí být nutně aplikovatelné na jinou organizaci uplatňující HRBA. Centralizované zavádění HRBA vyžaduje silný závazek a podporu ze strany vyššího vedení, díky čemuž je zajištěna soudržnost a konzistence programů v jednotlivých zemích. Na druhou stranu může technokratická implementace shora dolů

⁵⁴ <https://www.savethechildren.org/>

⁵⁵ <https://www.oxfamindia.org/blog/oxfam-international-signs-historic-deal-move-nairobi-kenya>

potlačit experimentování a flexibilitu, také může podryvat proces osvojování HRBA pracovníky programů a v partnerských organizacích (Theis 2004: 17).

Poměrně optimistická zjištění týkající se implementace HRBA prezentují Nelson a Dorsey ve své studii z r. 2018, v níž uvádějí, že největší pokrok v přijetí HRBA lze pozorovat v lidskoprávních advokačních organizacích, v sociálních hnutích a menších NGOs z globálního Jihu (Nelson, Dorsey 2018: 103-106).

Konkrétní příklady úspěšných projektů, které realizovaly některé nadnárodní nevládní organizace s použitím strategií HRBA, uvádějí ve své studii Schmitz a Mitchell (2016: 256-258). V souvislosti s budováním kapacit domácí občanské společnosti vyzdvihují např. případ spolupráce Oxfam America s organizacemi mayské komunity v Guatemale zaměřené na ukončení dlouhodobé nerovnosti ve vztahu k původním obyvatelům Guatemaly. V rámci projektu byly zřízeny místní organizace, které poskytovaly právní podporu jednotlivcům, zprostředkovaly místní a regionální projednávání o uznání domorodého soudního systému a spolupracovaly s guatemalskou vládou na přípravě národních politik pro řešení otázek rasismu a diskriminace. Projekt dosáhl pozitivních výsledků zejména při vytváření vládních politik a formování spojení mezi různými mayskými skupinami (Rand, Watson 2007: 60 in Schmitz, Mitchell 2016: 257-258). Schmitz a Mitchell poukazují, že tradiční přístup založený na potřebách by se omezil na poskytování služeb a poskytl by místním skupinám mnohem menší kontrolu nad realizací a cíli programových aktivit (Schmitz, Mitchell 2016: 258).

3.6.1 Zkušenosti s implementací HRBA v ActionAid

Organizace ActionAid, která byla v souvislosti s implementací HRBA již výše zmíněna, vypracovala v roce 2015 16 případových studií v různých koutech světa, na kterých následně analyzovala zkušenosti a poznatky s aplikací HRBA ve svých projektech. Z výsledné syntézy získaných informací vyplývá řada cenných poznatků, které jsou uceleně zpracovány v článku Davida Archera (2017). Zde jsou vybrané některé zajímavé skutečnosti, které Archerova studie prezentuje:

- HRBA je validní ve všech použitých kontextech (bez ohledu na to, zda se jednalo o silný, slabý nebo křehký stát, absenci státu, okupovaná území nebo revoluční či represivní vlády). Z HRBA však nelze vytvořit šablonu, kterou by šlo univerzálně

používat. Takové tendence nevyhnutelně vedou ke zklamání, že HRBA nefunguje nebo je příliš nebezpečný. Zatímco principy a právní závazky zakotvené v lidských právech jsou konstantní, strategie a nástroje používané k jejich propagaci musí být kontextualizovány a kreativně adaptovány. Důležitým zjištěním byla také skutečnost, že HRBA se stává obtížnějším v kontextu rostoucí nerovnosti, nespravedlnosti a zvyšující se korporátní moci. Mnoho vlád se stává více odpovědnými vůči korporátům než vlastním občanům, což snižuje možnosti HRBA (jelikož jsou to státy, nikoliv korporáty, které podepisují mezinárodní lidskoprávní úmluvy) a zvyšuje korupci. Nelze pominout skutečnost, že použití HRBA nevyhnutelně generuje určité riziko (v porovnání s použitím čistě charitativního přístupu). Toto riziko je nutné sledovat, zároveň se však nesmí stát překážkou v razantním jednání na obranu lidských práv. „*Risk analysis must never lead to paralysis*“ (Archer 2017: 314-315).

- Opakujícím se tématem napříč jednotlivými případy byla potřeba prohloubení analýzy a porozumění jednotlivým typům moci (vojenské, politické, náboženské, etnické, patriarchální, tradiční, kulturní, korporátní, institucionální atd.). Nerovná moc je strukturální příčinou chudoby a je tedy žádoucí systematicky analyzovat četnost diskriminací, kterým jsou lidé vystaveni (na základě pohlaví, kasty, identity, příjmu atd.). Komunity, které jsou cílovou skupinou, si nelze malovat narůžovo. Nejedná se o homogenní celky, každá komunita je heterogenní skupinou s početnou mocenskou dynamikou, často jsou to skryté až neviditelné mocenské dynamiky v rodinách a místních komunitách. A nezdá se, že jsou to právě tyto mikrosvětly, kde je nejvíce zakořeněna a internalizována oprese. Často je také nutné kontinuálně reflektovat a transformovat moc ve vlastních řadách, bojovat proti předsudkům a negativním hodnotám zaměstnanců a partnerů.
- Organizace ActionAid se hlásí k feministickým vizím a ve své práci klade důraz na podporu ženských práv. ActionAid vynaložil velké investice do školení problematiky HRBA a ženských práv na globální, regionální i lokální úrovni. Potvrdilo se však, že samotné workshopy nezaručí internalizaci a aplikaci v praxi. Důležitý je pečlivý výběr nových zaměstnanců a partnerů. Každý nový člen týmu si přináší svůj vlastní kulturní a genderový balík, proto je nezbytné vytvořit takové pracovní prostředí, ve

kterém přijatí zaměstnanci budou bezprostředně sdílet hodnoty, přístupy a vize organizace. Všichni, kdo jsou zapojeni do práce na rozvojových aktivitách, musí být „změnou, kterou chceme vidět.“ (Archer 2017: 318-319).

- Aplikace HRBA nemusí být vždy v souladu s diskurzem a požadavky donora. Dominantní paradigma donorů se vesměs zaměřuje na jednoduché narativy, rychlá vítězství, platby v závislosti na výsledku, poměr cena výkon apod., což podryvá snahy o komplexní déletrvající změny. To neznamená, že by se kvůli finančním příležitostem mělo na použití HRBA rezignovat. Důležité je hledat diskurz, který pomůže obě strany spojit. Je zřejmé, že např. změna v mocenských vztazích skrze HRBA se velmi těžko měří a prokazuje. Zároveň je třeba si připustit, že někteří rozvojoví aktéři (někdy včetně ActionAid a jeho partnerů) si vytvořili iluzi, že právě jejich konání může přinést změnu. Pouze s hlubokým pochopením daného kontextu a historie může organizace přispět svými aktivitami v procesu strukturálních změn. Organizace se mohou načas stát součástí bojů ostatních lidí. Vždy to musí být s vědomím toho, že tyto boje probíhaly již před jejich zapojením a budou pokračovat i po jejich odchodu (Archer 2017: 319-320).

3.7 Kritické pohledy na HRBA

Vzhledem k tomu, že lidskoprávní přístup představuje celou škálu potenciálně problematických aspektů, bude nyní věnován prostor kritickým pohledům a slabým místům při jeho uplatňování v rámci rozvoje.

Jednou z obecných charakteristik HRBA je jeho větší orientace na advokační aktivity a práci zaměřenou na veřejné orgány rozvojových zemí (coby nositele povinností), aby mohly samy reagovat na požadavky konečných příjemců rozvojové pomoci a zajistily naplnění minimálních základních práv týkajících se zdraví, vzdělání, bydlení nebo sociálních jistot. HRBA tak nemusí být vždy vhodný pro všechny typy rozvoje, ani pro všechny typy cílových komunit. Broberg a Sano jsou přesvědčeni, že aplikace HRBA musí být „strategická“, jelikož se jedná o přístup, který nelze použít jako *mainstreaming* pro veškeré programování. Uvádějí, že HRBA nebude efektivní v zemědělských oblastech, kde je vysoká míra negramotnosti a nefunkční stát. Zároveň dodávají, že i v podmínkách slabého

státu může být lidskoprávní přístup relevantní v lokální rovině, kde je ovšem nutné identifikovat nositele povinností. Tím mohou být tradiční / náboženské autority či vesničtí stařešinové, kteří mají ve vesnici dominantní postavení. Implementace HRBA odkrývá dilema, kdy je na jedné straně snaha o posílení práv místních obyvatel, a na druhé straně potřeba udržovat uspokojivý vztah s veřejnými orgány / jinými typy autorit, od nichž je naplňování těchto práv obvykle vymáháno. To v konečném důsledku znamená, že bude častěji aplikována pouze „lehká verze“ HRBA (Broberg, Sano 2018: 673-674).

Haq a Shekhar v této souvislosti poukazují na skutečnost, že rozvinuté země v rámci HRBA pomáhají slabému státu budovat kapacity k naplňování práv svých občanů, dělají to ovšem na úkor poskytování služeb. Podle Haqa a Shekhara se tím rozvinuté země zříkají rozvojových závazků vůči zemím globálního Jihu. „*To, co mohlo být právem v rámci práva na rozvoj⁵⁶, bylo v rámci HRBA degradováno na pouhý dobrovolný akt dobročinnosti*“ (Haq, Shekhar 2019: 12). S takovým pohledem nesouhlasí Nelson a Dorsey, kteří naopak tvrdí, že HRBA rozšiřuje povinnosti národních vlád na mezinárodní odpovědnost bohatých zemí. Mezinárodní smlouvy o lidských právech stanoví, že mezinárodní společenství sdílí odpovědnost za dosažení práv v národním kontextu, což mimo jiné znamená, že vlády a mezinárodní organizace sdílejí odpovědnost za rozvoj ve vysoce zadlužených chudých zemích (Nelson, Dorsey 2003: 2014).

Hickey a Mitlin si kriticky všímají několika negativních důsledků, které mohou při uplatňování HRBA vzniknout. Konkrétně uvádějí, že HRBA může v některých případech:

- podporovat nerovnosti a konflikty mezi různými skupinami ve společnosti, případně dokonce může vést k upřednostňování některých skupin před jinými,
- podporovat neudržitelné využívání přírodních zdrojů, kdy jedna skupina získává kontrolu nad přírodními zdroji na úkor jiné nebo více jiných skupin,
- podporovat nevhodnou správu, protože naplňování práv může být využito k zajištění větší moci určitých skupin na úkor jiných (politicky méně silných) skupin. (Hickey, Mitlin 2009 in Broberg, Sano 2018: 674).

⁵⁶ Více k právu na rozvoj viz podkapitola 2.5.1.

Jako další slabinu HRBA označuje Annelie de Man jazyk lidských práv, který bývá pro ty nejvíce znevýhodněné skupiny, nesrozumitelný. Stále je mnoho komunit, pro které je význam lidských práv příliš vzdálený, nebo dokonce nemají znalost o jejich existenci. Úzký výklad práv má navíc tu nevýhodu, že poskytuje jen omezený návod, jak je realizovat a chránit. Pokud mají být práva v různých komunitách a státech co nejučinnější, zejména v návaznosti na HRBA, měla by být vykládána s ohledem na jejich historický, sociální, tradiční a náboženský kontext (de Man 2018: 97; Brown 1997 in de Man 2018: 97).

Někteří autoři vyjadřují obavu, že HRBA zůstává pouze „módním trendem“ rozvojové agendy, který sice dobře zní, nicméně faktická realizace a plnohodnotné přijetí v rámci NGOs zůstává nenaplněna (Destrooper, 2016; Nelson a Dorsey, 2013, Uvin, 2007 in Jenderedjian a Bellows, 2019: 47). Stále stejný rozvoj se obléká do něčeho, co se může rovnat „císařovým novým šatům“, jen aby zaujal vysokou morální pozici (Cornwall, Nyamu-Musembi 2004: 1417). Ostatně i Uvin namítá, že nemůžeme považovat za revoluční myšlenku, že rozvoj by měl probíhat participativním způsobem, s prioritou na nejchudší a nejvytlučenější skupiny obyvatel. S těmito otázkami rozvojová komunita pracuje již mnoho dekád. Stále však nepanuje shoda, v jaké míře může být lidskoprávní paradigma základem pro odlišnou praxi. Samotná implementace a faktické přenastavení obvyklých postupů je samozřejmě ještě náročnější. Vždy existuje riziko, že přijetí HRBA se bude vyjímat jako líbivé rétorické prohlášení o záměrech v oblasti lidských práv, kterých by bylo hezké dosáhnout, nebo o povinnostech, které bychom chtěli, aby svět jednou přijal, aniž bychom stanovili konkrétní postupy, jak tyto snahy skutečně materializovat. Přesto je Peter Uvin přesvědčen, že není důvod k cynismu, jelikož „i z rétorických proklamací se mohou stát sněhové koule, které uvolní lavinu změn“. Optimisticky dodává, že řada progresivnějších nevládních organizací v bohatých i chudých zemích se snaží promýšlet a přehodnocovat, co konkrétně znamená uplatňovat přístup založený na právech a jak by mohly prohlubovat odpovědnost a transparentnost ve vlastní činnosti (Uvin 2007: 603-604).

S uplatňováním HRBA se vrací otázka univerzalizmu⁵⁷ a s tím spojená kritika lidských práv coby západního konstrukt, který diktuje své liberální hodnoty zbytku světa. Proti této kritice se ohrazuje Ife a namítá, že i když je kulturní aspekt lidského blaha nesmírně důležitý, nemůžeme přece odmítnout hodnotu myšlenky lidských práv jen kvůli jejímu

⁵⁷ Tématu univerzality lidských práv se podrobněji věnuje kapitola 2.1.

původu. Kromě toho je důležité mít na paměti, že porušování lidské důstojnosti je globálním fenoménem (Ife 2008 v de Man 2018: 90). Koncepce lidské důstojnosti a myšlenky týkající se úcty k druhým jsou obsaženy v řadě náboženských, filozofických a kulturních ideologiích, včetně judaismu, islámu, buddhismu, hinduismu a křesťanství, stejně jako v řecké, arabské a indické filozofii (Miller 2015 v de Man 2018: 90). Lze tedy tvrdit, že lidská práva jsou skutečně všeobecně přijímaným pojmem, pokud se vztahují ke zvyšování lidského blahobytu prostřednictvím rozvoje, rovnosti a ochrany důstojnosti. Dodržováním zásad inkluzivní participace a využíváním místních znalostí, jak to vyžaduje HRBA, lze zásady a standardy lidských práv přizpůsobit místním podmínkám a kultuře, a tím se odklonit od myšlenky, že jsou komunitám vnucovány. Prostřednictvím procesu participace lze lidská práva přizpůsobit jakékoli místní realitě, pokud neporušuje minimální standardy, které jsou v mezinárodních nástrojích pro lidská práva přirovnávány k určitým právům, a tím poskytnout tolik potřebný právní a všeobecně uznávaný rámec toho, co představuje lidský blahobyt, na němž lze založit rozvoj. Zároveň je nutné připustit, že převaha politických a občanských práv nad ostatními typy práv posiluje argument o dominanci Západu při formování lidskoprávního rámce (de Man 2018: 90-91).

Další ze souboru problémů, který bývá zmiňován v souvislosti s HRBA, se týká chudoby jako takové. Mitlin a Patel poukazují, že pokud jednotlivci a domácnosti nemají dostatečný přístup ke zdrojům a nejsou schopni zajistit si prostředky na živobytí, budou mít pramalý zájem o abstraktní práva, která lze realizovat pouze prostřednictvím sporu a boje (Mitlin, Patel 2005: 11). Podle Kabeer to podtrhuje nedělitelnost základních potřeb a základních práv. Pokud nejsou základní potřeby uspokojeny, lidé nevidí jinou možnost než se zavázat do vysoce asymetrických vztahů, aby si zajistili jistotu obživy. Zdůvodňuje tak, proč nelze rychle dosáhnout plnohodnotného občanství, jehož podstata vyžaduje změny v politice spolu se změnami ve vědomí a identitě jednotlivců, které mohou vyplynout ze zapojení do protestních hnutí a odbojových bojů (Kabeer 2002 in Mitlin, Patel 2005: 11).

Pettit a Wheeler argumentují, že pokud se lidskoprávní rámec redukuje pouze do technických a operačních plánů, které ignorují politický kontext a mocenské vztahy, nebude účinný při prosazování spravedlnosti udržitelným způsobem (Pettit, Wheeler 2005: 6).

Shrnutí

S rostoucí kritikou relativního neúspěchu tzv. konvenčních rozvojových strategií dostaly lidskoprávní standardy a principy prostor stát se silnou alternativou neoliberálního rozvoje. Mezi odborníky i praktiky panuje přesvědčení, že interakce lidských práv s rozvojovým sektorem skýtá potenciál transformovat oba obory a pokročit v boji proti extrémní chudobě, nerovnosti a vzorcům porušování práv. (Nelson, Dorsey 2018: 98).

Lidskoprávní přístup lze označit za metodologický rámec pro realizaci lidských práv v kontextu rozvoje. HRBA vytváří nároky a povinnosti oproti filantropii a charitě, které charakterizují tradiční rozvoj. Neexistuje pouze jeden HRBA, ale spíše několik různých variací. Přesto lze vyzorovat, že všechny varianty HRBA kladou důraz na implementaci lidských práv prostřednictvím principů *nediskriminace a participace* (Broberg a Sano 2018). Akcentována je v souvislosti s aplikací HRBA rovněž *nedělitelnost a vzájemná propojenost lidských práv, zmocnění* (držitelů práv) a *odpovědnost* (nositelů povinností). Z praktického hlediska to znamená, že pokud se rozvojová práce ukotví v lidskoprávních standardech, spíše než v nějakých ad-hoc cílech, prohloubí se tím odpovědnost za tyto aktivity. HRBA politizuje debatu o rozvoji, posiluje právo a právní argumenty o rozvojových aktivitách. HRBA má potenciál dosáhnout na zranitelné skupiny, které nemusí nutně trpět v klasickém ekonomickém smyslu (např. sexuální minority).

Shrneme-li obsah teoretické části jako celku, byly v jednotlivých kapitolách vymezeny základní pojmy a témata spojená s předmětem této práce. Blíže byly popsány teoretické aspekty problematiky lidských práv v mezinárodním měřítku, historické souvislosti v rozvojovém diskurzu a specifika a vývoj rozvojových nestátních neziskových organizací. Poslední kapitola se podrobněji zabývala teoretickým formováním a praktickým využitím konceptu tzv. lidskoprávního přístupu a jeho prominentní rolí v současném rozvojovém paradigmatu. Následuje empirická část, která se zaměřuje na exploraci konceptu HRBA v prostředí českých rozvojových NNO.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

4.1 Metodologický postup

Následující odstavce se věnují metodologickému ukotvení empirické části diplomové práce. Jednotlivé podkapitoly stručně představí základní metodologická východiska a postupy při přípravě a realizaci výzkumu a analýze získaných dat.

4.1.1 Výzkumný cíl

Výzkumným cílem této práce je zjistit, zda a v jakých formách lidskoprávní přístup uplatňují české NNO, které jsou tradičně významným realizátorem rozvojových aktivit. Cílem je zjistit jejich motivaci a identifikovat překážky v procesu implementace HRBA.

K předmětné problematice existuje mnoho zahraničních zdrojů, článků, odborných diskusí, studií i výzkumů. V českém kontextu zůstává toto téma opomíjené a téměř neprozkoumané. Jedinou empirickou studií v českém prostředí, kterou se mi podařilo k danému tématu dohledat a která analyzovala klíčové aspekty HRBA v projektech čtyř vybraných rozvojových NNO, je práce Kataríny Šrámkové z r. 2011⁵⁸. Výzkumná část reflektuje zohledňování lidskoprávního přístupu (potažmo lidských práv v širším slova smyslu) vždy pouze v jednom konkrétním projektu u každé organizace. Obecný závěr z provedené analýzy potvrdil, že organizace zapojené do výzkumu vnímají spojitost mezi lidskými právy a rozvojem a „v určité míře ve své praxi aplikují principy lidskoprávního přístupu k rozvoji, avšak většinou implicitně a ne programově. ...Ve všech analyzovaných projektech byly zdůrazňovány zásady participace a nediskriminace zranitelných skupin a jednotlivců“ (Šrámková 2011: 27).

Zatímco Katarína Šrámková sledovala aplikaci lidskoprávních principů na jednotlivých projektech, chtěla bych svůj výzkum zaměřit více na implementaci HRBA v rámci celé NNO. Jak zdůrazňuje Peter Uvin, pokud jsou lidská práva brána rozvojovou komunitou vážně, nelze jejich použití omezovat pouze na projekty. HRBA se neobejde bez ochoty NNO aplikovat lidskoprávní agendu napříč všemi svými aktivitami (Uvin 2007:

⁵⁸ ŠRÁMKOVÁ, Katarína. Lidská práva v kontextu zahraniční rozvojové spolupráce. FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci. 2011. Celý text dostupný z: http://fors.cz/user_files/dokumenty/fors_studie_lp.pdf

604). V této souvislosti si kladu otázku, zda ve srovnání se zjištěnými poznatky z r. 2011 došlo v českých NNO k posunu vnímání HRBA a jeho hlubší integraci v rámci organizace i programování. Jinými slovy se ptám, zda jsou principy HRBA v současné době aplikovány v českých NNO explicitně a programově.

Výzkumné otázky byly v průběhu výzkumu mírně modifikovány v souladu se získanými daty a jejich finální podoba zní:

1. V jakých podobách a jakým způsobem uplatňují vybrané NNO lidskoprávní přístup?
2. Jaké faktory ovlivňují rozhodnutí NNO implementovat lidskoprávní přístup?
3. Na jaké překážky NNO narážejí při implementaci lidskoprávního přístupu v rámci organizace a v rozvojových projektech?

4.1.2 Výzkumný design

Za výzkumný design jsem zvolila případovou studii, kterou považuji s ohledem na předmět zkoumání za neadekvátnější. Případová studie je vhodným postupem při zkoumání neprobádaných nebo málo známých témat. Cílem případové studie je získání komplexního porozumění nějakého jevu, na který se pohlíží jako na integrovaný systém. Pro tento design je dále typické vymezení časových a prostorových hranic zkoumaného jevu (Švaříček, Šed'ová, 2007: 97-98, 111). Flick (2014) ve vztahu k případové studii shodně vyzdvihuje její schopnost přesně a podrobně zachytit zkoumaný jev. Naopak upozorňuje, že poznatky z případové studie nelze zobecnit (Flick 2014: 122-123).

Baxter a Jack (2008) doporučují, aby v návaznosti na formulaci výzkumné otázky byl vybrán konkrétní *typ* designu případové studie v závislosti na jejím celkovém účelu. Ne všichni autoři rozlišují stejné kategorie pro popis různých typů případových studií. Yin (2003) rozlišuje případové studie na exploratorní, explanatorní a deskriptivní, přičemž se mohou dále dělit na případové studie jednotlivé, holistické nebo vícečetné. Stake (1995) dělí případové studie na vnitřní, instrumentální a kolektivní (in Baxter a Jack 2008: 547-548).

Z uvedených kategorií jsem vybrala explorační typ v kombinaci s explanačním typem případové studie. Explorační typ odpovídá hlavní výzkumné otázce, jejímž cílem je prozkoumat koncept HRBA v kontextu prostředí českých rozvojových NNO. Vedlejší

výzkumné otázky se zaměřují na hledání příčinných souvislostí (motivace, překážky) implementace HRBA neziskovými organizacemi. V tomto smyslu se posouváme k explanačnímu typu případové studie.

4.1.3 Výběr vzorku

V případových studiích je výběr vzorku účelový (Flick 2014: 123). Při přípravě výzkumného projektu jsem chtěla vytvořit homogenní vzorek českých rozvojových NNO. Vzhledem k tomu, že hlavním kritériem byly jejich zahraniční rozvojové aktivity, vybírala jsem organizace sdružující se v platformě FoRS. Primárně jsem cílila na velké etablované organizace. Ze 4 oslovených NNO souhlasily s účastí na výzkumu 2 organizace: ADRA a Člověk v tísni.

Na tomto místě bych chtěla uvést, že obě organizace, které se do výzkumu zapojily, jsem oslovila ze své pracovní emailové adresy Ministerstva zahraničních věcí. Doslovný text emailové žádosti o zapojení do výzkumu je uveden v příloze č. 1. Před každým rozhovorem jsem zdůraznila, že výzkum provádím výlučně pro účely své diplomové práce, která nijak nesouvisí s agendou, jíž v rámci MZV vykonávám. Objasnila jsem, že předmět diplomové práce (potažmo celé studium) je mou osobní záležitostí. Ačkoliv jsem přesvědčena, že mé zaměstnání se nijak nepromítlo do samotných rozhovorů, nedokážu vyloučit, že tato skutečnost mohla mít vliv při rozhodování, zda se výzkumu účastnit.

4.1.4 Metoda sběru dat

Pro získání relevantních informací v rámci případové studie je charakteristické využívání všech dostupných zdrojů a metod sběru dat (Švaříček, Šed'ová 2007: 97). Systematické užívání různých metod, dat či teoretických perspektiv se označuje pojmem *triangulace* a přispívá k zajištění kvality výzkumu (Novotná, Špaček, Št'ovičková 2019: 284-285). Flick (2014) zároveň upozorňuje, že triangulace vyžaduje úsilí a zdroje, a ještě před použitím tohoto nástroje by měla být zřejmá perspektiva jeho přínosu (Flick 2014: 192).

Pro sběr dat jsem zvolila metodologickou triangulaci, při které byla uplatněna kombinace polostrukturovaných rozhovorů s analýzou dokumentů. Dle Švaříčka a Šed'ové se jedná o nejpoužívanější podobu triangulace, která spočívá v tom, že jsou aplikované

metody umístěny proti sobě s cílem maximalizovat validitu získaných dat (Švaříček, Šed'ová, 2007: 203).

Jako základní fáze analýzy dokumentů lze rozlišit tzv. skimming (běžné čtení neboli povrchní zkoumání), čtení (důkladné zkoumání) a interpretaci. Tento opakující se postup zahrnuje kombinaci obsahové a tematické analýzy. Obsahová analýza představuje proces uspořádání informací do kategorií, vztahujících se k hlavní výzkumné otázce. Bowen (2009) chápe obsahovou analýzu jako prvotní náhled do dokumentu, při kterém se identifikují relevantní informace a odstavce textu. Od výzkumníka se vyžaduje schopnost odlišit podstatné informace od nepodstatných. Tematická analýza pracuje s rozpoznáváním vzorců v datech a následným generováním témat, která se stávají předmětem analýzy. Pokud je analýza dokumentů použita jako doplňkový nástroj k jiné výzkumné metodě, mohou být použity předem definované kódy. To např. znamená, že kódy použité v prepisech rozhovorů mohou být použity na obsah dokumentů (Bowen 2009: 32).

Polostrukturovaný rozhovor, jak již název napovídá, má částečně připravenou strukturu. Výzkumník má předem připravené tematické okruhy či širší otázky, které slouží jako vodítko při vedení rozhovoru, a dle povahy výzkumného problému může mít podobu jak rámcové tematické osnovy, tak pečlivě formulovaných a přesně seřazených otázek. Tento formát zajišťuje dostatečnou volnost pro improvizaci a reagování na zajímavá či nová témata, která se během rozhovoru objeví. Současně ale napomáhá udržet určitou míru strukturovanosti, přehlednosti a pokrytí stejných tematických oblastí, což může usnadnit jejich následnou analýzu (Novotná, Špaček, Šťovíčková 2019: 321-322).

Realizaci rozhovorů předcházela obsahová analýza volně dostupných zdrojů zejména na webových stránkách dotčených organizací. Konkrétně se jednalo o výroční zprávy, etické kodexy a další z hlediska výzkumného problému relevantní dokumenty. K podstatným materiálům jsem se opakovaně vracela a podrobovala je tematické analýze v průběhu celého výzkumu.

Samotné rozhovory probíhaly v online prostředí ZOOM. Každý z respondentů obdržel několik dnů před sjednaným termínem rozhovoru text *informovaného souhlasu s účastí ve výzkumu*, kterým byl blíže seznámen s cíli výzkumu a jeho průběhem. Mimo jiné byl ujištěn, že rozhovor bude důvěrný, jeho výpovědi budou anonymizovány a použity

výhradně pro účely diplomové práce. *Informovaný souhlas* také zmiňoval, že rozhovor bude nahráván a následně přepsán, aby bylo možné informace, které v rozhovoru zazní, dále analyzovat. Respondenti byli informováni, že nemusí odpovídat na otázky, které by jim byly nepříjemné, a že mají právo kdykoliv rozhovor přerušit, a i bez udání důvodů v něm nepokračovat. Účast ve výzkumu bylo možné odmítnout i po dokončení rozhovoru, a to do 1 týdne od jeho realizace. Dobrovolný souhlas byl vyjádřen ústně před začátkem každého rozhovoru.

Celkově jsem provedla 6 rozhovorů v období od dubna do října 2023. V každé organizaci byly zrealizovány rozhovory se třemi respondenty, kteří v rámci organizační struktury zastávali různé pozice. Rozhovory trvaly v rozsahu 25 - 60 minut.

4.1.5 Metoda analýzy rozhovorů

Nahrané rozhovory byly přepsány do textové podoby a uloženy ve formátu Word (se zaheslovaným přístupem). Přepis byl proveden formou redigované transkripce, která je vhodná, zaměřujeme-li se „*hlavně na obsahově-tematickou rovinu a jde-li nám opravdu jen o obsah sdělení*“ (Novotná, Špaček, Šťovíčková 2019: 349-350). Text nebyl převeden do spisovného jazyka, ani nijak stylisticky upravován, ponechala jsem jej v podobě hovorové češtiny bez zachycení mimoslovních projevů, gramatických chyb, přeráknutí atpod. Dva rozhovory byly vedeny v angličtině, při jejich přepisu byl použit stejný postup redigované transkripce, přičemž text byl v obou případech přepsán v angličtině (bez překladu do češtiny). V každém souboru, který obsahuje text rozhovoru, je v záhlaví umístěna pasportizace se základními údaji o rozhovoru a jeho průběhu (datum, délka, způsob záznamu atd.). Respondenti jsou označeni numericky č. 1 až 3 podle pořadí rozhovoru s uvedením názvu organizace, kterou zastupují.

Přepsané rozhovory byly analyzovány prostřednictvím otevřeného kódování, které Švaříček a Šedřová (2007) považují za „*univerzální, jednoduchý a velmi účinný způsob, jak nastartovat analýzu dat*“. Jedná se o techniku, která spočívá v rozdělení textu na jednotky, tj. významové celky různé velikosti, a to v rozsahu odstavce, věty, sekvence slov nebo samotného slova. Každé takové jednotce je přiřazen kód, tedy nějaké výstižné označení, které co nejlépe reflektuje povahu datového fragmentu ve vztahu ke zvolené výzkumné otázce. Vytvořené kódy se následně třídí a systematicky slučují podle podobnosti nebo jiné

vnitřní souvislosti do kategorií. Je třeba mít na paměti, že kategorizace je živý systém, který se bude v průběhu výzkumu s největší pravděpodobností měnit a různě přeskupovat (Švaříček, Šedřová, 2007: 211-214, 221-222). Dle Flicka (2014) je kódování práce s textem, jejímž výstupem je kategorizace vygenerovaných pojmů / konceptů. Následuje jejich interpretace, snaha o porozumění a vysvětlení toho, co kódování odhalilo, hledání souvislostí a jejich vzájemných vazeb, jejich zasazování do kontextů apod. (Flick 2014: 373).

Kódování bylo prováděno metodou „papír a tužka“ a ve všech textech byly kódy přidělovány v češtině. Jednotlivé kódy jsem postupně přiřazovala do kategorií, z nichž některé měly apriorní charakter vyplývající z výzkumných otázek. Další kategorie vycházely z jednotlivých rozhovorů, např. donoři, lokální kontext, odpovědnost, partnerství, zaměstnanci, projektový cyklus. Zároveň jsem sledovala frekvenci výskytu některých pojmů. Abych nebyla příliš svazována předvídatelnými tématy, ponechala jsem jednu kategorii označenou jako „jiné“, kam jsem ukládala cokoliv, co nezapadalo do zvolené kategorizace, ale mohlo v průběhu výzkumu ještě nějakým způsobem rezonovat či inspirovat.

4.2 Analýza dat

Následující část předkládá analýzu dat, která byla získána z provedených rozhovorů a relevantních dokumentů dotčených organizací. K interpretaci shromážděných dat byly použity koncepty z teoretické části a poznatky ze zahraničních výzkumů a studií souvisejících s tématem a hledáním odpovědi na výzkumné otázky. Výzkumu se zúčastnily dvě velké organizace, z nichž jedna zkoumaný koncept HRBA explicitně uplatňuje, zatímco ta druhá nikoliv.

Zjištění jsou prezentována u každé organizace samostatně s podobnou strukturou. Úvodní odstavce stručně představí jednotlivé organizace s uvedením základních informací o jejich vzniku, právní formě, velikosti rozvojové sekce a objemu finančních prostředků vynaložených na rozvojové projekty. Následují zjištění v kontextu výzkumných otázek, případně další zajímavé poznatky, které z výzkumu vzešly. U každé organizace je v závěru uveden 1 konkrétní projekt, u něhož jsou popsány lidskoprávní principy, které byly v rámci

projektu uplatněny. Na samém konci je pak shrnutí obsahující hlavní zjištění formou krátkých tezí.

4.2.1 ADRA

Organizace je součástí mezinárodní sítě charitativních organizací ADRA působících ve více než 100 zemích světa, kde jsou místně registrované a mají svou organizační autonomii. Zkratka je odvozena z anglického originálu Adventist Development and Relief Agency, která byla založena v USA v roce 1956 Církví adventistů sedmého nebe. Jedná se tedy o tzv. *faith-based* organizace, které jsou navzájem propojeny svým posláním a zároveň implementace projektů probíhá vždy prostřednictvím té které místní organizace působící v cílové zemi. V ČR má ADRA právní formu obecně prospěšné společnosti a od jejího založení uplynulo 30 let.

V roce 2022 realizovala ADRA humanitární pomoc v celkovém objemu přes 198 milionů Kč. Na rozvojové projekty bylo vynaloženo přes 33 milionů Kč.⁵⁹ Oddělení zahraničních projektů tvoří pět pracovníků včetně jeho vedoucího. Mezi strategické oblasti patří humanitární pomoc, obživa, zdraví a vzdělávání.

Z analýzy dostupných materiálů⁶⁰ bylo zjištěno, že lidskoprávní přístup není explicitně aplikován. Coby členská organizace FoRS se ADRA zavázala k dodržování Kodexu efektivnosti FoRS a naplňování Istanbulských principů, čímž se v obecné rovině hlásí k podpoře lidských práv (více podkapitola České NNO působící v oblasti rozvoje).

Závazek k uplatňování principů participace a zmocnění nepřímo vyplývá z Výroční zprávy za rok 2019⁶¹, kde se uvádí: „*Rozvojové projekty dlouhodobě podporují lidi žijící v chudobě tak, aby mohli převzít větší kontrolu nad svými životy. Do jednotlivých aktivit jsou místní lidé vždy zapojeni tak, aby se stali soběstačnými, nezávislymi a uměli využít své vlastní schopnosti.*“

V tomto smyslu se také vyjádřil Respondent č. 2:

⁵⁹ Výroční zpráva ADRA 2022, s. 29. Celý text dostupný z: https://adra.cz/wp-content/uploads/2023/05/ADRA_2022_Vyrocní-zprava.pdf

⁶⁰ Webové stránky, výroční zprávy, etické zásady.

⁶¹ Výroční zpráva ADRA 2019, s. 12. Celý text dostupný z: https://adra.cz/wp-content/uploads/2020/12/ADRA-o.p.s._vyrocni_zprava_2019.pdf

„My vlastně ten koncept nemáme nikde kodifikovaný, byť samozřejmě on se ten lidskoprávní přístup nějakým způsobem projevuje třeba i do nějakých jiných standardů, kterými se řídíme. Takže třeba nepřímo ano, anebo v rámci těch jednotlivých projektů nějakým způsobem se ta základní lidská práva zohledňují, ale není to tak, že by to byl ten základní přístup, kterým se řídíme.“

Z rozhovoru s Respondentem č. 1 vyplynulo, že neměl povědomí o lidskoprávním přístupu jako o definovaném konceptu. Rozhovor se více dotýkal otázek spojených s rozvojovými aktivitami jako takovými a jednotlivými lidskoprávními principy. V rozhovoru se opakovaně objevovalo téma participace, ale také nutnost lokalizace a zplnomocnění místních komunit, které nějakým způsobem rozhodují o formě pomoci, jsou spolutvůrci návrhů projektů a jejich implementace. *„To je určitý posun... Nevím, jestli všude... ve všech zemích se to daří... přece jen to má své zaběhlé procesy... historicky...“* Lidskoprávním tématům jako takovým se ADRA nevěnuje. *„V rámci naší práce člověk bere ohled na lidi bez rozdílu pohlaví, barvy pleti, rasy, náboženství a tak dále, ale není to jakoby apriori, že bychom řešili nějaké lidskoprávní otázky... jako skupiny, které bojují proti nějakým režimům a tak dále...“* Shodně se vyjádřil i Respondent č. 2: *„ADRA je tradičně apolitická organizace a ve většině zemí se vyhýbáme práci, která by byla politicky kontroverzní.“*

4.2.1.1 Faktory ovlivňující rozhodování o přijetí HRBA

Nabízí se otázka, zda absence lidskoprávních témat souvisí se skutečností, že se jedná o církevní organizaci. Tuto korelaci potvrzuje výzkum, který provedli Junhyup Kim a Young Soo Kim (2021). Dle jejich zjištění mají *faith-based* organizace tendenci držet se tradiční charitativní činnosti, než aby přijaly nové strategie, které by byly orientovány na obranu lidských práv (Kim, Kim 2021: 39). Hannah Miller se odkazuje na další tři výzkumy, které v tomto ohledu přinesly podobné závěry (Miller 2017: 64-65). Konkrétně uvádí např. studii Stephena Plipata, podle jehož zjištění dvanáct z třiceti předních mezinárodních rozvojových NGOs má ve svém poslání nějakou náboženskou spojitost, přičemž ani jedna z těchto organizací neuplatňuje HRBA (Plipat 2005 v Miller 2017: 64). Miller si všímá, že nedůvěra v HRBA spočívá v jeho hodnotovém rámci, který z pohledu *nábožensky orientovaných* organizací reprezentuje. Za problematickou se často označuje univerzalita lidských práv,

kteřá není dle jejich přesvědčení dostatečně citlivá ke kulturním odlišnostem. Za slabinu HRBA je považováno jeho zaměření na individuální práva na úkor práv kolektivních. Určitý rozpor vzniká také v interpretaci „práva“, které je chápáno více jako „dar“ od Boha nežli jako nárok, který lze vymáhat (Miller 2017: 67-68).

Respondent č. 2 se domnívá, že tato skutečnost – tedy že jsou *faith-based* organizací - nemá na podobu jejich humanitární rozvojové práce příliš velký vliv.

„To je založený na základě potřeb v dané zemi... jako historicky. ...Často nemáme třeba samostatné lidskoprávní projekty, a to i pro to, že často ty ADRY jsou v problematických zemích jako je Vietnam, Etiopie a pár dalších, kde vlastně to, že by byl jeden projekt lidskoprávní, by ohrozilo veškeré další jejich operace. A to nevychází nezbytně z toho, že bychom byli faith-based. Souvisí to s tím, že jako organizace, která je faith-based, tak máme často přístup třeba do těch zemí, kam bychom jinak přístup nezískali, kde třeba ty sekulární organizace nejsou vnímány úplně pozitivně a často jsou považovány za agenty západních vlád. Tak ta ADRA... my máme trošičku výhodu v tom, že můžeme říct, že nás posílá Bůh... když to řeknu s nadsázkou.“

Proti náboženským (ideologickým) důvodům nepřijetí HRBA stojí rovněž fakt, že některé pobočky ADRA lidskoprávní přístup aktivně používají.

„Třeba vím, že v partnerské organizaci ADRA Švédsko je to vlastně hlavní přístup, podle kterého oni implementují většinu svých projektů.“ (Respondent 2)

ADRA Dánsko má HRBA zakotvený přímo ve své Globální strategii na 2020-2024⁶², kde je uvedeno: *„Uplatňujeme přístup založený na lidských právech, který se zaměřuje na realizaci lidských práv ve všech iniciativách, činnostech a politikách. HRBA je způsob, jak řešit základní příčiny a strukturální problémy marginalizace a chudoby, a který rovněž poskytuje základ pro silnější soubor nároků osob postižených humanitárními krizemi jako nositelů práv, a nikoli jako příjemců charity.“* (ADRA Dánsko 2020: 4)

Adopce HRBA uvedenými pobočkami ADRA může souviset s občanskou a politickou kulturou v zemích, kde působí. To by potvrzovalo další zjištění, která ve studii

⁶² ADRA Denmark's Global Strategy 2020-2024. Celý text dostupný z: <https://www.adra.dk/wp-content/uploads/2020/04/ADRA-Denmarkss-Global-Strategy-2020-2024.pdf>

předkládají dříve jmenovaní autoři Junhyup Kim a Young Soo Kim. Ti si na základě statistických údajů všimají, že u humanitárních a rozvojových NGOs v zemích se slabší občanskou společností je méně pravděpodobné, že se zapojí do lidskoprávních advokačních aktivit než u organizací, které sídlí v zemích s participační politickou kulturou (Kim, Kim 2021: 39). Ve skandinávských zemích může hrát určitou roli i tlak donora, jelikož HRBA uplatňují také vládní rozvojové organizace, a lze předpokládat, že adopce HRBA je vyžadována (příp. alespoň zohledňována) při dotačních výběrových řízeních.

Způsob a objem financování spolu s délkou projektů patří dle Respondenta 2 mezi klíčové faktory při rozhodování o implementaci HRBA.

„Protože v našem českém prostředí ty projekty, jak jsou nastavené, tak vlastně ten způsob práce je relativně omezený. Jednak donor to nevyžaduje.“

„My vlastně v našich projektech vycházíme u humanitárních projektů z nějaké okamžité identifikace potřeb na základě té krize a koordinace s dalšími partnery. A u řady případů těch rozvojových projektů, které v našem případě všechny hradí ČRA, tak tam jsou ta témata určená, na základě těch bilaterálních programů spolupráce.“

Anabázi schvalovacího procesu identifikačních námětů pro konkrétní rozvojový projekt popisuje Respondent 3.:

„Ty náměty přicházejí od neziskovek, které je posílají na ambasádu. Takže my si sami identifikujeme nějaký problém, který pošleme na ambasádu. Ambasáda to potom pošle na ORS⁶³, kde ORS něco pošle zpátky na FoRS. Zde jsem zase já, která jsem poslala tu identifikaci, tak řeknu, jestli schvalují. Pak se to pošle zpátky ORS, ten to následně pošle ČRA a ČRA na základě toho, co jsem napsala, sama sobě schválila, otevře výzvu“.

Dle Respondenta 2 odpovídá současný způsob práce délce projektů, a čeho se tím dá dosáhnout. Dlouhodobější projekty s vyšším rozpočtem mají mnohem větší volnost v aktivitách. Zdůrazňuje důležitost zplnomocnění komunit, které však ve značné míře závisí na politickém kontextu dané země.

⁶³ Odbor rozvojové spolupráce MZV ČR

„Dostaneme nějaký obnos peněz, který je relativně malý na krátkou dobu... A ty kanceláře, které mají možnost získávat dlouhodobější projekty za více peněz s tím, že tam mají větší volnost v aktivitách, tak jsou daleko více schopni třeba pracovat s emancipací komunit, aby lidé sami tam byli schopni požadovat poskytování těch základních služeb od států a místních úřadů.“

„Je nesmírně důležité, aby ti lidé si byli schopni požadovat ty služby, a to zase zároveň taky znamená, že to musí být v zemi, kde je ten systém otevřený nějakým požadavkům ze strany obyvatel. Aspoň že ten systém musí být nějakým způsobem responzivní. Musí tam být prostě nějaké náznaky demokratické společnosti, protože je spousta zemí, kde něco takového není možné.“

Projekty ADRA jsou zaměřeny na naplňování SDGs.

„My vlastně, tak jak jsou ty projekty a vize psané, tak to zaměření je primárně na nějaké výstupy, konkrétní aktivity, které musíme splnit.“

„V těch našich projektech, na co my se hlavně zaměřujeme nebo vůči čemu aktivně vystupujeme, tak to jsou udržitelné cíle. V rámci těch pak jsou samozřejmě složky, které se třeba týkají rovnosti pohlaví. Takže vlastně v každém tom projektu bychom měli minimálně zohledňovat rovnost pohlaví, nebo pak když je to konkrétní sektor, tak je to přístup ke vzdělání, tak jak je to definováno těmi SDGs.“ (Respondent 2)

Respondent 3 upřesňuje zkušenosti z konkrétních projektů, na jejichž realizaci se podílí, a reaguje tím na otázku týkající se nezohledňování HRBA v rámci organizace: *„My vlastně v té rozvojovce ani nemáme tolik přístup k těm úplně konečným příjemcům pomoci. Ale spíš fungujeme na bázi vyjednávání s ministerstvy, že se stýkáme s budoucími školiteli, zvyšujeme kapacity a know-how... Takže vlastně takový ten přístup k lidem, kteří se potýkají s těmi problémy, já vlastně ani nemám.“*

Kompatibilitu SDGs s HRBA analyzuje ve svém textu Annelie de Man (2019) v reakci na kritiku MDGs, kterým bylo vytýkáno nedostatečné zohledňování lidskoprávních principů. MDGs byly spojovány s dramatickým nárůstem rozvojové pomoci. Mnozí autoři však poukazovali na skutečnost, že MDGs byly zaměřeny na naplňování numerických cílů a indikátorů na úkor řešení strukturálních příčin, za které jsou označovány nerovnost a

diskriminace (Nelson, Dorsey 2018: 101). De Man dochází k závěru, že Agenda 2030 a jejích 17 cílů udržitelného rozvoje jsou v mnoha oblastech v souladu s principy HRBA (zejména pokud jde o participaci), zároveň však podotýká, že nástroje implementace, monitoringu a evaluace Agendy 2030 se zaměřují mnohem více na aktéry rozvoje než na lidi, kterým má pomáhat. To je v kontrastu s orientací na lidi a požadavkem na posílení postavení nositelů práv, který charakterizuje HRBA (de Man 2019: 469).

V současné době ADRA o přijetí HRBA neuvažuje, což shodně potvrdili všichni tři respondenti.

„Samozřejmě by se nějaké ty aktivity daly zaměřovat víc s tím lidskoprávním přístupem na mysli. Ale za nás asi zatím... jakým způsobem pracujeme, tak to odpovídá těm projektům, jak dlouho trvají a co se tím dá dosáhnout. Ve chvíli, kdy bychom měli možná nějakou větší svobodu v tom, jak ty projekty implementovat, tak bychom to řešili více.“
(Respondent 2)

4.2.1.2 Celosvětová kampaň Every Child. Everywhere. In School

Pod hlavičkou organizace ADRA byla vedena celosvětová kampaň "Every Child. Everywhere. In School."⁶⁴ Kampaň byla zahájena v roce 2019 a vyzývala čelní představitele na celém světě, že všechny děti bez ohledu na rasu, věk, národnost, pohlaví, náboženství nebo původ mají právo získat a dokončit vzdělání a že být ve škole je uznáním hodnoty a potenciálu každého dítěte. Do kampaně se postupně zapojily téměř všechny pobočky mezinárodní sítě ADRA včetně organizace ADRA ČR. V rámci kampaně se do roku 2020 podařilo shromáždit přes milion podpisů.

4.2.1.3 Rozvojový projekt v Moldavsku

Přestože ADRA v rámci organizace ani při práci na rozvojových projektech HRBA vědomě neaplikuje, je zřejmé, že v mnoha svých projektech některé principy HRBA

⁶⁴ <https://adra.org/adra-launches-every-child-everywhere-in-school-global-advocacy-campaign>; Výroční zpráva ADRA 2020, s. 15. Celý text dostupný z: <https://adra.cz/wp-content/uploads/2021/05/ADRA-VZ-2020-online.pdf>

naplňuje. Příkladem může být tříletý projekt v Moldavsku, který se zaměřuje na pomoc dětem s poruchami autistického spektra a jinými genetickými poruchami.

Tento projekt cílí nejen na autismem postižené děti, ale také na jejich rodinné příslušníky, pečovatele, zdravotní profesionály, psychoterapeuty a další odborníky. Projekt je zaměřen jak na začleňování dětí s autismem do společnosti, tak na překonávání legislativních překážek a podporu neziskových organizací, které v poskytování služeb a pomoci znevýhodněným dětem a jejich rodinám suplují stát; chybí jim však dostatečné kapacity, vybavení a mnohdy i odborné znalosti. Na projektu ADRA spolupracuje s místní neziskovou organizací SOS autismus, která se jako první začala zabývat tímto tématem v Moldavsku. Zároveň aktivně usiluje, aby se na systémovém řešení problému podílel stát, který zatím neposkytuje adekvátní podporu osobám s poruchami autistického spektra, ani jejich blízkým.

V tomto projektu zvyšujeme znalosti místních neziskovek, které se tímto zabývají, zároveň pracujeme se státním sektorem. V rámci projektu jsme taky pracovali na legislativních změnách, jak budou placené služby, že děti s autismem mají právo na přístup do práce a všechny tyhle věci. Nastavujeme tímto způsobem ten přenos českého know-how. ...Právě teď jsme v kontaktu i s paní ministryní zdravotnictví, protože už vlastně nastal ten čas, kdy stát je připraven převzít to od těch neziskovek. Aby se o to začal také starat a nést to know-how. Jde o systematické změny, ukotvení systematických změn.“ (Respondent 3)

V rámci tohoto projektu bylo proškoleny také 365 lékařů, kteří získali diplom o absolvování ABLLS testu, na jehož základě jsou oprávněni používat test při své práci. Ve čtyřech oblastech (odborné, vzdělávací, ABA terapie a lékařské) byly vytvořeny nové učební osnovy a programy školení, která již prošla schvalovacím procesem moldavského Ministerstva vzdělávání.⁶⁵

Podíváme-li se na tento projekt základní optikou HRBA, lze vysledovat naplňování principů: **zmocnění** (zlepšení postavení autistických dětí a jejich rodinných příslušníků), **participace** (posilování kapacit místních organizací občanského sektoru, proškolení odborníků), **nediskriminace a upřednostňování zranitelných skupin** (děti s poruchou

⁶⁵ Projekt je finančně podpořený ČRA: <http://www.czechaid.cz/soucasti-projektu-cra-pomahajicim-moldavskym-detem-s-poruchami-autistickeho-spektra-byla-v-zari-studijni-navsteva-v-praze/>

autistického spektra byly dlouho opomíjenou skupinou), **odpovědnost** (zapojení státu coby nositele povinností).

4.2.1.4 Shrnutí hlavních zjištění

- Rozvojové projekty vždy hradí ČRA, která stanovuje kritéria a implementaci HRBA nevyžaduje.
- Principy HRBA jsou zohledňovány ad-hoc, cílí se primárně na výstupy.
- ADRA se vyhýbá politicky kontroverzní práci, nemá samostatné lidskoprávní projekty.

4.2.2 **Člověk v tísní**

Organizace vznikla na počátku 90. let v okruhu válečných zpravodajů a novinářů. Jako obecně prospěšná společnost byla zapsána pod současným názvem v roce 1999. Během třiceti let své existence se stala jednou z největších NNO ve střední Evropě. Své poslání opírá o myšlenky humanismu, svobody, rovnosti a solidarity. Za základní hodnoty považuje lidskou důstojnost, svobodu a sdílení práv vyjádřených Všeobecnou deklarací lidských práv. Kromě dalších sítí je ČvT členem Aliance 2015, která sdružuje sedm evropských NNO aktivních v oblasti humanitární pomoci a rozvojových projektů. Tato spolupráce cílí na zvyšování efektivity jak práce v cílových zemích, tak kampaní ovlivňujících postoje politické reprezentace i široké veřejnosti v Evropě.

V roce 2022 realizoval Člověk v tísní humanitární a rozvojovou pomoc v celkovém objemu přes 4,7 miliard Kč. Na rozvojové projekty bylo vynaloženo přes 920 milionů Kč.⁶⁶ Humanitární a rozvojová sekce ČvT se dělí podle regionu na čtyři oddělení: pro Afriku, Asii, Východní partnerství a Balkán a Blízký východ. Sekce má dále vyčleněna speciální oddělení pro humanitární pomoc, fundraising, rozvoj programů, provoz, kontrolu, finance, technické poradenství a též komunikační a advokační oddělení. V rámci organizace funguje Centrum

⁶⁶ Výroční zpráva ČvT 2022: s. 87. Celý text dostupný z:
https://www.clovekvtsni.cz/media/publications/2043/file/cvt_vz2022_web.pdf

pro lidská práva a demokracii. Mezi strategické oblasti patří humanitární pomoc a obnova, klimatická odolnost a občanská společnost a inkluzivní vládnutí.

Člověk v tísní vydal v roce 2022 metodickou Příručku k aplikaci HRBA v rozvojových a humanitárních projektech (dále jen „Příručka“)⁶⁷. Dokument obsahuje obecné informace i konkrétní příklady. Společně s Příručkou byly vydány také obsáhlé přílohy, které jsou určeny pro praktické využití a mají sloužit jako metodické vodítko při aplikaci HRBA. Na základě participativního procesu v rámci oddělení byl HRBA zakotven přímo ve Strategii humanitární a rozvojové sekce 2022-2026: *„Kde to kontext dovolí a umožní nám to dosáhnout pozitivního dopadu, ČvT (humanitární a rozvojová sekce) bude aplikovat HRBA, aby informoval a posílil postavení lidí coby nositelů práv, aby sami prosazovali respekt, ochranu a naplňování svých lidských práv.“*⁶⁸

ČvT ponechává konceptu HRBA co možná nejjednodušší definici: *„HRBA definujeme jako rámec, který nám umožňuje navrhovat a realizovat jakoukoli činnost, kterou děláme, na základě standardů a zásad lidských práv.“* (Respondent 1)

Respondent 1 dále upřesňuje: *„A myslím, že strategie, jak přistupovat k HRBA právě teď, je kombinovat HRBA s agendou lokalizace, protože opět HRBA není šablona. Máme rámec, ale podléhá kontextualizaci, takže kdykoli se snažíme diskutovat o HRBA, zapojujeme místní kolegy... místní partnery, abychom zjistili, co to pro ně znamená... Víte, zamýšlíme se nad zásadními otázkami lidských práv, ale také přemýšlíme o případném negativním dopadu formulace lidských práv do programování.“*

4.2.2.1 Faktory ovlivňující rozhodování o přijetí HRBA

Rozhodování o přijetí HRBA ovlivnilo několik zásadních faktorů. Jednak se jedná o stále častější požadavek ze strany donorů (např. EK). I když podle Respondenta 2 tlak donorů nebyl primárním důvodem: *„Ale nemyslím si, že to byl jakoby ten prvotní impuls, nebo nikdy mi to nepřišlo. Spíš to teď bereme jako naši nějakou „přidanou hodnotu“, že*

⁶⁷ Human rights-based approach to development and humanitarian programming handbook. 2022. Celý text dostupný z: <https://resources.peopleinneed.net/documents/1194-hrba-handbook---single-paged.pdf>

⁶⁸ Relief and Development Department Strategy 2022-2026, s. 9. Celý text dostupný z: https://resources.peopleinneed.net/documents/1210-rdd_strategy_2022_2026_external.pdf

vlastně na tom přístupu už pracujeme nějak dlouhodobě, takže jsme třeba jakoby o kousíček napřed než jiné organizace (Respondent 2). Příručka ve své podstatě integruje již existující pokyny ČvT týkající se obecného *mainstreamingu* jako „Do No Harm“, genderovou rovnost a sociální inkluzi, odpovědnost (*accountability*) a podobně.

Důležitou roli sehrála také snaha programově sblížit humanitární a rozvojovou sekci se sekci lidskoprávní a těžit z její odbornosti a zkušeností. HRBA skýtá potenciál, jak spojit nebo sladit programy v oblasti lidských práv s programy humanitárními a rozvojovými.

„Myslím, že se hlouběji zabýváme tím, co to vlastně občanská společnost je. Protože si myslím, že v mnoha programech v zemích, ve kterých pracujeme, by pro nás svým způsobem bylo jednodušší prostě zajít na nějaký místní úřad a požádat o nějaké kontakty na místní organizace občanské společnosti. Ale my jdeme o krok dál tím, že sami od sebe požadujeme, abychom provedli velmi obtížnou identifikaci skutečně nezávislé občanské společnosti. A praktická identifikace a spolupráce se skutečně nezávislou občanskou společností je místem, kde přicházejí na řadu odborné znalosti sekce pro lidská práva.“
(Respondent 1)

4.2.2.2 Překážky při implementaci HRBA

Obecně se má za to, že pokud organizace HRBA formálně přijala, znamená to, že jej v praxi také uplatňuje. Jak poukazují Vandenhoe a Gready, takový předpoklad ignoruje skutečnost, že zavedení jakékoli nové politiky vyžaduje organizační změnu, která často vyvolává značný vnitřní odpor nebo se naopak setkává s lhostejností a byrokratickým přístupem. Není výjimečné, že byrokratické síly uvnitř organizace jsou vůči změnám rezistentní a zarputile si brání své zaběhlé postupy. Přijetí lidskoprávního přístupu může představovat obrovskou výzvu ve srovnání s jinými změnami, jelikož přesvědčit pracovníky v oblasti rozvoje s technickou znalostí, aby přijali normativní rámec, jehož přínos není empiricky snadno ověřitelný, může být náročným úkolem. A normativita je základním atributem HRBA. (Vandenhoe a Gready 2014: 292, 310; Oestreich 2020: 453).

V roce 2000 se ve Stockholmu konal workshop zabývající se výzvami a příležitostmi spojenými s implementací HRBA za účasti úředníků dárcovských agentur, odborníků na

lidská práva a nevládních organizací ze Severu i Jihu. Na semináři bylo identifikováno pět širších kategorií, které zahrnovaly hlavní překážky implementace HRBA:

- politická citlivost;
- nedostatek vedení a institucionální odpor ke změnám;
- nepochopení lidskoprávního přístupu obecně;
- skepse ohledně jeho hodnoty;
- nedostatek zdrojů (Frankovits 2006: 20-21).

ČvT narážel na podobné okolnosti, které bylo nutné při implementaci HRBA překonat. Respondent 1 popisuje tuto fázi následovně: *„Zejména na začátku byl patrný velmi silný skepticismus jak na straně vedení, tak na úrovni zahraničních týmů.“* Obavy v ústředí se týkaly především časové zátěže, další agendy a předpisů navíc, nedostatku lidských zdrojů, absence měřitelných a hmatatelných výsledků.

Další úhel pohledu mířil k samotnému jádru toho, co vlastně lidská práva představují. *„Museli jsme se vrátit k otázce: Jsou lidská práva západním konceptem? Pokud zavedeme něco jako HRBA, může to být v rozporu s myšlenkou nebo ideálem lokalizace, kterou chceme prosazovat? Ale jak jsem již zmínil dříve v naší argumentaci, lokalizace a HRBA jdou vlastně dohromady, nejdou proti sobě“* (Respondent 1). Své obavy vyjádřilo také humanitární oddělení, jehož činnost, zaměřená na okamžitou pomoc, by mohla být lidskoprávními aktivitami v některých zemích kompromitována. *„Objevily se silné námitky ze strany humanitárních kolegů, že to může ohrozit jejich humanitární programování.“* (Respondent 1).

To už se dostáváme k vnějším překážkám, mezi kterými vyčnívá lokální kontext v podobě nefunkčního státu a nestabilního politického prostředí. Respondent 2 vysvětluje, že v některých zemích nelze klást na lidskoprávní otázky takový důraz, jelikož spolupráce s místní vládou může být zásadní pro zajištění bezpečnosti: *„Ta situace je úplně jiná v zemích s aktivním konfliktem, kde do toho vstupují otázky bezpečnosti... zajištění bezpečnosti pro náš tým a lidi, se kterými pracujeme.“* Jiný problém nastínil Respondent 3,

který se potýká především s byrokratickými obstrukcemi při schvalování (lidskoprávně orientovaných) projektů ze strany nositelů povinností v Angole. „A vzpomínám si na jedno setkání, které jsme měli s viceguvernérem pro infrastrukturu a sociální otázky. Řekl nám: Podívejte se, myslím, že by bylo dobré, kdybyste se drželi jen projektů v oblasti zdravotnictví, zemědělství a nepřinášeli nic o dobré správě věcí veřejných.“

4.2.2.3 Překonávání vnitřních překážek při implementaci HRBA

V rámci organizace je snaha o komplexní integraci HRBA do všech oblastí činnosti: „V tuto chvíli je to něco jako hlavní poselství, které se snažíme předat všem zahraničním programům a také kolegům v ústředí, že HRBA je náš způsob myšlení (mindset). Víte, považujeme to za náš mainstreaming nebo ještě lépe za mainstreamový průřezový rámec, ale aby tomu všichni pracovníci projektů a programů rozuměli, včetně pracovníků v oblasti lidských zdrojů, financí a IT. Snažíme se prosazovat tento koncept tak, aby se z něho stal způsob myšlení... takže všechno, co děláme, děláme s ohledem na to, jaký to bude mít dopad na lidská práva. Ano, rozhodně to není snadná práce, ale myslím, že rozhodně vidíme, že se tento proces posouvá kupředu.“ (Respondent 1)

HRBA je také začleněn do úvodních školení: „Co děláme, je to, že HRBA je součástí úvodního programu, onboardingového programu pro nováčky, pro nové kolegy. V tuto chvíli se koná dvakrát ročně. Cílem je dělat to čtvrtletně, protože k nám přicházejí lidé, kteří se připojují k programům v různých zemích téměř každý měsíc.“ (Respondent 1)

Nezapomíná se ani na partnerské organizace: „Protože my v Zambii pracujeme převážně skrz nebo minimálně s místními nevládkami, takže my jsme měli několik workshopů i s našimi místními partnerskými organizacemi právě v Zambii, přičemž několik z nich ten HRBA jako přístup už dlouhodobě implementuje. To bylo tedy spíš o sdílení zkušeností než nějaký jako capacity-building. Tam vlastně ten přístup už třeba několik let naši partneři aplikují, takže tam je to spíš opravdu jako exchange experience a tak.“ (Respondent 2).

Ne všichni pracovníci jsou ale o přidané hodnotě HRBA přesvědčeni: „Pro kolegy, kteří chtějí vidět konkrétní kvantifikovatelné výstupy, tak určitě HRBA není stravitelný koncept, takže právě teď s HRBA si myslím, že se snažíme k tomu přistupovat trochu víc z úhlu emocí a hrdosti... jako že je to věc etiky...“ (Respondent 1).

4.2.2.4 Evaluace HRBA

Příručka obsahuje základní informace o monitorovacích a evaluačních ukazatelích, které jsou relevantní z hlediska aplikace HRBA. Monitorovací a evaluační rámec vychází z důkladného posouzení místního kontextu lidských práv a je v souladu s principy HRBA. Konkrétně jsou blíže rozvedeny principy⁶⁹:

- participace a inkluze,
- rovnost a nediskriminace,
- odpovědnost, transparentnost a vláda práva,
- ochrana soukromí (coby zastřešující zásada).

Podrobný monitorovací a evaluační rámec je součástí metodických příloh.⁷⁰ Hodnotící postupy vycházejí ze standardů Výboru OECD pro rozvojovou pomoc, na jejichž základě jsou stanovena kritéria pro hodnocení mezinárodních rozvojových a humanitárních projektů, programů a politik. V rámci evaluace se posuzují následující okruhy: relevance, koherence, efektivita, účinnost, dopad a udržitelnost. Metodika zpřesňuje, jak může být HRBA integrován do uvedených kritérií.

„Protože když se podíváme na konečný cíl HRBA, jde o to, aby držitelé práv mohli uplatňovat svá práva a nositelé povinností plnit své povinnosti... A za hodně času můžete vidět výsledek. Hned vidíte například, že v zemi jsou přijímány zákony, které podporují lidská práva, ale normálně tento druh výstupu není ČvT schopen docílit. Samozřejmě tento druh výstupu může být součástí diplomatického úsilí OSN nebo EU, ale na úrovni nevládní organizace jako je ta naše, to není něco, co je proveditelné.... Takže právě teď se musíme hodně spoléhat na kvantifikovatelné výstupy, jako je počet lidí, které jsme vyškolili, počet projektů, které jsme podpořili... A možná do jisté míry vyhodnocení jejich porozumění právům, ale že bychom opravdu viděli dlouhodobý výstup, toho jsme ještě nedosáhli.“

⁶⁹ Human rights-based approach to development and humanitarian programming handbook. 2022: s. 20.

⁷⁰ Human rights-based approach to development and humanitarian programming handbook annexes, 2022: 28-30.

4.2.2.5 Rozvojový projekt v Angole

Jedním z projektů, který lze uvést v souvislosti s aplikací HRBA, je projekt Youth4Change, financovaný Evropskou unií, který v Angole využívá metodologii vzdělávacího programu Člověka v tísní k výchově občansky aktivních a zodpovědných mladých lidí. Metodologie Jeden svět na školách (JSNS).⁷¹ je inspirována filmovým festivalem o lidských právech Jeden svět. Prostřednictvím dokumentárních filmů se do škol dostávají témata lidských práv, rozvoje a občanské angažovanosti vtělená do konkrétních příběhů. Studenti se vlastně inspiroují tím, co sledují v dokumentárních filmech, a rozvíjí své schopnosti kritického myšlení. Často se jedná o projekty, které byly realizovány nebo vytvořeny jinými teenagery nebo mladými lidmi v různých částech světa, zejména v Africe.

Projekt byl poprvé aplikován v africkém kontextu v roce 2020 v provinciích Huíla a Bié. Zatímco v jedné provincii byl projekt bez problému schválen místní reprezentací pro vzdělávání, ve druhé provincii bylo nutné přeformulovat celý přístup tak, aby v něm nebyly lidskoprávní a aktivistické formulace.

„Někteří to považovali za projekt, který by mohl vytvořit novou generaci aktivistů, a upřímně řečeno, stále si tu pleteme aktivismus s rebelstvím nebo vzpourou.“

Respondent 3 dále popisuje, že na podobnou nedůvěru naráželi i u mnoha ředitelů různých škol, kteří měli obavu, že se jedná o snahu vytvářet opozici proti režimu: *„Upřímně řečeno, donutil jsem nás, abychom učitelům a studentům stále vysvětlovali: Ok, jde nám o to, abychom z vás udělali aktivní občany, a ne občany, kteří půjdou proti vládě a budou vytvářet zbytečné nepokoje nebo program, který ohrozí váš život.“*

V metodice JSNS byli proškoleni vybraní zástupci škol, učitelé a koordinátoři mimoškolních aktivit, kteří současně obdrželi sadu školícího a filmového materiálu. Kromě učitelů byly do aktivit zapojeni také ředitelé škol a vedoucí pedagogičtí pracovníci, což umožnilo vytvoření otevřeného a podpůrného prostoru pro učitele.

Výukových lekcí se zúčastnilo přes 1100 studentů. Každá škola následně implementovala studentské iniciativy podporující lidská práva a aktivní občanství. V jedné

⁷¹ Jeden svět na školách: <https://www.jsns.cz/o-jsns/o-nas>

škole například studenti zahájili kampaň za bezpečnější silniční provoz před jejich školou, které předcházela dopravní incident, který se přihodil jednomu ze studentů. Výsledkem kampaně bylo, že radnice nechala nainstalovat nové dopravně bezpečnostní prvky a značení.⁷²

Respondent 3 shrnuje pozitivní dopad HRBA a výukových lekcí metodikou JSNS: „Myslím, že HRBA přidává hodnotu projektům nebo i samotnému programu. Z HRBA se vlastně stala vlajková loď organizace. Proč to říkám? Protože já jsem povoláním učitel a je dokázáno, že žáci nebo studenti se lépe učí, když to vidí, a není lepšího způsobu, jak někoho učit než příkladem. Což tedy znamená? Čím více studenti vidí, co dělají ostatní tam venku prostřednictvím této metodiky, která je podle mě velmi účinná a relevantní. Vytvářejí si pocit naděje, že ano, je možné, abychom něco změnili. Ano, je možné, abychom realizovali lidská práva, bojovali za lidská práva a proti porušování lidských práv.“

Podíváme-li se na tento projekt základní optikou HRBA, lze vysledovat naplňování principů: **zmocnění** (budování a posilování občanské angažovanosti mladých lidí, rozvoj kritického myšlení), **participace** (proškolování učitelů, ředitelů škol, vychovatelů a dalších pedagogických pracovníků, interaktivní lekce zaměřené na zapojování mladých lidí do výuky), **nediskriminace** (projektu se účastnili všichni žáci z daných tříd, které navštěvují v rámci běžné výuky), **odpovědnost** (zapojení provinčních administrativ coby nositelů povinností).

4.2.2.6 Shrnutí hlavních zjištění

- V mnoha dotačních výzvách k předkládání projektových návrhů je HRBA uveden jako jeden z požadavků.
- Snaha zdůraznit lidská práva jako základní hodnoty organizace
- Využívání a začleňování znalostí lidskoprávní sekce s posilováním občanské společnosti do rozvojových programů

⁷² Časopis Inspired 12/2022, s. 27

4.3 Hlavní zjištění v kontextu výzkumných otázek

Výzkum si primárně kladl za cíl zjistit, zda a v jakých podobách uplatňují vybrané české NNO lidskoprávní přístup. Míra implementace měla být posuzována z hlediska pěti stěžejních principů, které lidskoprávní přístup vymezují: odkaz na lidská práva, zmocnění, participace, nediskriminace a upřednostňování zranitelných skupin, odpovědnost.

Na základě nastudované literatury musím připustit, že hodnotit implementaci HRBA pouze prostřednictvím shora uvedených principů je přinejmenším zavádějící. Aniž bych chtěla zobecňovat, lze dle mého názoru směle konstatovat, že je velmi pravděpodobné, že rozvojové organizace v ČR (minimálně ty, které jsou členy FoRS) uplatňují – byť třeba jen implicitně – alespoň některé z principů HRBA. Toto tvrzení se opírá o několik skutečností. Zaprvé, organizace FoRS jsou vázány Kodexem efektivnosti FoRS a současně se hlásí k Istanbuským principům, které jsou v přímém souladu s HRBA. Zadruhé, ochrana lidských práv je jedním z hlavních průřezových principů ZRS ČR, který je vyžadován napříč všemi projekty a je také reflektován v následných evaluacích. Mezi tematické priority patří řádná správa věcí veřejných či inkluzivní sociální rozvoj.⁷³ Projekty zaměřené na nejchudší a zvláště zranitelné skupiny obyvatel a podporu občanské společnosti jsou často předmětem dotačních výzev ČRA. A zatřetí, základní cíle celosvětové rozvojové politiky jsou rámcově určeny v Agendě 2030 a jí definovaných 17 Cílech udržitelného rozvoje, které jsou s HRBA víceméně kompatibilní.

V této souvislosti je nutné si uvědomit, že nahodilé a ad-hoc naplňování některých lidskoprávních principů nelze považovat za implementaci HRBA. To by znamenalo nepochopení tohoto konceptu, jehož aplikace musí být explicitní, komplexní a systémová. HRBA představuje explicitní závazek organizace uplatňovat lidskoprávní principy napříč svými aktivitami. Lidskoprávní principy jsou v rámci HRBA jak cílem, tak nástrojem rozvojových aktivit.

⁷³ Strategie rozvojové zahraniční spolupráce ČR 2018-2030. Celý text dostupný z https://www.mzv.cz/file/2583329/strategie_mzv_2017_A4_09.pdf

V jakých podobách a jakým způsobem uplatňují vybrané NNO lidskoprávní přístup?

Do výzkumu se zapojily dvě významné rozvojové organizace: ADRA a Člověk v tísni, přičemž ADRA lidskoprávní přístup explicitně neuplatňuje, zatímco Člověk v tísni tento koncept integroval v roce 2022 do své strategie a programování.

Ve smyslu předchozích odstavců bylo zjištěno, že ADRA koncept HRBA neuplatňuje. Lidskoprávní principy jsou aplikovány ad-hoc s ohledem na povahu a cíle projektu. Primární zaměření je na konkrétní výstupy ve strategických oblastech⁷⁴ v kontextu naplňování SDGs, v jejichž rámci jsou některé lidskoprávní standardy vydefinovány (např. rovnost pohlaví). Z analýzy dokumentů a jednotlivých rozhovorů vyplynulo, že ADRA spojitost mezi lidskými právy a rozvojem reflektuje, podtrhuje důležitost zejména participace a zmocnění konečných příjemců. Nemá problém zapojit se do advokační činnosti (jako je např. petiční kampaň za přístup ke vzdělání pro všechny děti na celém světě), pokud jde o podporu jejích tematických priorit. Ve svých rozvojových aktivitách ADRA lidskoprávní principy zohledňuje, avšak spíše implicitně, nikoliv programově. V tomto případě výzkum korespondoval s empirickými zjištěními popsány ve studii z roku 2011.⁷⁵

Posun směrem k explicitní a programové aplikaci lidskoprávních principů je možné sledovat u organizace Člověk v tísni, která se otevřeně hlásí k prosazování HRBA napříč všemi svými aktivitami a postupy. HRBA je inkorporován do strategických dokumentů a způsoby jeho implementace jsou metodicky zpracovány v samostatné příručce, jejíž součástí jsou rozsáhlé přílohy obsahující příklady indikátorů pro praktické využití. HRBA je chápán jako širší rámec pro navrhování a realizaci všech činností na základě standardů a zásad lidských práv, který je dále kontextualizován s ohledem na princip lokalizace. Jedním z akcentovaných principů, který nebývá v literatuře v souvislosti s HRBA příliš často artikulován, je princip soukromí a důvěrnost informací jednotlivců i skupin zapojených do rozvojových projektů. HRBA je aplikován v závislosti na kontextu a s využitím expertízy a dlouholetých zkušeností Lidskoprávní sekce ČvT.

⁷⁴ Humanitární pomoc, obživa, zdraví a vzdělávání.

⁷⁵ Viz výzkumný cíl v kapitole 4.1.1., s. 55.

Jaké faktory ovlivňují rozhodnutí NNO implementovat lidskoprávní přístup?

V případě organizace ADRA je nutné tuto otázku přeformulovat do negativní podoby a ptát se, jaké faktory mají vliv na její rozhodnutí lidskoprávní přístup neimplementovat.

Odpověď bude mít více rovin. Ne zcela bezvýznamnou roli může hrát nedostatečná znalost (příp. nepochopení) konceptu HRBA mezi pracovníky ADRA. Skutečnost, že se jedná o tradičně apolitickou organizaci, která se lidskoprávními aktivitami principiálně spíše vyhýbá, je také dozajista jedním z faktorů. Velký vliv na způsob realizace projektů má donor, který v mnoha aspektech určuje ukazatele, které musí být jak v průběhu, tak v konečných výstupech projektů naplněny. Výlučným donorem projektů ADRA je Česká rozvojová agentura, která uplatňování HRBA nevyžaduje a v dotačních výzvách ani nijak nezohledňuje. Způsob implementace projektů je ovlivněn a ve značné míře omezen jejich délkou a objemem finanční prostředků, který je na jejich realizaci přidělen. Neochota aplikovat HRBA rozhodně nespočívá v lhostejnosti vůči lidským právům, v mnoha ohledech je však zřejmé, že není vůle ani vnější tlak měnit zaběhnuté a „osvědčené“ postupy, které se zaměřují na naplňování konkrétních a více hmatatelných cílů.

Pro Člověka v tísní představuje přijetí HRBA přirozený vývoj obecného mainstreamingu (Do No Harm, odpovědnost, genderová rovnost a sociální inkluze) a snaha o programové sblížení humanitární a rozvojové sekce se sekci lidskoprávní. V mnoha dotačních výzvách je HRBA uváděn stále častěji jako jeden z požadavků, případně je jeho aplikace v nějaké míře zohledňována. Implementace HRBA má také etický rozměr, zdůrazňuje lidská práva jako základní hodnoty organizace.

Na jaké překážky NNO narážejí při implementaci lidskoprávního přístupu v rámci organizace a v rozvojových projektech?

Tato otázka je z hlediska organizace ADRA bezpředmětná, jelikož – jak už bylo řečeno dříve – koncept HRBA neuplatňuje. Částečně lze použít odpověď na předchozí otázku, která vysvětluje důvody (budeme-li je chápat jako překážky), které stojí v cestě implementaci HRBA.

U organizace Člověk v tísni lze překážky rozdělit na vnitřní a vnější. Mezi vnitřní překážky lze zařadit širší kategorii souhrnně označenou jako „institucionální odpor ke změnám“, do které spadají obavy vedení i zaměstnanců týkající se časové zátěže, další agendy a předpisů navíc, nedostatku lidských zdrojů, absence měřitelných a hmatatelných výsledků apod. Spornou otázkou vyvolávala kompatibilita HRBA se snahou o lokalizaci. Na pomezí vnitřních a vnějších překážek stojí obava humanitárního oddělení, jehož činnost by mohla být lidskoprávními aktivitami v některých zemích kompromitována. Za vnější překážky lze označit lokální kontext v podobě nefunkčního státu a nestabilního politického prostředí.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem si stanovila za cíl blíže prozkoumat teoretické zázemí tzv. lidskoprávního přístupu v rozvojových činnostech a jeho (ne)zohledňování českými rozvojovými NNO.

Problematika lidských práv je nastíněna s ohledem na jejich vývoj a mezinárodní institucionalizaci po druhé světové válce. První kapitola se zaměřuje zejména na dosud sporné otázky týkající se universalismu a kulturního relativismu lidských práv, jakož i jejich vesměs individualistické povahy, která je v kontrastu s „novými“ kolektivními právy. S důrazem na některé významné události je popsáno postupné pronikání lidských práv do mezinárodního rozvojového diskurzu, který byl v období studené války zaměřen výhradně na zvyšování materiálního blahobytu. Druhá kapitola představuje vývoj a specifika rozvojových nestátních neziskových organizací jak v mezinárodním kontextu, tak v českém prostředí. Poslední teoretická kapitola se podrobněji věnuje pojetí a aplikaci lidskoprávního přístupu z pohledu klíčových aktérů rozvojové spolupráce s důrazem na neziskové organizace. Praktické uplatnění lidskoprávního přístupu je uvedeno na příkladech mezinárodních neziskových organizací, které si osvojily HRBA mezi prvními. S ohledem na celou řadu rozporuplných aspektů předkládá každá z kapitol také kritické pohledy a alternativní přístupy k dané problematice.

Záměrem výzkumné části bylo pomocí metody případové studie poukázat, v jakých podobách a jakým způsobem uplatňují vybrané české NNO lidskoprávní přístup. Analýzou dvou významných rozvojových organizací bylo zjištěno, že jedna organizace se rozhodla lidskoprávní přístup plně integrovat do svých strategií a programování, zatímco druhá organizace lidskoprávní přístup explicitně neuplatňuje, byť jsou některé lidskoprávní principy aplikovány implicitně.

Diplomová práce může přispět k širšímu pochopení konceptu HRBA v kontextu rozvojové spolupráce a podnítit hlubší debatu a úvahy o roli lidských práv v rozvoji. Empirická část může sloužit jako podklad pro další výzkumy v této oblasti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Literatura

ALDASHEV, Gani a Cecilia NAVARRA. *Development Ngos: Basic Facts*. Annals of public and cooperative economics [online]. HOBOKEN: Wiley, 2018, 89(1), 125-155 [cit. 2023-09-18]. ISSN 1370-4788. Dostupné z: doi:10.1111/apce.12188

ANGHIE, Antony. *Whose Utopia? Human Rights, Development, and the Third World*. Qui Parle: Critical Humanities and Social Sciences [online]. 2013, 22(1), 63 [cit. 2021-6-10]. ISSN 10418385. Dostupné z: doi:10.5250/quiparle.22.1.0063

ARCHER, David. *Collective Critical Reflections on Using a Human Rights-Based Approach in ActionAid*. Journal of Human Rights Practice [online]. 2017, 9(2), 312-325. DOI: 10.1093/jhuman/hux009. ISSN 17579619

ARENDT, Hannah et al. *Původ totalitarismu I-III*. Druhé vydání. Praha: OIKOYMENH, 2013. ISBN 978-80-7298-483-1.

AROSEMENA, Gustavo; DETERS Bart K. *Conflicts in human rights-based development. Can We Still Afford Human Rights?* [online]. Edward Elgar Publishing, 2020, 241-269 [cit. 2022-11-28]. ISBN 9781839100314. Dostupné z: doi:10.4337/9781839100321.00019

ARUMUGAM, Stanley, 2014, *Adopting a human rights based approach to international Christian development*, Koers – Bulletin for Christian Scholarship 79(2), Art. #2130, 9 pages. <http://dx.doi.org/10.4102/koers.v79i2.2130>

BAXTER, Pamela a Susan JACK. *Qualitative case study methodology: study design and implementation for novice researchers*. Qualitative report [online]. Nova Southeastern University, 2008, 13(4), 544-559 [cit. 2023-09-18]. ISSN 1052-0147.

BROBERG Morten & SANO Hans-Otto. *Strengths and weaknesses in a human rights-based approach to international development – an analysis of a rights-based approach to development assistance based on practical experiences*. 2018, The International Journal of Human Rights, 22:5, 664-680, DOI: 10.1080/13642987.2017.1408591

CLAEYS, Priscilla. *Food Sovereignty and the Recognition of New Rights for Peasants at the UN: A Critical Overview of La Via Campesina's Rights Claims over the Last 20 Years*. Globalizations [online]. 2015, 12(4), 452-465 [cit. 2021-6-2]. ISSN 14747731. Dostupné z: doi:10.1080/14747731.2014.957929

CLARKE, Gerard. *Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World*. Political studies [online]. Oxford, UK and Boston, USA: Blackwell Publishers, 1998, 46(1), 36-52 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0032-3217. Dostupné z: doi:10.1111/1467-9248.00128

CORNWALL, Andrea a Celestine NYAMU-MUSEMBI. *Putting the 'rights-based approach' to development into perspective*. Third world quarterly [online]. ABINGDON: Taylor and Francis, 2004, 25(8), 1415-1437 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0143-6597. Dostupné z: doi:10.1080/0143659042000308447

DE MAN, Annelie. *Critiques of the human rights framework as the foundation of a human rights-based approach to development*. Tydskrif vir regs wetenskap [online]. University of the Free State, 2018, 43(1), 84-116 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0258-252X. Dostupné z: doi:10.18820/24150517/JJS43.v1.5

DE MAN, Annelie. *The Sustainable Development Goals and the rights-based approach to development: compatible or missing the point? African Human Rights Law Journal* [online]. Hatfield: Pretoria University Law Press (PULP), 2019, 19(1), 445-469 [cit. 2023-10-17]. ISSN 1609-073X. Dostupné z: doi:10.17159/1996-2096/2019/v19n1a21

DONNELLY, Jack. *The Relative Universality of Human Rights*. Human rights quarterly [online]. BALTIMORE: The Johns Hopkins University Press, 2007, 29(2), 281-306 [cit. 2022-11-02]. ISSN 0275-0392. Dostupné z: doi:10.1353/hrq.2007.0016

DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2013. <https://doi.org/10.7591/9780801467493>

EDWARDS, Michael a David HULME. *Too close for comfort? the impact of official aid on nongovernmental organizations*. World development [online]. Elsevier, 1996, 24(6), 961-973 [cit. 2022-10-25]. ISSN 0305-750X. Dostupné z: doi:10.1016/0305-750X(96)00019-8

ESCOBAR, Arturo. *Reflections on 'development'. Grassroots approaches and alternative politics in the Third World*. Futures [online]. 1992, 24(5), 411 - 436 [cit. 2021-6-28]. ISSN 00163287. Dostupné z: doi:10.1016/0016-3287(92)90014-7

ESCOBAR, Arturo. *Encountering development: the making and unmaking of the third world*. Paperback reissue 2012, first printing 1995. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2012. ISBN 9780691150451.

FEENEY, Patricia. *The UN World Conference on Human Rights, Vienna, June 1993*. Development in Practice [online]. 1993, 3(3), 218-221 [cit. 2021-6-17]. ISSN 09614524.

FERGUSON, James. *The anti-politics machine: "development," depoliticization, and bureaucratic power in Lesotho*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994. ISBN 0816624372.

FRANKOVITS, André. *The Human Rights based approach and the United Nations System: desk study*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2006. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146999>

GANESH, Shiv. *Organizational narcissism*. Management communication quarterly [online]. Thousand Oaks: SAGE PUBLICATIONS, 2003, 16(4), 558 [cit. 2022-11-25]. ISSN 0893-3189.

GAURI, Varun a Siri GLOPPEN. *Human Rights-Based Approaches to Development: Concepts, Evidence, and Policy*. Polity [online]. London: Palgrave Macmillan, 2012, 44(4), 485-503 [cit. 2023-09-15]. ISSN 0032-3497. Dostupné z: doi:10.1057/pol.2012.12

GOODALE, Mark, *Toward a Critical Anthropology of Human Rights*, Current Anthropology Volume 47, Number 3, June 2006

GÓMEZ ISA, Felipe; DE FEYTER, Koen (eds.). *International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges*. [online] 2006, Universidad de Deusto, ISBN: 84-9830-034-7.

GREADY, Paul. *Organisational Theories of Change in the Era of Organisational Cosmopolitanism: lessons from ActionAid's human rights-based approach*. Third world quarterly [online]. ABINGDON: Routledge, 2013, 34(8), 1339-1360 [cit. 2023-09-14]. ISSN 0143-6597. Dostupné z: doi:10.1080/01436597.2013.831535

HAQ Malik Fahdul, SHEKHAR Anubhav. *Dehumanising Development: Right to development versus Rights Based Approach to Development*. [online] 2019, Journal of Human Rights Layn and Practice, Volume 2, Issue 2. ISSN:2581-8155.

HEGARTY, Angela, LEONARD, Siobhan (eds.). *A Human rights : an agenda for the 21st century*. London: Cavendish Publ., 1999. xlviii, 444 s. ISBN 1-85941-393-5.

HORKÝ-HLUCHÁŇ, Ondřej. *Mimo Sever a Jih: rozumět globálním nerovnostem a rozmanitosti* / Ondřej Horký-Hlucháň, Tomáš Profant a kol. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 2015. ISBN 9788087558188.

JENDEREDJIAN, Anna a BELLOWS, Anne C. *Addressing food and nutrition security from a human rights-based perspective: A mixed-methods study of NGOs in post-Soviet Armenia*

and Georgia. Online. Food policy. 2019, roč. 84, s. 46-56. ISSN 0306-9192. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2019.02.002>

JOHANSSON DAHRE, Ulf. *Searching for a middle ground: anthropologists and the debate on the universalism and the cultural relativism of human rights*. The international journal of human rights [online]. ABINGDON: Routledge, 2017, 21(5), 611-628 [cit. 2022-11-29]. ISSN 1364-2987. Dostupné z: doi:10.1080/13642987.2017.1290930

KALDOR, Mary. *The idea of global civil society*. International affairs (London) [online]. Oxford, UK and Boston, USA: Blackwell Publishing, 2003, 79(3), 583-593 [cit. 2022-10-24]. ISSN 0020-5850. Dostupné z: doi:10.1111/1468-2346.00324

KAŠÁK, Karel. *Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights*. UNESCO Courier, listopad 1977 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048063>

KIM, Junhyup a Young Soo KIM. *When aid NGOs embrace the human rights-based approach: human rights norms, religiosity, and civic culture*. International politics (Hague, Netherlands) [online]. London: Palgrave Macmillan UK, 2023, 60(1), 25-44 [cit. 2023-10-15]. ISSN 1384-5748. Dostupné z: doi:10.1057/s41311-021-00365-6

KINDORNAY, Shannon, James RON a R. Charli CARPENTER. *Rights-Based Approaches to Development: Implications for NGOs*. Human rights quarterly [online]. The Johns Hopkins University Press, 2012, 34(2), 472-506 [cit. 2022-11-13]. ISSN 0275-0392. Dostupné z: doi:10.1353/hrq.2012.0036

KORTEN, David C. *Third generation NGO strategies: A key to people-centered development*. World development [online]. Oxford, Eng: Elsevier, 1987, 15(1), 145-159 [cit. 2022-10-28]. ISSN 0305-750X. Dostupné z: doi:10.1016/0305-750X(87)90153-7

KORTEN, David C. *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*. 1990 West Hartford, CT: Kumarian Press

LANGLOIS, Anthony J. *Normative and theoretical foundations of human rights*. Human rights: Politics and practice, 2013, pp.11-26, Edition: 2nd Edition, Oxford University Press

LEBEDA, Petr a kol. *Obhajoba české zahraniční spolupráce a důležitosti rozvojových nevládních neziskových organizací v měnícím se světě*, FoRS, Praha 2013 Dostupné z: file:///D:/FHS/diplomka/Development%20NGOs/Obhajoba-ZRS-pro-RESAREAS-2014-02-19_FINAL.pdf

LEWIS, David. *Civil Society in African Contexts: Reflections on the Usefulness of a Concept*. Development and change [online]. Oxford, UK and Boston, USA: Blackwell Publishers, 2002, 33(4), 569-586 [cit. 2022-12-08]. ISSN 0012-155X. Dostupné z: doi:10.1111/1467-7660.00270

LEWIS, David a Nazneen KANJI. *Non-governmental organizations and development*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2009, 1 online resource (256 p.). ISBN 1-134-05177-8.

MAHMUD, Ss. *The State and Human Rights in Africa in the 1990s: Perspectives and Prospects*. Human rights quarterly [online]. BALTIMORE: The Johns Hopkins University Press, 1993, 15(3), 485-498 [cit. 2022-11-28]. ISSN 0275-0392. Dostupné z: doi:10.2307/762607

MAKUWIRA, Jonathan. *Power and development in practice: NGOs and the development agenda setting*. Development in practice [online]. ABINGDON: Taylor & Francis, 2018, 28(3), 422-431 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0961-4524. Dostupné z: doi:10.1080/09614524.2018.1433816

MAZÁK, Jaromír. *Teorie sociálních hnutí: přehledová studie*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica [online]. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016, 2016(2), 9-30 [cit. 2023-10-11]. ISSN 0567-8293. Dostupné z: doi:10.14712/24647055.2016.13

MEISLOVÁ, Monika. *Participace českých rozvojových NNO na rozvojové spolupráci EU*. Politologický časopis [online]. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, 2009, XVI(4), 350-369 [cit. 2023-10-23]. ISSN 1211-3247

MILLER, Hannah. *Rejecting "rights-based approaches" to development: Alternative engagements with human rights*. Journal of human rights [online]. ABINGDON: Routledge, 2017, 16(1), 61-78 [cit. 2023-10-15]. ISSN 1475-4835. Dostupné z: doi:10.1080/14754835.2015.1103161

MITLIN, Diana, & PATEL, Sheela. *Re-Interpreting the Rights-Based Approach: A Grassroots Perspective on Rights and Development*. Global Poverty Research Group—Working Paper Series, 022. 2005 Available at: <https://www.gprg.org/pubs/workingpapers/pdfs/gprg—wps—022.pdf>, accessed March, 10, 2009.

MITLIN, Diana, Sam HICKEY a Anthony BEBBINGTON. *Reclaiming Development? NGOs and the Challenge of Alternatives*. World development [online]. OXFORD: Elsevier,

2007, 35(10), 1699-1720 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0305-750X. Dostupné z: doi:10.1016/j.worlddev.2006.11.005

MOYNS, Samuel. *The last utopia: human rights in history*. Cambridge: Harvard University Press, 2010. ISBN 9780674064348.

MOYNS, Samuel. *A Powerless Companion: Human Rights in the Age of Neoliberalism*. Law and Contemporary Problems [online]. 2014, 77(4), 147-170 [cit. 2021-5-24]. ISSN 00239186.

MOYO Khulekani. *An analysis of the impact of corruption on the realisation of the right to development*, South African Journal on Human Rights, 2017, 33:2, 193-213, DOI: 10.1080/02587203.2017.1357320

NELSON, Paul J. a DORSEY, Ellen. *At the Nexus of Human Rights and Development: New Methods and Strategies of Global NGOs*. Online. World development. 2003, roč. 31, č. 12, s. 2013-2026. ISSN 0305-750X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2003.06.009>. [cit. 2023-11-14].

NELSON, Paul j. a Ellen DORSEY. *Who practices rights-based development? A progress report on work at the nexus of human rights and development*. World Development [online]. 2018, 104, 97-107 DOI: 10.1016/j.worlddev.2017.11.006. ISSN 0305750X.

NGANG, Carol C. *Systems problem and a pragmatic insight into the right to development governance for Africa* (2019) 19 African Human Rights Law Journal 365-394 <http://dx.doi.org/10.17159/1996-2096/2019/v19n1a18>

NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠŤOVÍČKOVÁ. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020, 495 s. ISBN 978-80-7571-025-3.

NUSSBAUM, Martha C. *Capabilities and human rights*. Fordham law review [online]. Fordham University, School of Law, 1997, 66(2), 273 [cit. 2022-11-28]. ISSN 0015-704X.

OESTREICH, Joel E. *Headwinds and tailwinds to the rights-based approach to development: A regime theory perspective*. Online. Journal of human rights. 2020, roč. 19, č. 4, s. 449-463. ISSN 1475-4835. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14754835.2020.1803054>. [cit. 2023-11-14].

OMONA, Julius a Ronard MUKUYE. *Problems of Credibility of NGOs in Uganda: Implications for Theory and Practice*. Voluntas (Manchester, England) [online]. Boston:

Springer, 2013, 24(2), 311-334 [cit. 2022-11-25]. ISSN 0957-8765. Dostupné z: doi:10.1007/s11266-011-9254-9

OPRŠAL, Zdeněk & LEICHTOVÁ, Magdaléna. (2013). *Rozvojové aktivity Organizace spojených národů*. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/303837233_Rozvojove_aktivity_Organizace_spojonych_narodu

PATEL, Raj. (2009) *Food sovereignty*, The Journal of Peasant Studies, 36:3, 663-706, DOI: 10.1080/03066150903143079

PETTIT, Jethro a WHEELER, Joanna. *Developing Rights? Relating Discourse to Context and Practice*. Online. *IDS bulletin (Brighton. 1984)*. 2005, roč. 36, č. 1, s. 1-8. ISSN 0265-5012. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.2005.tb00173.x>. [cit. 2023-11-14].

PIKNEROVÁ, Linda. *Jihoafrická republika: Nový donor*. Mezinárodní vztahy [online]. Ústav mezinárodních vztahů, 2014, 49(1), 59-82 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0323-1844.

POWER, Sophie Louise a Thomas Klaus WANNER. *Improving Sanitation in the Slums of Mumbai: An Analysis of Human Rights-Based Approaches for NGOs*. Asian studies review [online]. ABINGDON: Routledge, 2017, 41(2), 209-226 [cit. 2023-09-17]. ISSN 1035-7823. Dostupné z: doi:10.1080/10357823.2017.1298566

PŘIBÁŇ, Václav, BĚLOHRADSKÝ Václav et al. *Lidská práva : (ne)mysl české politiky?*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2015. 253 stran. ISBN 978-80-7419-230-2

RAND Jude, WATSON Gabrielle. *Rights-based Approaches. Learning Project*. Oxfam America. CARE USA. 2007. ISBN 978-0-85598-6070. <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/134967/bk-rights-based-approaches-300308-en.pdf;jsessionid=4DB7DB34A56C7CF9BD4E1DB6D27E1898?sequence=1>

RAFTOPOULOS Malayna. *Contemporary debates on social-environmental conflicts, extractivism and human rights in Latin America*, 2017. The International Journal of Human Rights, 21:4, 387-404, DOI: 10.1080/13642987.2017.1301035

RIST, Gilbert. *Development as a Buzzword*. Development in Practice [online]. 2007, 17(4/5), 485 [cit. 2021-05-02]. ISSN 09614524. Dostupné z: doi:10.1080/09614520701469328

SALAMON, Lester M. and Helmut K. ANHEIER 1998. *Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally*. *Voluntas* 9 (3): 213-248

SEN, Amartya Kumar. *Development as freedom*. Oxford University Press. 2001. ISBN 9780192893307

SCHMITZ, Hans Peter a George E. MITCHELL. *The Other Side of the Coin: NGOs, Rights-Based Approaches, and Public Administration*. *Public administration review* [online]. Hoboken, USA: Wiley Subscription Services, 2016, 76(2), 252-262 [cit. 2023-09-13]. ISSN 0033-3352. Dostupné z: doi:10.1111/puar.12479

SKOVAJSA, Marek a kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010, 372 s. ISBN 978-80-7367-681-0.

SMEKAL, Hubert a Katarína ŠIPULOVÁ. *Výzkum lidských práv: Kritická reflexe současných přístupů / Research on Human Rights. Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review (CEPSR)* [online]. 2016, XVIII(4), 381-411 [cit. 2021-6-26]. ISSN 12127817.

ŠTURMA, Pavel. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 3. Doplňené vydání. Praha: C.H. Beck. 2010

THEIS, Joachim. *Promoting rights-based approaches. Experiences and Ideas from Asia and the Pacific*. Save the Children Sweden. [online] 2004. ISBN 974-91891-3-2. <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/1833.pdf/>

TURA, Husen Ahmed. *Achieving zero hunger: implementing a human rights approach to food security in Ethiopia*. *Third world quarterly* [online]. ABINGDON: Routledge, 2019, 40(9), 1613-1633 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0143-6597. Dostupné z: doi:10.1080/01436597.2019.1617630

TURNER, Bryan S. *Vulnerability and Human Rights*. Penn State University Press, 2006.

TVEDT, Terje. *The international aid system and the non-governmental organisations: a new research agenda*. *Journal of international development* [online]. Chichester, UK: John Wiley, 2006, 18(5), 677-690 [cit. 2022-11-29]. ISSN 0954-1748. Dostupné z: doi:10.1002/jid.1304

UVIN, Peter. *Human rights and Development*. Bloomfield: Kumarian Press. 2004

UVIN, Peter. *From the right to development to the rights-based approach: how 'human rights' entered development*. *Development in Practice* [online]. 2007, 17(4/5), 597-606 [cit. 2019-05-24]. DOI: 10.1080/09614520701469617. ISSN 09614524

VANDENHOLE, Wouter a Paul GREADY. *Failures and Successes of Human Rights-Based Approaches to Development: Towards a Change Perspective*. *Nordic journal of human rights* [online]. Routledge, 2014, 32(4), 291-311 [cit. 2023-10-25]. ISSN 1891-8131. Dostupné z: doi:10.1080/18918131.2015.957458

WALSH, Sinead. *Obstacles to NGOs' accountability to intended beneficiaries: the case of ActionAid*. *Development in practice* [online]. ABINGDON: Routledge, 2016, 26(6), 706-718 [cit. 2022-10-26]. ISSN 0961-4524. Dostupné z: doi:10.1080/09614524.2016.1200537

YNALVEZ, Marcus Antonius. *Escobar's Proposed Alternative to Development: A Critique and Proposed Revisions*. *Asia-Pacific Social Science Review* 15 (1) 2015, 125-134.

ZEMANOVÁ, Štěpánka. *Nové chápání univerzality lidských práv / A New Understanding of the Universality of Human Rights*. *Mezinárodní vztahy / International Relations* [online]. 2005, 40(4), 79-94. ISSN 03231844.

ZEMANOVÁ, Štěpánka. *Přístup založený na lidských právech: realita nebo cíl současné rozvojové pomoci?* VŠE, *Oeconomica*, 17/2008.

ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 175 stran ; 20 cm. ISBN 80-85850-31-1.

Internetové zdroje

ActionAid. 2010. *Action on Rights. Human Rights Based Approach Resource Book*. https://actionaid.org/sites/default/files/hrba_resourcebook_11nov2010.pdf

From Antipolitics to Post-Neoliberalism: A Conversation with James Ferguson. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development* [online]. 2014, 5(2), 247-259 [cit. 2021-6-28]. ISSN 21514372. Dostupné z: doi:10.1353/hum.2014.0011

ČRA 2022. *Výroční zpráva ČRA za rok 2022*. http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2023/08/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD-zpr%C3%A1va_%C4%8CRA_2022.pdf

MZV 2017. *Strategie zahraniční rozvojové spolupráce ČR 2018-2030*. https://www.mzv.cz/file/2583329/strategie_mzv_2017_A4_09.pdf

MZV 2018. *Strategie globálního rozvojového vzdělávání a osvěty o globálních souvislostech na období 2018-2030*, celý text dostupný na https://www.mzv.cz/file/3418207/Strategie_GRV_2018_2030.pdf

OSN (1993): *Vienna Declaration and Programme of Action*, U.N. Doc A/CONF.157/23, World Conference on Human Rights, 25 June. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/vienna.pdf>

UNDP. *Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty*. <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1997>.

UNDP. *Human Development Report 2000: Human rights and human development* (New York, 2000), <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr2000enpdf.pdf>

Analyzované dokumenty:

ADRA ČR. 2019. *Výroční zpráva ADRA 2019*. https://adra.cz/wp-content/uploads/2020/12/ADRA-o.p.s._vyrocni_zprava_2019.pdf

ADRA ČR. 2020. *Výroční zpráva ADRA 2020*. <https://adra.cz/wp-content/uploads/2021/05/ADRA-VZ-2020-online.pdf>

ADRA ČR. 2022. *Výroční zpráva ADRA 2022*. https://adra.cz/wp-content/uploads/2023/05/ADRA_2022_Vyrocni-zprava.pdf

ADRA Dánsko. 2020. *Denmark's Global Strategy 2020-2024*. <https://www.adra.dk/wp-content/uploads/2020/04/ADRA-Denmarkss-Global-Strategy-2020-2024.pdf>

ČLOVĚK V TÍSNI. 2022. *Výroční zpráva Člověka v tísní 2022*. https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/2043/file/cvt_vz2022_web.pdf

ČLOVĚK V TÍSNI. 2022. *Human rights-based approach to development and humanitarian programming handbook*. <https://resources.peopleinneed.net/files-filter/mainstreaming-topics-23c>

ČLOVĚK V TÍSNI. 2022. *INSPIRED: Human Rights-Based Approach* (Issue 8) https://resources.peopleinneed.net/documents/1198-inspired8_web.pdf

ŠRÁMKOVÁ, Katarína. *Lidská práva v kontextu zahraniční rozvojové spolupráce*. FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci. 2011

FoRS 2011. *Kodex efektivnosti FoRS*. http://fors.cz/user_files/kodex_efektivnosti_fors.pdf

Webové stránky:

<https://actionaid.org>

www.adra.cz

www.brac.net

www.clovekvtisni.cz

<https://concordeurope.org>

www.consilium.europa.eu

www.czechaid.cz

<https://fors.cz>

www.hdr.undp.org

www.jsns.cz

www.mzv.cz

www.ohchr.org

www.oxfamindia.org

www.savethechildren.org

<https://unsdg.un.org>

www.usaid.gov

Zákony:

Zákon č. 151/2010 Sb., o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí

Žádost o provedení kvalitativního výzkumu v rámci diplomové práce

Dobrý den,

dovoluji si Vás touto cestou oslovit se žádostí o zapojení Vaší organizace do kvalitativního výzkumu, který připravuji do své diplomové práce na téma "Implementace lidskoprávního přístupu v rozvojové spolupráci českými NNO". Diplomovou práci píše pod vedením Dr. Selmy Muhič Dizdarevič v rámci studia magisterského oboru Studia občanského sektoru na FHS UK. Lidskoprávní přístup (tzv. Human Rights-based Approach) je v rozvojové agendě hojně skloňovaným termínem, který v českém prostředí bohužel nebyl dosud blíže zkoumán. Vzhledem k tomu, že Vaše organizace je jednou z předních rozvojových organizací (nejen) v České republice, velmi bych ocenila Vaši spolupráci, která by byla přínosem jak pro mou diplomovou práci, tak k širšímu pochopení tohoto konceptu.

Výzkum bych ráda realizovala cca. v polovině dubna, a to formou strukturovaných rozhovorů se třemi členy Vašeho týmu, kteří pracují na různých úrovních v sekci rozvojové spolupráce (od manažerských pozic po dobrovolníky). Rozhovory povedu online. Samotný rozhovor by neměl trvat déle než 60 minut.

Budu ráda, pokud byste mě propojila s konkrétními pracovníky, kteří by byli ochotni na výzkumu spolupracovat a se kterými bych se následně domluvila na termínu rozhovoru v závislosti na jejich časových možnostech.

V případě dotazů jsem připravena poskytnout bližší informace.

Předem Vám děkuji za Váš čas a těším se na Vaši odpověď.

S pozdravem a přáním hezkého dne

Magda Stehlíková